

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL YAPI SOSYAL DEĞİŞME BÖLÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

VEJETARYENLİĞİN MOTİVASYON, DEĞER VE
İNANIŞLARI
VE BUNLARIN MEKÂNLARA YANSIMASI:
İSTANBUL’DA NİTEL BİR ÇALIŞMA

ELİF GİZEM KURT

2501130991

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ FİLİZ BALOĞLU

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : ELİF GİZEM KURT Numarası : 2501130991
Araştırma Dalı / Anasanat Dalı / Programı : SOSYAL YAPI SOSYAL DEĞİŞİM Disiplin : DR. ÖĞR. ÜYESİ FİLİZ BALOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 09.01.2020 Saat : 13:00
Tez Başlığı : "VEJETARYENLİĞİN MOTİVASYON, DEĞER VE İNANISLARI VE BUNLARIN MEKANLARA YANSIMASI: İSTANBUL'DA NİTEL BİR ÇALIŞMA"

TEZ SAVUNMA SINAYI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezini **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / **ONAY** ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AHMET YÖRÜK		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ FİLİZ BALOĞLU		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ UĞUR DOLGUN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HAYATİ TÜFEKÇİOĞLU		Kabul
2- DOÇ. DR. ZAHİDE AYYILDIZ ONARAN		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.14.06

ÖZ

**VEJETARYENLİĞİN MOTİVASYON, DEĞER VE İNANIŞLARI
VE BUNLARIN MEKÂNLARA YANSIMASI: İSTANBUL’DA
NİTEL BİR ÇALIŞMA**

ELİF GİZEM KURT

Vejetaryenlik ve veganlık günümüzde çok sayıda birey tarafından benimsenen bir yaşam tarzıdır. Çalışmalar bireylerin bu yaşam tarzını benimsemelerinin ardında etik, sağlık ve çevresel motivasyonlar bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca çağdaş vejetaryenliğin gelişimi sosyal ve ekonomik değişme süreçleriyle, değerler ve risk kavramıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda vejetaryen yaşam tarzlarının gelişimiyle paralel olarak vejetaryen piyasa ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı katılımcıların vejetaryenliği tercih etmelerinde etkili olan motivasyonlara ulaşarak, bu motivasyonlar ve vejetaryenlikle ilişkili değerler ile bunların mekânlara yansımaları arasındaki ilişkiyi tartışmaktır. Bireylerin algıları, bakış açıları ve deneyimleri hakkında derinlemesine bilgiye ulaşabilmek için nitel araştırmada etnografik yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini 8 vejetaryen/vegan mekân sahibi, 9 vejetaryen/vegan tüketici ve fiziksel olarak toplamda 12 mekân oluşturmaktadır. Veriler katılımlı gözlem, yarı-yapılandırılmış görüşmeler, alan notları ve fotoğraflar aracılığıyla toplanmıştır. Veri analizinde temel sınıflandırma analizi olarak kodlama uygulanmıştır. Analizde kolaylık sağlaması açısından “Doctools ExtractData” kullanılmıştır. Çalışmada katılımcıların çoğunun vejetaryenliği etik motivasyonlarla benimsediği görülmüştür. Ayrıca katılımcılar açısından vejetaryenliğin yalnızca bir beslenme tarzı değil, demokratik, altruistik, evrensel ve geleneksel değerlerle yakından ilişkili bir yaşam tarzı olduğuna ulaşılmıştır. Bireysel açıdan ulaşılan vejetaryenliğin motivasyon ve değerlerin, kullanıcı – mekân ilişkisi bağlamında mekânlara yansıdığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vejetaryen, vegan, sosyal değişme, risk, motivasyon, değerler, mekân, nitel araştırma.

ABSTRACT

MOTIVATIONS, VALUES AND BELIEFS OF VEGETARIANISM AND THEIR REFLECTIONS ON SPACES: A QUALITATIVE STUDY IN İSTANBUL

ELİF GİZEM KURT

Vegetarianism and veganism is a lifestyle that is being adopted by many individuals today. Studies show that there are ethics, health and environmental motivations behind the individuals' adoption of this lifestyle. In addition, the development of contemporary vegetarianism is closely related to social and economic change processes, values and the concept of risk. In parallel with the development of this lifestyle the vegetarian market is emerging.

The aim of this study is to reach the motivations that are effective for participants to prefer vegetarianism and veganism, and to discuss the relationship between these motivations and the values associated with vegetarianism and their reflection on spaces. In this respect, ethnographic method was used in qualitative research in order to reach in-depth information about individuals' perceptions, perspectives and space experiences. The sample of the study consists of 8 vegetarian / vegan space owners, 9 vegetarian / vegan consumers and a total of 12 spaces physically. The data were collected through participant observation, semi-structured interviews, field notes and photographs. In data analysis, coding was used as the basic classification analysis. For the convenience of analysis “Doctools ExtractData” was used. In the study, it was seen that most of the participants adopt vegetarianism with ethical motivations. In addition, it has been reached for the participants that vegetarianism is not only a diet, but a lifestyle that is closely related to democratic, altruistic, universal and traditional values. It has been found that the motivation and values of vegetarianism reached individually are reflected in the spaces in the context of user-space relationship.

Keywords: Vegetarian, vegan, social change, risk, motivation, values, place, qualitative research.

ÖNSÖZ

Vejetaryenlik tarihi milattan önce altıncı yüzyıla dek uzanan bir beslenme ve yaşam tarzıdır. Günümüzde çağdaş vejetaryenlik dünyanın çeşitli yerlerinde çok sayıda birey tarafından benimsenmektedir. Sosyal değişme süreçleri çağdaş vejetaryenliğin yükselişinin temellerine ışık tutmaktadır. Ayrıca vejetaryen yaşam tarzlarına artan talep tükettiğimiz ürünlerden ziyaret ettiğimiz mekânlara kadar değişimler ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda vejetaryen yaşam tarzının piyasayı ne şekilde etkilediğini tartışmak önem kazanmaktadır. Bu tezin vejetaryen/vegan yaşam tarzlarının ve vejetaryen/vegan piyasanın ne şekilde geliştiğini anlamaya katkıda bulunacak bir kaynak olacağını umarım.

Çalışma sürecimde değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Filiz Baloğlu'na yardımları ve sabrını esirgemediği için teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmaya keyifle ve içtenlikle destek veren tüm katılımcılara ve beni sevgi ve güvenleriyle destekleyen aileme çok teşekkür ederim.

İstanbul, 2019

Elif Gizem KURT

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii

ÖNSÖZ..... v

İÇİNDEKİLER vi

TABLolar LİSTESİ..... xi

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ..... xii

KISALTMALAR LİSTESİ..... xiii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

VEJETARYENLİĞİN ANLAMI, RİSKLER VE ET TÜKETMENİN ÇELİŞKİLERİ

1.1. VEJETARYENLİK KAVRAMI..... 3

1.1.1. Beslenme Açısından Vejetaryenliğin Sınıflandırılması..... 4

1.1.2. Vejetaryenliğin Tarihi 5

1.1.3. Feminizm Çerçevesinde Vejetaryenlik 12

1.2. RİSK TOPLUMU ANALİZİ BAĞLAMINDA HAYVANSAL
GIDA ÜRETİM VE TÜKETİM SÜREÇLERİ 15

1.2.1. Ekonomik Riskler 16

1.2.2. Sağlık ile İlişkili Riskler 17

1.2.3. Ekolojik Riskler 19

1.3. ET TÜKETMENİN ÇELİŞKİSİ 20

1.3.1. Et Paradoksu ve Çelişkiyi Azaltma Süreçleri 21

1.3.2. Hayvanları Yemenin İdeolojisi: Karnizm 26

1.3.3. Türler Arası Önyargı: Türcülük 27

İKİNCİ BÖLÜM	
VEJETARYENLİĞİN MOTİVASYONLARI, DEĞERLER VE	
SOSYAL VE EKONOMİK DEĞİŞME AÇISINDAN	
VEJETARYENLİK	
2.1. VEJETARYENLİĞİN TEMEL MOTİVASYONLARI	30
2.1.1. Motivasyon Kavramı ve Davranış ile İlişkisi	31
2.1.2. Sağlık Vejetaryenleri	32
2.1.3. Etik Vejetaryenler.....	34
2.2. VEJETARYENLİKLE İLİŞKİLİ DEĞERLER.....	35
2.2.1. Demokratik Değerler: “Eşitlik”, “Özgürlük”, “Adalet”	39
2.2.2. Geleneksellik.....	42
2.2.3. Altruistik Değerler	43
2.2.4. Evrensellik	44
2.3. SOSYAL VE EKONOMİK DEĞİŞME AÇISINDAN	
VEJETARYENLİĞİN GELİŞİMİ.....	46
2.3.1. Modernleşme Sürecinde Kültürel Değişmeler	47
2.3.2. Sanayi Devrimi Sonrası Kentleşme Süreci	48
2.3.3. Teknolojik Gelişmeler	49
2.3.4. Yeni Sosyal Hareketlerin Etkisi	51
2.3.5. Sosyal Değişmenin Bir Sonucu Olarak Vegan Ekonomi.....	52
2.4. KENT VE GÜNDELİK HAYAT BAĞLAMINDA	
VEJETARYEN VE VEGAN MEKÂN	54
2.4.1. Çağdaş Kentsel Mekânda Alanlar ve Mekânsal Farklılaşma	58
2.4.2. Kentli Bir Deneyim: Dışarıda Yemek	59
2.4.3. Gündelik Hayat Mekânları Olarak Vejetaryen ve Vegan Kafe ve	
Restoranların Ortaya Çıkışı.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ETİK DEĞERLER, SAĞLIK VE ÇEVRESEL	
MOTİVASYONLARIN PİYASAYA YANSIMASI:	
İSTANBUL'DAKİ VEGAN VE VEJETARYEN MEKÂNLAR	
3.1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	66
3.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEM SEÇİMİ	67
3.3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİ TOPLAMA	
ARAÇLARI	69
3.4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE SINIRLARI	70
3.5. ARAŞTIRMANIN ANALİZİ.....	71
3.6. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	72
3.6.1. Sosyal ve Ekonomik Açıdan Bulundukları Bölgelere Göre İstanbul'daki Vegan ve Vejetaryen Mekânlar	72
3.6.2. Çalışmaya Katılan Mekân Sahipleri, Mekânlar ve Tüketicilerin Özellikleri.....	83
3.6.3. Vejetaryenliğin ve Veganlığın Tercih Edilmesinde Etkili Olan Motivasyonlar	87
3.6.3.1. Etik Motivasyonlar	89
3.6.3.2. Sağlık Motivasyonları.....	94
3.6.3.3. Çevresel Motivasyonlar ve Risk Algısı	98
3.6.4. Vejetaryenlikle İlişkili Değerlerle Yönelik Tutum ve Eylemler	101
3.6.4.1. Demokratik Değerlere Yönelik Tutum ve Eylemler	108
3.6.4.2. Altruistik Değerlere Yönelik Tutum ve Eylemler	112
3.6.4.3. Evrensel Değerlere Yönelik Tutum ve Eylemler	115
3.6.4.4. Geleneksel Değerlere Yönelik Tutum ve İnanışlar	116
3.6.5. Vejetaryen ve Vegan Mekânlarda Motivasyon ve Değerler	122
3.6.5.1. Sağlık Motivasyonlarının Mekânlarla İlişkisi	122

3.6.5.2. Etik Motivasyonların Mekânlarla İlişkisi	126
3.6.5.3. Çevresel Motivasyon ve Değerlerin Mekânlarla İlişkisi	128
3.6.5.4. Demokratik Değerlerin Mekânlara Yansıması: “Eşitlik”, “Özgürlük” ve “Adalet” Çerçevesi.....	133
3.6.5.5. Altruistik Değerlerin Mekânlara Yansıması: Yardım Aracı Olarak Mekânlar.....	138
3.6.6. Katılımcıların Vegan ve Vejetaryen Mekânlara ve Mekânların Bulunduğu Çevreye Yönelik Algıları	142
SONUÇ	144
KAYNAKÇA	149
EKLER.....	167

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Eylül 2018 - Ağustos 2019 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan vegan ve vejetaryen mekânlar.	69
Tablo 2: Tüketici gurubu katılımcılarının özellikleri	84
Tablo 3: Mekân sahipleri grubu katılımcılarının özellikleri	85
Tablo 4: Sahipleriyle Görüşülen Mekânların Listesi.	87
Tablo 5: Katılımcıların vejetaryenliği (ve Veganlığı) tercih etmelerinde etkili olan motivasyonlar	88
Tablo 6: Vejetaryenliğin temel motivasyonları.....	89
Tablo 7: Katılımcıların değer bağlamında özellikleri	105
Tablo 8: Katılımcıların son zamanlar katıldıkları gösteri / hareketler.	106
Tablo 9: Katılımcıların vejetaryenlikle ilişkili değerlere yönelik tutum ve eylemleri.	108
Tablo 10: Katılımcıların başkalarına yönelik gönüllü faaliyetleri.	114
Tablo 11: Katılımcıların Kader Kavramına Yönelik İnanışları	122
Tablo 12: Sağlık motivasyonlarının incelenen mekânlarla ilişkisi.	126
Tablo 13: Etik motivasyon ve değerlerin mekânlara etkisi; mekânlardaki uygulamalar.....	128
Tablo 14: Mekânlarda çevresel motivasyon ve değerler.....	133
Tablo 15: Vejetaryenlikle ilişkili Değerlerin mekânlara yansımaları: Uygulamalar.	142
Tablo 16: Katılımcıların vegan ve vejetaryen mekânları tanımlarken kullandıkları ifadeler.....	143

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Pasaj Cook&Book Tarih: 02.01.2019	77
Fotoğraf 2: Vi Coffee&Healthy Living, Menü	81
Fotoğraf 3: Vi Coffe&Healthy Living, Menü	81
Fotoğraf 5 : Mk. "Manifesto"	135
Fotoğraf 6: M6'daki bir masanın üzeri. Tarih: 25.03.2019.	135
Fotoğraf 7: My'nin Cinsiyetsiz Tuvalet Uygulaması.	135
Fotoğraf 8: Mv'nin İç Dekorasyonudan Bir Bölüm, "Freedoom"	136
Fotoğraf 9: M4, 23.11.2018. "Vegan Kermes"	139
Fotoğraf 10: 30.12.2018 Tarihinde düzenlenen kermesin sosyal medya duyurusu	139
Fotoğraf 11: Mc, Tarih: 03.12.2018	140

KISALTMALAR LİSTESİ

EVU	:	Avrupa Vejetaryenler Derneği
LGBT	:	Lezbiyen Gey Biseksüel ve Transgender
TVD	:	Türkiye Vejetaryenler Derneği

GİRİŞ

Vejetaryenlik ve veganlık günümüzde dünyanın pek çok yerinde tercih edilmekte olan bir yaşam tarzıdır. Yaklaşık olarak, Hindistan nüfusunun yüzde 40'ı, Almanya nüfusunun yüzde 9'u, İrlanda'nın yüzde 6'sı, İsrail'in yüzde 8,5'u, Amerika'nın yüzde 3'ü'nün vejetaryen olduğu bilinmektedir. Türkiye'deki vegan ve vejetaryen nüfus hakkında ise kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır.

Bireylerin bu beslenme tarzını seçmelerinin ardında çeşitli motivasyonlar vardır. Jabs vd. çalışmalarında vejetaryen beslenme tarzının benimsenmesinde sağlık ve etik olmak üzere iki temel motivasyon ortaya koymaktadır. Fox ve Ward bu iki motivasyon temelinde, “etik vejetaryenler” ve “sağlık vejetaryenlerinin” aynı zamanda birincil motivasyon olmasa da çevresel kaygılara önem verdiğini göstermiştir. Bunların yanında etten tikslenme, dini amaçlar, eşitsizlik, dünyadaki açlık sorunu gibi çeşitli nedenler gelmektedir. Bu motivasyonlardan biri öne çıkabilir ancak çoğunlukla çeşitli motivasyonların iç içe bulunduğu, bireyler tarafından kombinlendiği görülmektedir. Ayrıca motivasyonlar statik bir yapıya sahip değildir. Zamanla değişiklikler yaşanabilir. Bir zamanlar önemli olan konu bireyin kişisel gündeminde aşağıya çekilebilir veya yardımcı konu yukarıya doğru hareket edebilir.

Bireylerin vejetaryenliği tercih etmelerinde etkili olan bu motivasyonlar vejetaryen mekânların tasarımlarında da benzer şekilde ortaya çıkmaktadır. Kimi mekânlarda etik motivasyonlar öne çıkarken, kimilerinde sağlık motivasyonlarının etkisi daha baskın olabilir. Ayrıca birden fazla motivasyonun birlikte yer aldığı durumlar söz konusudur.

Bu çalışmada bireylerin vejetaryen/vegan yaşam tarzını tercih etmelerinde etkili olan motivasyon, değer ve inanışlar açıklanacaktır. Bu yaşam tarzının yansıttığı motivasyon ve değerler bağlamında İstanbul'da bulunan belirli vejetaryen/vegan mekânlar incelenecektir. Vejetaryen ekonominin büyümesiyle bu yaşam tarzını yansıtan mekânların sayısı da son yıllarda artış göstermektedir. Dolayısıyla bu mekânlar kentin gündelik hayatının bir olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu

nedenle çalışmada katılımcıların vejetaryen beslenme biçimini benimsemelerinin ardında yatan motivasyonlar ve bu beslenme biçimi ile ilişkili olan değerlerin ortaya koyulması ile mekanlara yansımaları arasında bir ilişki kurulmaya çalışılacaktır.

Tarihin büyük kısmında et, bir zenginlik ve sosyal statü göstergesi olmuştur. Ancak insanların, hayvan refahı, hayvansal gıda üretim ve tüketim süreçlerine yönelik kaygılar, çevresel sorunlar gibi konular hakkında artan endişelerinin etkisiyle vejetaryen ve vegan yaşam tarzlarına ilgi artmaktadır. Dolayısıyla bu durumun kentteki mekânlara etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda vejetaryen ve vegan yaşam tarzlarını yansıtan mekânlar olarak vejetaryen/vegan kafe ve restoranlar ortaya çıkmaktadır. Vejetaryen ve vegan ürünler artan talep karşısında piyasada yer bulmaktadır. İstanbul’da birçok vegan ve vejetaryen ürün satışı yerleri bulunmakta, bu yaşam tarzına hitap eden restoran sayısı artarken, vejetaryen olmayan pek çok restoran tüketicilere vejetaryen ve vegan menü seçenekleri sunmaktadır. İstanbul’da vejetaryen restoran ve kafeler Beyoğlu, Beşiktaş, Şişli ve Kadıköy semtlerinde yoğunlaşmaktadır. Vejetaryen yaşam tarzının çeşitliliği mekanlara da yansımakta ve farklılıklar oluşturmaktadır. Bu tezde vejetaryen tüketiciler seçilen mekanlarda gözlemlenerek mekân ve kullanıcı bağlantısı çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede vejetaryen tüketiciler ve restoran sahipleri ile görüşmeler yapılarak ve mekânlar yerlerinde incelenerek vejetaryen beslenmenin anlamına, motivasyonlarına, ilgili değerlere ve mekânlar üzerine etkileri hakkında açıklamalara ulaşılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VEJETARYENLİĞİN ANLAMI, RİSKLER VE ET TÜKETMENİN ÇELİŞKİLERİ

1.1. VEJETARYENLİK KAVRAMI

Bitki temelli beslenme tarzının geçmişi oldukça eskiye dayansa da “vejetaryen” kelimesinin ilk kez kullanılması 1830’ların sonlarına denk gelmektedir. Bu dönemde vejetaryenlik dini muhafazakarlıkla ilişkilendirilmekteydi. “Vejetaryen” kelimesinin ilk kim tarafından ortaya atıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bir olasılık 1847 yılında İngiliz Vejetaryen Derneği tarafından ortaya atılmış olmasıdır. Kelime 1840’lardan itibaren İngilizcede yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.¹ Vejetaryenlik kelimesinin ortaya çıkmasından önce vejetaryenlik “Pisagoryen” (Pythagorean) ve “bitkisel rejim” terimleriyle ifade edilmekteydi.²

“Vegan” kelimesini ise 1944 yılında Vegan Derneği kurucusu Donald Watson literatüre kazandırmıştır. Kelime “vegetarian” kelimesinin ilk üç ve son iki harfinden türetilmiştir.³

Vejetaryen Derneğinin tanımına göre bir vejetaryen, tahıllar, kabuklu yemişler, baklagiller, tohumlar, sebzeler, meyveler, mantarlar, yosunlar, maya ve/veya diğer bazı hayvan temelli olmayan gıdalar ile beslenen ve süt ürünleri, bal, yumurta tüketen veya tüketmeyen kişidir. Vejetaryen, yaşayan veya ölü bir hayvanın vücudunun herhangi bir parçasından oluşan veya bunların yardımıyla üretilen yiyeceklerden tüketmemektedir. Kırmızı etin yanı sıra, kümes hayvanları, balık, kabuklu deniz ürünleri, böcekler, kesim ürünleri, bunlardan yapılan veya bunların yapımına yardımcı olan yiyecekler tüketmemektedir.⁴ Vejetaryenliğin bu tanımı pek çok vejetaryenlik çeşitini işaret etmektedir.

¹ “Vegan Kelimesi Nereden Geliyor”, (çevrimiçi) <https://tvd.org.tr/2017/11/vegan-kelimesi-nereden-geliyor/>, 06.05.2018.

² Beardsworth, Alan, Keil, Teresa. Yemek Sosyolojisi: Yemek ve Toplum Çalışmasına Bir Davet, Çev. Abdülbaki Dede, y.y., Phonix yayın evi, 2012, s. 371.

³ Vegan Kelimesi Nereden Geliyor”, (çevrimiçi) <https://tvd.org.tr/2017/11/vegan-kelimesi-nereden-geliyor/>, 06.05.2018.

⁴ “Definition”, (çevrimiçi) <https://www.vegsoc.org/definition>, 08.05.2018.

1.1.1. Beslenme Açısından Vejetaryenliğin Sınıflandırılması

Vejetaryen beslenmenin pek çok türü bulunmaktadır. Bunlardan bazıları;

Lakto-ovo vejetaryen: Bu beslenme biçiminde bitki temelli gıdalar, süt ürünleri ve yumurta tüketilmektedir. Vejetaryenliğin en yaygın şeklidir.

Lakto vejetaryen: Yalnızca süt ürünleri ve bitki temelli gıdalara dayanmaktadır.

Ovo vejetaryen: Et balık ve süt ürünlerinin tüketilmediği, bitki temelli gıdalar ve yumurtanın tüketildiği beslenme biçimidir.

Pesketaryen: Bitki temelli gıdaların yanında süt, yumurta, bal gibi ürünler ve deniz mahsullerinin tüketildiği beslenme biçimidir.

Vegan: Hiçbir hayvansal gıda ve üretiminde hayvanların kullanıldığı hiçbir ürün tüketilmemektedir.⁵

Part-Time Vegan: Son yıllarda pek çok insan bir haftalığına veya bir aylığına vegan yaşam biçimini denemektedir. 2014 yılında başlayan “Veganuary” kampanyası insanların her yılın ocak ayını vegan olarak geçirmeleri ve sonrasında bu yaşam biçimine geçmelerini desteklemektedir.⁶ Part-time veganlığı uygulayan bireyler kimi zaman bunu sağlık amaçlı bir detox olarak kimi zaman ise hayvan sömürüsüne karşı az da olsa bir katkı sağlama amacıyla gerçekleştirmektedir.

Bunların yanında kendilerini vejetaryen olarak tanımlanan bireylerin farklı beslenme tarzları da olabilir. Örneğin nadir olarak et tüketen semi-vejetaryen ya da yarı-vejetaryen olarak adlandırılan beslenme tarzı karşımıza çıkmaktadır. Kırmızı et tüketmeyip yalnız tavuk tüketen bireyler kendilerini vejetaryen olarak tanımlayabilir. Ancak bazı yazarlara göre herhangi bir hayvanın etini tüketmek vejetaryenlik olarak adlandırılmaz. “Vejetaryenizm, farklı insanlar için farklı anlamları olan kaygan bir kavramdır.” Bazı yazarlara göre bu durum vejetaryenliğin boyutunu tanımlama ve ölçme konusunda zorluk yaratmaktadır.⁷ Vejetaryenliği bir kimlikle ilişkilendiren

⁵ “Definition”, (çevrimiçi) <https://www.vegsoc.org/definition>, 08.05.2018.

⁶ Barford, Vanessa, “The Rise of The Part-Time Vegans,” **Amass**, Vol.21, İss:64, 2017, pp.48-49.

⁷ Ashley, Bob, Joanne Hollows, Steve Jones and Ben Taylor, **Food and Cultural Studies**. NY: Routledge, 2004, s. 111.

Willetts ise bu kimlik sorununun diyetle etin varlığına veya yokluğuna indirgenemeyeceğini, vejetaryenliğin bir kuralı olmadığını ve bireylerin bu kimliği kendilerine göre tanımladığını ifade etmektedir.⁸ Bu tezde anlatım birliği sağlamak adına veganlık, daha geniş bir tanım olan vejetaryenlik kavramı içinde ele alınmaktadır.

Beardsworth ve Keil, “Vejetaryen” teriminin belirsiz yapısını açıklamak için bir kolaylık olarak vejetaryenliği “neyin yenmemesi konusunda belirlenmiş ilkelerin katılığına göre, basit doğrusal bir ölçekte algılamayı” önerir. Bu ölçeğin en az katı olan sol tarafı “yumurta, süt ürünleri, balık (ya da kabuklu deniz hayvanları) ve hatta çok nadiren de olsa et (özellikle beyaz et) tüketebilen” ve kendisini vejetaryen olarak tanımlayan bireylerden başlamaktadır. Ölçekte sola doğru gidildikçe bu besinlerden bazılarını tüketmeyenler bulunacaktır. En sağda ise tüm hayvansal ürünleri reddeden vejetaryenliğin sınırları bulunmaktadır. Veganlar arasındaki bazı görüş farklılıklarından dolayı veganlık da ayrıca değerlendirilebilir. Örneğin bazı veganlar bal tüketimini reddetme veya bazı ilaçları kullanma gibi konularda farklı görüşlere sahip olabilir.⁹

1.1.2. Vejetaryenliğin Tarihi

Vejetaryenlik, Hinduizm ve Budizm gibi bazı büyük dinlerin başlangıçlarından itibaren önerdikleri bir yaşam tarzı olmuştur. Vejetaryen beslenmenin kayıtlı tarihi Orfizmin takipçileriyle birlikte milattan önce 6. Yüzyılda başlamaktadır. Bu dini grupta, hayvanları kurban etmek ve onların etlerini yemek yasaklanmıştı. Aynı zamanda yumurta dahil hayvan temelli yiyecekleri tüketmekten kaçınılmaktaydı.¹⁰ Aynı dönemde, etsiz beslenme şekline isim babası olan Yunan filozof Pisagor karşımıza çıkmaktadır. Pisagor beslenme tarzı, kesilmiş hayvanların etlerinden sakınmayı içermektedir.¹¹¹² Pisagor’un et tüketmeye olan ahlaki karşıtlığının temelinde reenkarnasyon inancı bulunmaktadır. Ona göre tüketilen herhangi bir

⁸ Ashley, Hollows, Jones and Taylor, a.g.e., s. 111.

⁹ Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 380.

¹⁰ Leitzmann Claus, “Vegetarian Nutrition: Past, Present, Future.” *Am J Clin Nutr*, Vol.100, 2014, pp. 496-502, s. 496.

¹¹ Spencer, Colin. *Vegetarianism : A History*, Havertown : Grub Street Cookery, ebook, 2016, s. 41

¹² Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 385.

hayvan, bir insanın ruhunu taşıyor olabilir. Dolayısıyla Pisagor'a göre insanlar, yaşayan tüm canlılara, insanlarla eşit ahlaki önem vermeliydi. Aksi halde kişinin ahlaki saflığı lekelenir ve ruhani potansiyellerinin tümünün farkına varamazdı.¹³ Pisagor beslenme şeklinin ardındaki bu reenkarnasyon inancı sonraki takipçileri tarafından benimsenmediyse de Pisagor beslenmesi 19.yüzyıl'a kadar Avrupa'da beslenme üzerinde etkili olmuştur. Geçmişteki vejetaryen nüfus hakkında bilgi yoktur ancak muhtemelen azınlık bir kesim tarafından desteklenmekteydi. Ayrıca bu dönemlerde bitki temelli beslenen pek çok kişi için temel neden maddi yetersizlik olabilir.¹⁴

Pisagor beslenme tarzı ile ilgili tarihsel kayıtlar net değildir. Colin'e göre bu beslenme başlangıçta vegan olabilir. Ancak tarihsel olarak bakıldığında genellikle süt ürünleri içerdiği ve balığın dahil olabileceği görülmektedir.¹⁵

Romalı deneme yazarı Plutarkos'un (56-120) yazılarında hayvanların ahlaki statüsünü, insan olmayan canlılardaki aklın varlığını ve etik vejetaryenliği tartıştığı görülmektedir. "On The Eating Of Animal Flesh" eserinde insan doğasının etobur olduğunu reddederken et içeren bir beslenme tarzının insanların ruhani durumları için zararlı olduğunu söylemektedir. Ayrıca yemek olarak kullanılan hayvanlara zalimce davranmanın insan karakterine zarar verdiğini, insanları, başka canlıların acılarına karşı hissizleştirdiğini ifade etmektedir. Plutarkos, Pisagordan farklı olarak, reenkarnasyon inancı nedeniyle değil, hayvanlar zekâ ve duyarlılık belirten niteliklere sahip oldukları için ahlaki önemi hak ettiğini belirtmektedir.¹⁶ Plutarkos'a göre insan bedeni hayvanları yemek için uygun değildir çünkü hayvanları alet edevat kullanmadan doğal yollarla öldürüp parçalayabilecek keskin pençe, gaga ya da sivri dişlere sahip değildir.¹⁷¹⁸

¹³ Walters, Kerry S., Portmess, Lisa, **Ethical Vegetarianism : From Pythagoras to Peter Singer**. State University of New York Press, ebook, 1999, s. 11.

¹⁴ Leitzmann a.g.e., s. 497.

¹⁵ Colin, a.g.e., s. 41.

¹⁶ Walters, Portmess, a.g.e., s. 27.

¹⁷ Adams, Carol, J., **Etin Cinsel Politikası, Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram**, Çev. Güray Tezcan, Mehmet Emin Boyacıoğlu. İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013, s. 115.

¹⁸ Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 387.

Porfiryus (232-306) da Pisagor ve Plutarkos gibi, et yemenin vahşi ve agresif bir kişilik yaratacağını savunuyordu. Ona göre hayvanları öldürüp yemek adil bir davranış değildi. Porfiryus başka hayvanları öldürüp yemenin, hava gibi, su gibi, bitki ve meyveler gibi bir zorunluluk olmadığını bu yüzden onları öldürmenin adaletsiz olduğunu ifade etmektedir.¹⁹ Spencer, Porfiryus'un Hristiyanlığın Roma'nın resmi dini olarak kabul edilmesinden kısa bir süre önce öldüğüne dikkat çeker. Daha sonra insanın doğayla ilişkisinde üstün olduğuna yönelik Hristiyan öğretileri, Pisagor geleneğini bastırmıştır.²⁰

Rönesans döneminde Leonardo Da Vinci vejetaryen beslenme biçimini uygulamaktaydı. Ona göre "Bugün kendi türümüzü yemenin, insanları yemenin kınandığı gibi, hayvanları yemeyi de kınayacağımız zaman gelecektir." Aydınlanma döneminde Tyron, Rousseau, Voltaire, Wesley, Montaigne gibi pek çok kişinin hayvanlara yapılan kötü muameleye eleştiriler getirdiği bilinmektedir.²¹ Tryon'un vejetaryen beslenmenin olumlu yanlarını savunduğu "The Way to Health" isimli eseri bulunmaktadır. Hümanizmin yükselişi ile birlikte Hristiyan dünya görüşünün sorgulanmaya başlamasıyla vejetaryenlik bu dönemde Shelley, John Wesley ve John Howard gibi seçkinler tarafından da savunulmuştur.²² 17. Yüzyılda yaşayan Rene Descartes, "Felsefenin Temel İlkeleri" eserinde hayvanların hareket eden makinelerden başka bir şey olmadıklarını, acı çekme kapasitesinden yoksun olduklarını ifade etmekte ve hayvanların deneyler için kullanılmasını savunmaktaydı.²³ Descartes'a göre hayvanlar birer otomat ya da hareket eden makinelerdir. Tıpkı insanların yarattığı makineler olan duvar saatlerine olmadığı gibi, Tanrı'nın yarattığı makineler olan hayvanlara karşı ahlaki yükümlülüklerimiz olamazdı. Descartes hayvanların acı çekerken çıkarttığı seslerin düzgün çalışmayan makinelerin çıkardığı sestten farklı olmadığını savunmaktaydı. Bağırان bir köpek,

¹⁹ Spencer, Colin. **Vegetarianism : A History**, Havertown : Grub Street Cookery, ebook, 2016, s. 91.

²⁰ Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 388.

²¹ Leitzmann a.g.e., s. 497.

²² Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 388.

²³ Walters, Portmess, a.g.e., s. 48.

yağlanması gereken bir makineden farklı değildi.²⁴²⁵ Voltaire ise Descartes'ın bu görüşlerini "Felsefe Sözlüğü" eserinde eleştirmektedir.²⁶

"Hayvanların bilgiden, duygudan yoksun birer makine olduklarını her zaman aynı biçimde hareket ettiklerini hiçbir şey öğrenmediklerini, hiçbir şeyi iletmediklerini ve b. söyleyenler ne acınacak ne zavallı sözler etmişler!... Kimi barbarlar, dostlukta insanı şaşılacak kadar geride bırakan, bu köpeği tutuyorlar, bir masanın üzerine çiviliyorlar, sonra sana mesarai que damarlarını göstermek için, onu diri diri parçalıyorlar. Onda, kendindeki bütün duygu organlarının tıpkısını buluyorsun. Söyle bana, mekanikçi, doğa bu hayvandaki duygunun bütün iç-gücünü duymasın diye mi bir düzene sokmuş? Hiçbir şeyden etkilenmemesi için mi sinirleri var? Doğada böylesine kaba bir çelişme olabileceğini hiç aklına getirme."²⁷

Voltaire'in vejetaryen olduğu hakkında bir kanıt yoktur ancak eserlerinde dile getirdiği fikirler vejetaryen görüşe yakındır. Kant da hayvanların bilinçli canlılar olmadığını yalnızca insana hizmet eden varlıklar olduğunu savunmaktadır. Jeremy Bentham'a göre ise:

"Belki bir gün hayvanlar dünyasının geri kalanı da kendilerinden ancak zorbalık yoluyla esirgenen haklara sahip olacaktır. Fransızlar bir insanın sırf derisi siyah diye kayıtsız şartsız bir zalimin keyfine terk edilemeyeceğini anladılar. Belki bir gün, bacak sayısının, derideki tüy miktarının ya da sağrı kemiğinin nerede bittiğinin de duyguları olan bir varlığı aynı akıbete terk etmek için eşit derecede yetersiz sebepler olduğu anlaşılır. Bu aşılamaz sınırı çizecek başka ne olabilir? Akıl yürütme yetisi mi? Ya da belki konuşma yetisi mi? Ama yetişkin bir at ya da köpek gerek akıl gerekse iletişim kurma açısından, bir günlük, bir haftalık hatta bir aylık bebekten kat kat üstündür; ama öyle olmasa bile bu neyi gösterirdi

²⁴ Francione, Gary L., **Hayvan Haklarına Giriş, Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?** Çev. Renan Akman, Elçin Gen, 1. b.s., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 50.

²⁵ Ferry, Luc. **Ekolojik Yeni Düzen: Ağaç, Hayvan ve İnsan.** Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 56.

²⁶ Walters, Portmess, a.g.e., s. 48.

²⁷ Voltaire, **Felsefe Sözlüğü 1**, Çev. Lütfi Ay, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1995.

ki? Sormamız gereken soru “akıl yürütebiliyorlar mı?” ya da “konuşabiliyorlar mı?” değil, “acı çekebiliyorlar mı?” olmalıdır.”²⁸

Avustralyalı filozof Peter Singer, günümüzde Bentham’ın bakış açısına benzer şekilde hayvan refahını savunmaktadır. Singer, insan olmayan canlıların refahına ilişkin etik değerleri tartışırken eşitlik ilkesinden hareket eder. İnsanlar arasındaki eşitlik talebi tüm insanların birbirine denk olduğu anlamına gelmemektedir. Bireysel düzeyde insanlar arasında farklılık mevcuttur ancak bir bütün olarak tüm ırk ve cinsiyetler eşittir. Eşitlik talebi “zekaya, ahlak kapasitesine, fiziksel kuvvete veya bunlara benzer olgusal bir özelliğe” bağlı değildir. İki kişinin zekâları veya yetenekleri farklı olabilir ancak bu kişilerin ihtiyaç ve çıkarlarına farklı düzeyde önem vermenin mantıklı bir sebebi olamaz. “İnsanların eşitliği ilkesi, varsayılan fiili bir eşitliğin betimlenmesi değil, insanlara nasıl muamele etmemiz gerektiğini gösteren bir kılavuzdur.”²⁹ Duyguları olan ve acı çekebilen insan olmayan canlıların da nasıl muamele görmesi gerektiği bu eşitlik ilkesi doğrultusunda tartışılabilir. Bu bağlamda acı çekme kapasitesi bulunan canlılara onların kendi ihtiyaçları göz önünde bulundurularak davranılmalıdır. Eşit gözetilme ilkesi, hayvan çıkarlarını önemsemek ve onlara gereksiz yere acı çektirilmesini reddetmemize anlam kazandırmanın bir yoludur. Bunun anlamı hayvanların her anlamda insanlarla eşit olduğu düşüncesi değildir. Bu ilkenin anlamı insanlar ve hayvanların benzer bir çıkarı bulunduğu, eğer böyle yapmamak için çok geçerli bir neden yoksa, bu çıkarı benzer biçimde ele almak zorunda olmamızdır. Francione, insan ve hayvanların acı çekme kapasitesine sahip canlılar olarak sahip olduğu ortak statüyü vurgulamaktadır. Buna göre günümüzde insanlara yönelik pek çok olumsuz muamelelere karşı olduğumuz gibi, hayvanların acı çekmeme çıkarları ahlaken önemli olacaksa, eşit gözetilme ilkesinin uygulanması ve onları malımız, eşyamız olarak görmeme temel hakkını hayvanları kapsayacak biçimde genişletmek zorundayız.³⁰

²⁸ Bentham, Jeremy, Ahlak ve Yasama İlkeleri, 1780, akt: Singer, Peter, **Hayvan Özgürleşmesi**, Çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 54.

²⁹ Singer, Peter, **Hayvan Özgürleşmesi**, Çev. Hayrullah Doğan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 51.

³⁰ Francione, a.g.e., s. 29.

19. yüzyıldan itibaren hızlı bir sosyal değişim yaşanmaktaydı. Aydınlanmayı, sanayileşme ve kentleşme izlemiş, teknolojik gelişmeler hızlanmış ve liberal, hümanistik değerler ve bireycilik yükselişe geçmiştir. Tüm bu tarihsel gelişmeler çağdaş vejetaryenlik için zemin oluşturmaktadır.³¹ Batıda 1800’lü yılların ortalarından itibaren vejetaryen dernekleri kurulmaya başlamıştır. İlk Vejetaryen Derneği 1847’de İngiltere’de kurulmuştur.³² Ardından 1850’de Amerikan Derneği, 1867’de Alman Vejetaryen Derneği kurulmuş ve pek çok ülkede bunları takiben vejetaryen dernekler kurulmuştur. Uluslararası Vejetaryen Birliği (IVU) 1908’de Dresden’de açılmıştır. İlk Vegan Derneği 1944’de İngiltere Leicester’da, Avrupa Vejetaryen Birliği (EVU) ise 1985’te Brüksel’de faaliyete başlamıştır.³³

Bu gelişmeler, vejetaryen beslenmenin önde gelen temsilcileri, Birleşmiş Devletlerde Sylvester Graham (1784–1851; Graham ekmeğini icat etmiştir, çığ beslenmeyi önermiştir); bir doktor olan John Harvey Kellogg (1853–1943; cornflakes’in sahibidir ve fıstık ezmesi yapımı işlemini patentlendirmiştir); İsviçre’de yine bir doktor olan Maximilian Bircher-Benner (1867–1939; müsliyi bulmuştur) tarafından teşvik edilmiştir.³⁴

Bu dönemde Batı’daki bu kurumsal gelişmeler Adrian Franklin’in 19. Yüzyılda ifade ettiği, insan ve hayvan ilişkilerindeki dört temel dönüşüm çerçevesinde anlaşılabilir. Bunlar; “hayvanların duygusallaştırılması, modern devletin hayvanlara uygun davranışları düzenlemedeki rolü, hayvan hakları talebi ve hayvanların, insanların boş zamanları için artan önemidir.”³⁵

Batı’da 1960’larda ırkçılık ve cinsiyetçiliğe karşı artan tepkinin yanında hayvanların gördüğü muameleler konusuna yönelik eleştiriler de artmıştır. Vejetaryenlik, 1960’ların ortalarında Batıdaki karşıkültür hareketlerinde görünür olmuştur. Doğu’nun etkilerinin Batı’nın popüler kültürüne yayılışı olarak ortaya çıkmıştır. 1975’te Peter Singer’ın hayvan deneyleri ve fabrika çiftliğine karşı Hayvan

³¹ Yeh, Hsin-Yi, “Boundaries, Entities, and Modern Vegetarianism : Examining the Emergence of the First Vegetarian Organization,” **Qualitative Inquiry**, 2013, pp. 298-309, s. 298-299.

³² Yeh, a.g.e., s. 299.

³³ Leitzmann, a.g.e., s. 497.

³⁴ Leitzmann, a.g.e., s. 497.

³⁵ Ashley, Hollows, Jones and Taylor, a.g.e., s. 110.

Özgürlüğü kitabını yayınlamasıyla birlikte, 1970’lerde akademik ilgi hayvan refahı etiğine dönüşmüştür. 1980 ve 90’lar’da vejetaryenlik, insanlığın dünya üzerinde yarattığı kötü etkilere vurgu yapmaya başlamıştı. Aşırı tüketim ve endüstriyelleşmenin sonuçları ve çevresel konular bu yıllarda öne çıkmıştır ve vejetaryenlik bir değişim ve kaynakların korunması sürecinin bir parçası olarak görülmüştür. Bu yıllardan itibaren sağlıklı yaşama yapılan vurgu artmaktadır ve özellikle Batı’da pek çok insan güvenli ve sağlıklı bir alternatif sunduğu için vejetaryenliğe yönelmektedir.³⁶ Bunların yanında hayvanlara yapılan muameleler görünür hale geldikçe yasal düzenlemeler artmış ve hayvan refahı konusunda gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin bilimsel araştırma ve deneylerde hayvanlar üzerinde yapılan testlere hayvanların refahı doğrultusunda standartlar getirilmiştir. Giyim sektöründe pek çok firma üretimde gerçek deri ve kürk kullanmayı bırakmıştır. Gıda olarak kullanılan hayvanların yaşam koşullarında iyileştirmeye gidilmektedir

2010’da yapılan bir araştırmaya göre günümüzde dünyada ortalama bir buçuk milyar vejetaryenin yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunlardan 75 milyonu için vejetaryenlik bir tercihtir ve bolluk ve eğitim arttıkça bu sayı artmaktadır. Diğer 1,450 milyonu ise zorunluluk nedeniyle vejetaryendir; ulaşabildikleri zaman et tüketceklerdir.³⁷

Türkiye’de vejetaryenlik Batı’ya kıyasla geç görünür olmaktadır. Türkiye Vejetaryenler Derneği (TVD) 2013 yılında kurulmuştur ve Nisan 2018 tarihinde ismini “Vegan Derneği” olarak değiştirmiştir.³⁸ Türkiye’deki vejetaryen nüfus oranı bilinmemektedir. Ancak son yıllarda vejetaryen ürünlere olan talep artmaktadır. Avrupa Vejetaryenler Birliği (EVU) tarafından geliştirilmiş olan vejetaryen-vegan ürün etiketi V-Label 2014 yılında Türkiye’ye giriş yapmıştır. Nudo, Komagene, Eriş Un, Gloria Jeans Coffees, Oses, Entabi Çiğköfte, Eyüp Sabri Tuncer gibi pek çok marka V-Label etiketine sahip olmuştur.³⁹ Bunların yanında ikinci bölümde

³⁶ “What’s so great about eating veggie food?” (çevrimiçi) <https://www.vegsoc.org/>, 27.05.2018.

³⁷ Leahya, Eimear. Lyonsa, Seán. Tola, Richard S.J., “An Estimate of the Number of Vegetarians in the World,” **Esri Working Paper**, No.340, Marc 2010, s. 2.

³⁸ “Dernek Tüzüğü”, (çevrimiçi) <https://tvd.org.tr/hakkimizda/>, 29.05.2018.

³⁹ Altaş, Aysu, “Vegetarianism and Veganism: Current Situation in Turkey in the Light of Examples in the World,” **Journal of Tourism and Gastronomy Studies**, Vol.5, No:4, 2017, s. 403-421.

bahsedeceğimiz gibi, yalnızca vejetaryen ve vegan ürünlerin bulunduğu mekanlar ortaya çıkmaktadır.

1.1.3. Feminizm Çerçevesinde Vejetaryenlik

Bazı yazarlara göre vejetaryenlik feminizm kavramı ile ilişkilidir. Bu bağlamda et yeme ve et yemeği reddetme davranışının sembolik anlamının feminist düşünce ile bağlantılı görülebilir. Carol Adams, feminist teorinin vejetaryen sezgilerden haberdar olması ve hayvan hakları kuramının feminist ilkeleri kucaklaması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre feminist teori, içinde vejetaryen eleştiriyi barındırmaktadır. Adams'ın ifadesiyle “Vejetaryenlik yalnızca ahlaki bir bakış açısının mantıklı bir şekilde hayata geçirilmesi değil, aynı zamanda feminist kuram ve kadın deneyimiyle birlikte yankılanmış bir harekettir.”⁴⁰

Etin cinsel politikası “neyi (ya da acık konuşmak gerekirse *kimi*) yediğimizin, kültürümüzün ataerkil politikası tarafından belirlenmesi ve et yemeye atfedilen anlamların çoğunlukla yiğitlik etrafında kümelenmesi demektir.” Adams toplumsal cinsiyet politikasının yapılanma şeklinin hayvanları (özellikle tükettiklerimizi) nasıl gördüğümüzle ilişkili olduğunu ifade etmektedir.⁴¹ Buna göre et yeme eylemi, içinde barındırdığı mecburi şiddetten ayrı düşünülemez. Çünkü bu eylemdeki şiddet ortadan kalktığında et yemek mümkün olmaz. Hayvanların öldürülmesi durdurulursa sistem devam edemez.⁴² Adams'ın vejetaryenlik ve feminizm bağlamında vurguladığı nokta hayvanlara uygulanan şiddetin kadınlara yönelik şiddetle ilişkili olduğudur. İnsandan daha güçsüz türlere karşı gösterilen şiddet normal karşılandığında, bu durum toplumda daha güçsüz olarak algılanan diğer insanlara karşı şiddetin meşru kılınmasının zeminini hazırlayacaktır.

Adam'a göre vejetaryenlik, et aracılığıyla sembolize edilen eril güce karşı bir mücadele ve “patriarkal tüketimi istikrarsızlaştırmanın” bir yoludur.⁴³ Bu anlamda vejetaryenlik feminizmden ayrı düşünülemez. Tarihsel olarak ele alındığında et

⁴⁰ Adams, a.g.e, s. 277.

⁴¹ Adams, a.g.e., s. 37-38.

⁴² Joy, Melanie. **Why we love dogs, eat pigs and wear cows: An introduction to carnism.** San Francisco, CA: Conari Press. 2009, s. 33.

⁴³ Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 381.

tüketimi erkeklikle (maskülenlikle) ilişkilendirilmiştir. Et bir av ürünü olarak erkeklerin alanında yer almaktadır ve genellikle erkeklere atfedilen iki özellik olan güç ve kuvvet ile ilişkili olduğu görülmektedir. Genel olarak iyi beslenmeyi gerektiren fiziksel güç, erkeklerin karakteristik bir özelliği olarak görülmekte ve et yemek bu özelliklere vurgu yapmaktadır.⁴⁴ Erica Cudworth yemek hiyerarşisinde kırmızı etin erkeklikle, beyaz etin, balığın ve süt ürünlerinin kadınlıkla ilişkilendirildiğini ifade etmektedir. Böylece et tüketmek maskülenliği ifade etmenin bir yolu olmaktadır. Cudworth etin hazırlanma biçiminin de toplumsal cinsiyetle ilgili olduğunu belirtmektedir. Buna göre “kızartma” işlemi ve eti kanlı ve az pişmiş olarak tüketmek maskülen gücün ifadesidir. Diğer yandan “haşlama” ise evcillikle ve kadınsılıkla ilişkilendirilir.⁴⁵

Ruby ve Heine vejetaryen ve omnivor beslenme tarzına sahip bireylerin algılanışı üzerine yapılan çalışmalarında beslenme tarzının bireylerin nasıl algılandığını etkilediğini göstermiştir. Araştırmada omnivor ve vejetaryen katılımcılar vejetaryenleri daha erdemli ve daha az erkeksi olarak değerlendirmektedir.⁴⁶ Bu çalışma Adams’ın teorisine paraleldir. Adams’a göre bir erkeğin vejetaryen olması erkeklik rolüne bir meydan okumadır ve eti reddetmek kadınsılık anlamına gelmektedir.⁴⁷ Vejetaryen katılımcıların dahi vejetaryenliği daha az erkeksilikle bağdaştırarak omnivorlarla benzer değerlendirmede bulunması, etin toplumsal cinsiyet ile ilişkili yerleşmiş sembolik anlamını göstermektedir.

Çeşitli araştırmalar cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin, vejetaryenlik, hayvan hakları ve et yemeye karşı tutumlarda önemli bir etken olduğunu ifade etmektedir. Nunkoosing ve diğerleri kadınların, erkeklere kıyasla, hayvan kullanımına karşı daha olumsuz tutum gösterdiğini, Miele ve diğerleri kadınların hayvan deneylerine karşı olmaya daha yatkın olduğunu, Eldidge ve Gluck kadınların hayvanları koruma

⁴⁴ Rozin, P., Hormes, J. M., Faith, M. S., & Wansink, B., “Is Meat Male? A Quantitative Multimethod Framework to Establish Metaphoric Relationships,” **The Journal of Consumer Research**, Vol.39, 2012, pp. 629–643.

⁴⁵ Simonsen, Rasmus R. “A Queer Vegan Manifesto,” **Journal for Critical Animal Studies**, Vol.10, No:3, 2012, pp. 51-81, s. 53.

⁴⁶ Ruby, Matthew B., & Heine, S. J. “Meat, Morals, and Masculinity,” **Appetite**, Vol.56, 2011, pp. 447–450, s. 450.

⁴⁷ Adams, a.g.e., s. 96.

hareketlerine katılmada, laboratuvar hayvanlarının acı çekmeleri konusunda daha endişeli olduklarını ifade etmektedir.⁴⁸ Çeşitli araştırmalar kadınların erkeklere oranla ete karşı daha fazla iğrenme ve olumsuz tutum gösterdiğini ve daha az miktarda kırmızı et tükettiğini ortaya koymaktadır. Øydis Ueland ve diğerlerinin çalışması, erkeklerin kadınlara göre daha yüksek seviyede et yanlısı tutum desteği gösterdiği ve kadınların erkeklere göre kırmızı et çeşitlerinden hoşlanmamalarının daha yaygın olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁹

Ayrıca 1970'lerden itibaren ekofeminizm kavramı öne çıkmaktadır. Ekofeminizm, ekoloji ve feminizm çerçevelerini bir araya getirmekte ve ataerkil toplumun hem kadınlara hem doğaya karşı baskıcı tutumu eleştirilmektedir. Bu hareketin temelinde kadınların ezilmesi ve sömürülmesi ile doğanın sömürülmesi arasında bir ilişki olduğu fikri vardır. Bunun yanında ırk, tür, yaş, sosyal sınıf, cinsel tercih gibi gerekçelerle yapılan baskılara ve ayrımcılığa karşı duruş söz konusudur.⁵⁰⁵¹⁵²

Vejetaryenliğin görünürlüğündeki artışın ardında pek çok etken bulunmaktadır. Bu etkenler sosyal değişme süreçleriyle ilişkilidir. Sosyal değişme süreci ile feminizmin önem kazanması vejetaryenliğin popülerliğindeki artışla bağlantılı olarak ifade edilebilir. Sosyal değişme ve vejetaryenlik arasındaki ilişki tezin ikinci bölümünde ele alınacaktır. Vejetaryenliğin yayılmasını etkileyen değişim süreçlerinden biri çağımızda et tüketmenin riskleri hakkındaki bilgilerin artmasıdır. Küreselleşme ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi dünyanın birçok bölgesindeki insanların bu risklerden de haberdar olmasını kolaylaştırmaktadır.

⁴⁸ Rothgerber, Hank, "Real Men Don't Eat (Vegetable) Quiche: Masculinity and the Justification of Meat Consumption," *Psychology of Men & Masculinity*, November 2012, Advance online Publication, s. 1.

⁴⁹ Rothgerber, a.g.e., s. 1.

⁵⁰ Tamkoç, Günseli, "Ekofeminizm Amaçları," *Kadın Araştırmaları Dergisi*, C.0, No:4, 2012, s. 77-78.

⁵¹ Tunçay Son, Güzin Yasemin, "Biyotetik Çerçevesinde Vegan ve Vejetaryenlik," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre anabilim dalı, Doktora Tezi, 2016, s. 34.

⁵² Ferry, Luc, *Ekolojik Yeni Düzen: Ağaç, Hayvan ve İnsan*, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 161.

1.2. RİSK TOPLUMU ANALİZİ BAĞLAMINDA HAYVANSAL GIDA ÜRETİM VE TÜKETİM SÜREÇLERİ

Sanayi toplumunun gelişmesi, dünyanın büyük bölümünde artan nüfus ve kentleşme gibi gelişmeler ile insanlar önceki dönemlere göre yeni risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Ulrich Beck'in risk toplumu olarak ifade ettiği günümüz toplumunda bilim ve endüstrileşmenin gelişmesiyle insanlar tarafından üretilmiş, sınırlarının hesaplanması zor olan riskler ortaya çıkmaktadır. Beck'e göre bu yeni riskler görünmezdir, temellerini endüstriyel aşırı üretimden alır ve dünyadaki tüm hayatı tehlikeye atmaktadır. Riskin deneyimlenmesi de algılanması da homojen değildir. Beck yoksulların, yoksul toplumların yeni risklerin sonuçlarına daha çok maruz kalma potansiyeline sahip olduğunu ifade eder. Aynı zamanda farklı sosyal gruplar, riskleri farklı algırlar. Kendini en çok risk altında ve kaygılı hissedenler yüksek eğitilmiş orta sınıftır.⁵³ Günümüzde diğer aşırı tüketim faaliyetleri gibi gıda ve tüketimi yoluyla da pek çok yeni tehlike ve risk yaratılmaktadır.

Anthony Giddens, risk kavramını modernizmin sonuçları üzerinden ele almaktadır. Ona göre modernizmin karanlık yüzü, ortaya çıkardığı risklerdir.⁵⁴ Giddens'a göre içinde yaşadığımız toplum, bireysel eylemlerin sonucunda oluşmuştur. Bu bağlamda küresel düzeyde endüstrinin gelişimi bir takım olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Giddens risk kavramının Orta Çağ'da ya da diğer geleneksel kültürlerde bulunmadığına dikkat çeker. Risk kavramı on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Batılı kaşifler tarafından bulunmuştur. İspanyolca ya da Portekizce'de bilinmeyen sulara yelken açmak anlamında kullanılan "risk" sözcüğü böylece yayılmıştır.⁵⁵ Giddens iki tip risk arasında ayırım yapmaktadır. İlk olarak "dışsal risk" "dışarıdan kaynaklanan, geleneğin ya da doğanın sabitliklerinden gelen risktir." İkincisi ise gelişmekte olan bilgilerimizin dünya üzerindeki etkileriyle ortaya çıkan "imal edilmiş risk" kavramıdır. Pek çok çevresel risk bu kategoride incelenmektedir.⁵⁶

⁵³ Ashley, Hollows, Jones and Taylor, a.g.e., s. 114.

⁵⁴ Giddens, Anthony. **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, 2. b.s., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 1998, s. 17.

⁵⁵ Giddens, Anthony. **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2000, s. 36.

⁵⁶ Giddens, a.g.e, s. 40.

Et ve diğ er hayvansal gıdalar, endüstriyel  retiminki gelişmesiyle birlikte kolay ulaşılabılır besin kaynakları haline gelmiştir. Bunun yanında endüstriyel üretim süreci, içerisinde  eşıitli riskler barındırmaktadır. Son yıllarda hayvansal gıdaların üretim tüketim sürecini çevreleyen ekonomik, ekolojik ve sağılık gibi konulardaki riskler ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır.

1.1.3.1. Ekonomik Riskler

İktisadi anlamda üretim doğıada bulunan maddelerin insan ihtiyaçlarını gidermeye uygun hale getirilmesi faaliyetidir. Bu süreçte mevcut maddelerin şekli, yeri veya zamanı değıştirilmektedir. Dolayısıyla  retim kavramı maddelerin işlenmesinin yanında bir yerden bir yere taşınması, depolanması gibi faaliyetleri de kapsamaktadır. Aynı zamanda üretim sürecinin gerçekleşmesi için bir girdi olarak enerji gerekmektedir. Bu enerji de doğıal kaynaklardan elde edilmektedir. Bu açıdan iktisadi sürecin önemli bir basamağı olan üretim, doğıal çevreden elde edilen enerji ve kaynaklara bağılıdır.⁵⁷ Malların  retim ve tüketim süreci ardında çevresel atık bırakmaktadır. Bu süreçler ise genel olarak doğıal kaynakların tükenmesine ve çevresel risklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tüketilen kaynaklar ve ortaya çıkan atıklar bakımından hayvansal gıdaların üretim ve tüketim süreçleri ekonomik açıdan da  eşıitli riskler barındırmaktadır.

Hayvansal gıdaların üretim süreci bazı görünmeyen maliyetleri barındırabilmektedir. Bir paket et üzerindeki fiyat etiketi, o eti üretirken ortaya çıkan gerçek maliyeti tam olarak yansıtamamaktadır. Bu  retim süreci aynı zamanda çevreye ve vergi mükelleflerine hesaplanması zor birtakım maliyetler de ortaya çıkarabilmektedir. Hayvancılığın  evreye verdiğı zararları ekonomik açıdan hesaplamak zordur. Bu zararlardan bazıları aşırı gübreleme, aşırı gübrelemeden kaynaklanan erozyon sonucu toprak kayması, biyo eşıitlilikte azalma, yosun patlamaları sonucu balık ölümlerinin oluşması, turist kaybı,  evre kirliliğı gibi durumlardır.

⁵⁷ Orman, Sabri, **İktisat, Tarih ve Toplum**, 2.b.s., İstanbul, Küre Yayınları, 2010, s. 134-135.

Ayrıca kamu fonlarından verilen sübvansiyonlar et üretimindeki bir diğer görünmeyen maliyeti yansıtmaktadır. Bunların yanında hayvansal gıda tüketimi ile ilişkili olabilecek hastalıklar devletin sağlık harcamalarını arttırabilir.⁵⁸ Obezite, kalp hastalıkları, tip 2 diyabet gibi hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçların devlete ve hastaya ekonomik maliyeti bulunmaktadır. Oysa vegan beslenme biçiminin kimi bireyleri pek çok ilacın maliyetinden kurtarabileceği tahmin edilmektedir.

Kimi yazarlara göre enerji ve proteinin, hayvan temelli kaynaklardan üretimi, bitki temelli kaynaklardan üretimine oranla daha fazla maliyet yaratmaktadır. Elbette maliyet hesabı konusunda bu iki besin türünün insanların tüketebileceği aşamaya gelmesi için geçirmesi gereken işlemlerin de bir maliyeti söz konusudur. İşçilik ve nakliye gibi giderler, ürünün işleme sürecinden toptan ve perakende aşamaya geçerken maliyeti artırmaktadır. Eğer bu durum hayvan temelli ve bitki temelli gıdalar arasında farklılık gösterirse, ürünün perakende maliyetinde de farklılık oluşacaktır.⁵⁹ Bu açıdan bakıldığında yerel bölgede üretilmeyen kimi egzotik bitkilerin de uzak yerlerde tüketime sunulmasının yüksek maliyetleri söz konusu olabilir. Tüketiciler açısından bakıldığında ise beslenmelerinde et tüketimini arttıran tüketicilerin beslenme maliyetlerinin de arttığı görülmektedir.⁶⁰ Vejetaryenliğin ekonomik açıdan yaratacağı fayda ve maliyetleri açıklayabilmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

1.1.3.2. Sağlık ile İlişkili Riskler

Et üretim ve tüketim süreçleri ile ilgili olan bir başka risk konusu sağlıkla ilişkili risklerdir. Kırmızı et bol miktarda protein, B12 ve demir gibi vitaminler içeren önemli bir besin kaynağıdır. B vitamini et, süt ve yumurtada bulunmaktadır ancak en fazla B vitamini karaciğerde bulunur. B12 eksikliği kötücül anemi ve bununla ilişkili omurilik hasarı, güçsüzlük hissizlik gibi belirtilere neden olabilir. Veganlarda bu tür aneminin gözlemlendiği görülmektedir. Ayrıca insan vücudunun ihtiyacı olan protein kaynağı

⁵⁸ Christine Chemnitz, Heinrich Böll Stiftung Stanka Becheva, **Et Atlası: Yediğimiz hayvanlar hakkında gerçekler ve rakamlar**, Atlas Manufaktur, 2014, s. 22-23.

⁵⁹ Lusk, Jayson L. Norwood, F. Bailey, "Some Economic Benefits and Costs of Vegetarianism," **Agricultural and Resource Economics Review**, Vol.38, No:2, October 2009, pp. 109-124, s. 112.

⁶⁰ Lusk, Jayson L. Norwood, F. Bailey, "Some Economic Benefits and Costs of Vegetarianism," **Agricultural and Resource Economics Review**, Vol.38, No:2, October 2009, pp. 109-124, s. 114.

açısından en zengin besinin et olduğu bilinmektedir.⁶¹ Bunların yanında son yıllarda yapılan araştırmalar kırmızı etin üretim şeklinin, tüketiminin ve pişirme şeklinin sağlığa olumsuz etkileri olabileceğini göstermektedir. Yüksek miktarda kırmızı et ve işlenmiş et tüketmenin, tip 2 diyabet, mide-bağırsak kanseri ve kalp damar hastalıkları gibi hastalıklara yakalanmada daha yüksek risk ile ilişkili olduğu tahmin edilmektedir.⁶²

Vejetaryenlerin vejetaryen olmayanlara göre daha düşük beden kitle endeksine sahip olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Turner-McGrievy ve diğerleri vejetaryen ve vejetaryen olmayan 18-65 yaş arası kilolu yetişkinlerle en çok kilo kaybının vegan diyetle gerçekleştiğini ortaya koymuştur. “Daha fazla bitkisel gıda ve daha az hayvansal ürün tüketiminin bireylerde kilo kontrolüne yardımcı olacağı da belirtilmektedir.”⁶³ Vejetaryen bir diyet, hayat kalitesini düşüren ve çeşitli hastalıkları beraberinde getirebilen şişmanlık ve obezite için bir önlem olabilir. Bunların yanında et yemeyenlerde et yiyenlere göre yüksek tansiyonun daha az yaygın olduğu görülmüştür.⁶⁴ Kırmızı et ve sağlık ilişkisi ile ilgili çalışmaların genel olarak kırmızı et tüketiminin azaltılması fikrinde birleştikleri görülmektedir.

Etin üretim süreci de tüketicilerin sağlığı ile ilişkili riskler barındırabilir. Hayvan yetiştiriciliğinde kullanılan kimi ürünler tüketicilerin sağlığı için risk oluşturabilir. Günümüzde Dünya’nın pek çok bölgesinde GDO’lu ekinler yoğun olarak kullanılmaktadır. GDO’lu yemlerle beslenen hayvanlarda, sağlık açısından zararlı olabilecek glifosat kalıntılarına rastlanma riski söz konusudur. Bu maddenin insan sağlığına etkileri hakkında şüpheler bulunmaktadır. Glifosat, kullanıldığı bitkinin tüm bölümlerine yayılmakta ve bitki yıkanınca veya pişince kaybolmamaktadır. Gıdalar dondurulma, kurutma gibi işlemlerden geçse de bu kimyasalın kalıntıları bir yıldan uzun süre varlığını sürdürebilmektedir. O halde GDO’lu yemle beslenen hayvanlar glifosat kalıntılarını tüketmektedirler. Glifosat kalıntıları düşük seviyede alınsa dahi

⁶¹ Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 390.

⁶² Ekmekcioglu, Cem, Wallner, Peter, Kundi, Michael, Weisz, Ulli, Haas, Willi, Hutter, Hans-Peter, “Red Meat, Diseases, and Healthy Alternatives: A Critical Review,” **Critical Reviews in Food Science and Nutrition**, Vol.58, No:2, 2018, pp. 247-261, s. 247.

⁶³ Özcan, Tülay, Baysal, Serap, “Vejetaryen Beslenme ve Sağlık Üzerine Etkileri,” **Journal of Agricultural Faculty of Uludag University**, Vol.30, No:2, 2016, pp. 101-116., s. 109.

⁶⁴ Özcan, Baysal, a.g.e., s. 109.

hayvanın sütünde, yumurtasında, ciğerinde ve böbreklerinde kalıntılara rastlanılabilir. Bu maddenin insanların hormonal sistemine zarar verebileceği, anne karnında geçen süre gibi önemli dönemlerde maruz kalındığında bazı yan etkiler yaratabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Glifosatın kanser riskini arttırdığı kanıtlanmıştır. Türkiye’de GDO tarımının yapılması yasaktır fakat Biyogüvenlik Kurulu’nun onayladığı ve yem sanayinde kullanılacak ürünlerin ithal edilmesi serbesttir.⁶⁵

Endüstriyel üretim tesislerinde hayvanları hastalıklardan korunmak için kullanılan ilaçların insan sağlığına etkileri olabilir. Hayvanlarda antibiyotik kullanıldığında çeşitli bakterilerin direnç gösterme ihtimali bulunmaktadır. Bakteriler, maruz kaldıkları antibiyotiklere karşı daha güçlü direnç göstererek gelişmektedir. Ortaya çıkan bu dirençli bakteriler hayvan etinin yenmesi yoluyla insana geçebilir. Bunun yanında hayvanların gübrelerinden yayılıp yağmur suyuyla göllere ve nehirlerle karışabilir veya hayvan üretiminin ticari ulaşım ağları yoluyla yayılabilirler.⁶⁶

Ayrıca yumurtalarda salmonella, peynirde listeria, ette deli dana hastalığı ve şarbon, kuş gribi hastalığı gibi riskler insanlarda endişeye neden olmaktadır.⁶⁷

1.1.3.3. Ekolojik Riskler

Küresel ısınmaya neden olan en önemli faktörlerden biri endüstriyel et üretimidir. Birleşmiş milletler (2006) ve Endüstriyel Çiftlik Hayvanları Üretimine İlişkin Pew Komisyonu (2008) tarafından yayınlanan raporlara göre çiftlik hayvanları, diğer tüm taşımacılığa göre küresel ısınmaya yüzde 40 daha fazla katkıda bulunmaktadır. Hayvancılık İnsana bağlı azot oksidin yüzde 65’ini ve insan kaynaklı metanın yüzde 32’sini oluşturmakta ve bunlar küresel ısınmayı etkilemektedir. 2008 yılındaki bir araştırmaya göre et tüketenler, sera emisyonuna veganlara göre yedi kat daha fazla katkıda bulunmaktadır. Bunların yanında Birleşmiş Milletler raporuna göre hayvancılık endüstrisi, biyoçeşitlilik, arazi parçalanması, su sıkıntısı ve kirlilik dahil pek çok çevresel sorunun önemli kaynaklarından biri olarak nitelendirilmiştir.⁶⁸

⁶⁵ Christine Heinrich, Stiftung, Becheva, a.g.e., s. 49-50.

⁶⁶ Christine Chemnitz, Heinrich Böll Stiftung Stanka Becheva, **Et Atlası: Yediğimiz hayvanlar hakkında gerçekler ve rakamlar**, Atlas Manufaktur, 2014, s. 37.

⁶⁷ Ashley, Hollows, Jones and Taylor, a.g.e., s. 109.

⁶⁸ Rothgerber, a.g.e., s. 1-2.

Günümüzde 2.5 milyar insan içme suyuna ulaşma sıkıntısı çekmekteyken, artan nüfus ve küresel ısınmanın gelecekte su erişimini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Diğer yandan hayvancılık endüstrisi büyüdükçe ihtiyacı olan su miktarı da artmaktadır. Özellikle hayvan yemlerinin yetiştirilmesinde harcanan su akarsuların ve göllerin daha fazla kullanılmasına yol açmaktadır.⁶⁹

Araştırmalar sürdürülebilir bir beslenme için özellikle gelişmiş ülkelerde et tüketiminin azaltılmasının ve üretim yöntemlerinin yenilenmesinin gerekli olduğu fikrinde birleşmektedir. Et endüstrisinin mevcut işleyişi devam ettiğinde yukarıda bahsedilen risklerle ne ölçüde karşılaşılacağı kısmen belirsizdir. Giddens'ın ifade ettiği gibi "imal edilmiş riskte riskin düzeyinin ne olduğunu bilmeyiz ve ne yazık ki birçok durumda vakit çok geç olana kadar emin de olamayız."⁷⁰

1.3. ET TÜKETMENİN ÇELİŞKİSİ

Et tüketmek ve tüketmemek hakkında varsayılan çelişkilere geçmeden önce vejetaryen inanış ve uygulamaların yapısını açıklamaya yardımcı olabilecek yeme içme eylemindeki ikilemlerle ilgili temadan bahsedebiliriz. Beardsworth ve Keil yemek yeme davranışı ile ilgili üç ikilemi açıklamaktadır. Bunlardan birincisi; yemeğin yaşam enerjisi ve sağlık için gerekliken hastalık da getirebilecek olmasıdır, ikincisi; yemeğin tat, keyif ve doyumluk vermesi ancak mide bulantısı, hoşnutsuzluk ve hazımsızlık da üretebilmesidir, üçüncüsü ise; yemeğin hayatın devamlılığı için gerekliken, yeme eyleminin tüketilen gıdaların ölümünü gerektirmesidir.⁷¹ Beardsworth ve Keil'e göre bu karşıtlıkların her biri anksiyete ve gerilime kaynak olabilecek paradokslar sunmaktadır. Bu durumda vejetaryenlik ise böyle bir gerilim ve anksiyete oluştuğunda istenmeyen sonuçları dindirmeye yönelik bir yanıtı temsil edebilir.⁷²

Yemek yeme eylemi içindeki bu üç ikilemi vejetaryenlikle ilişkilendiren yazarlara göre "Birinci karşıtlık vejetaryenler arasındaki sağlık motivasyonlarının kaynağı olarak görülebilir. İkinci karşıtlık yiyeceklerin lezzeti ve sindirilebilirliği ile

⁶⁹ Christine, Heinrich, Stiftung, Becheva, a.g.e., s. 39.

⁷⁰ Giddens, a.g.e., s. 42.

⁷¹ Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 285.

⁷² Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 285.

ilgili kaygılar doğurabilen ve sindirim sıkıntısı yaratacak yiyeceklerden sakınma girişimlerinden ortaya çıkan tatsal motivasyonlarla ilgilidir. Üçüncü karşıtlık ise ahlaki motivasyonların temeli olarak görülebilecek olan yemek hayvanının ölümü hakkındaki suçluluğun nedeni olabilir.”⁷³

Et tüketiminin yarattığı çelişkiyi toplumsal açıdan görebilmek için ise farklı toplumlarda et tüketimi ile ilgili yaratılmış tabulara bakılabilir. Fessler ve Navarrete, 78 kültürün yiyecek yasakları üzerine olan çalışmalarında, etin hem en değerli görülen hem de en çok tabulaştırılmış besin olduğuna ulaşmışlardır.⁷⁴ Pek çok farklı kültürde etin bir yandan en değerli gıda olarak görülmesi diğer yandan en çok yasaklanmış besin olması et yeme davranışının içinde barındırdığı çelişkinin bir toplumsal yansıması olarak görülebilir.

1.3.1. Et Paradoksu ve Çelişkiyi Azaltma Süreçleri

İnsanlar genellikle hayvanları sevdiğini, önemsedğini ifade etmektedir ve aynı zamanda et yemek yaygın bir davranıştır. Et yeme eylemi doğası gereği şiddet içermektedir. Hayvanların acı çekmesini istememe ve onları yemek için öldürme davranışı arasında var olduğu düşünülen karşıtlık “et paradoksu” olarak adlandırılır.⁷⁵ Et tüketimimiz arttıkça hayvanlara yaptığımız harcamaların ve onlara verdiğimiz yasal hakların artışı et paradoksunu yansıtmaktadır. İnsanların çoğu hayvanlara önem vermektedir ve onların acı çekmelerini istememektedir ancak öldürülmelerinin gerektiği ve çoğunlukla acı çekmelerine neden olan bir beslenme şeklini benimsemektedir.⁷⁶

Festinger’in ortaya attığı Bilişsel Çelişki Teorisine göre bireylerin tutumları ile davranışları arasında bir karşıtlık söz konusu olduğunda “bilişsel çelişki” ortaya çıkmaktadır. Bilişsel çelişki bir huzursuzluğa, rahatsızlığa neden olmaktadır bu nedenle bireyler bu çelişkiyi azaltma eğilimindedir. Buna göre tutum ve davranışlar

⁷³ Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 285.

⁷⁴ Fessler, Daniel M.T., Navarrete, Carlos D., “Meat is Good to Taboo. Dietary Proscriptions as a Product of the Interaction of Psychological Mechanisms and Social Processes,” **Journal of Cognition and Culture**, Vol.3, No:1, 2003, pp. 1–40.

⁷⁵ Dowsett, Elisha, et al. “Neutralising the Meat Paradox: Cognitive Dissonance, Gender, and Eating Animals,” **Appetite**, Vol.123, 2018, pp. 280-288, s. 280.

⁷⁶ Loughnan, Steve, Bastian, Brock, Haslam, Nick, “The Psychology of Eating Animals,” **Association For Psychological Science**, Vol.23, No:2, 2014, pp. 104–108, s. 105.

arasında bir karışıklık ortaya çıktığında birey ya tutumunu ya da davranışını değiştirecektir. İnsanlar böylece sahip oldukları bilgileri ve algıları değiştirebilirler. Festinger'in ifadesiyle "uyumsuzluğu azaltmanın en önemli yollarından biri, kişinin düşünce ve değerlendirmelerini gerçek davranışının doğrultusuna yaklaştırmak için değiştirmektir"⁷⁷

Bireylerin, et paradoksu ile ilişkili bilişsel çelişkiyi azaltmak için çeşitli stratejileri vardır. Rothgerber, problemli davranışın ortaya çıkabilmesini mümkün kılan üç mekanizmayı özetler: "(1) kurbanı görünmez yaparak, zararı saklamak veya kaçınmak; (2) zarara neden olan kişinin rolünü/ sorumluluğunu reddetmek; (3) kurbanı aşıştırmak". Rothgerber bu ilkelerin üzerine et yiyenlerin et yeme deneyimlerinin yarattığı çelişkiyi azaltmak için kullandıkları sekiz mekanizmayı tanımlamaktadır. Bunlar: "kaçınma, ayrışma, algılanan davranış değişikliği, hayvanların acı kapasitesini inkâr etmek, hayvanların zekasını inkâr etmek, et-yanlısı gerekçeler, algılanan seçimi azaltma ve fiili davranış değişikliğidir."⁷⁸ Bu stratejiler et tüketimiyle ilişkili bilişsel çelişkinin yarattığı olumsuz etkiyi azaltmaktadır.

Çelişkiyi azaltma sürecinde, insan davranışlarının algılanan zararlarını azaltmak için bir yöntem "kategorize etmektir". Dünyada birçok çeşit hayvan bulunduğu halde oldukça az bir kısmı yenebilir hayvan kategorisine girmektedir. Bu kategorize edilen hayvanlar toplumdan topluma değişebilmektedir. Farklı toplumlar farklı hayvanları yenebilir olarak kategorize eder. Köpekler Kore ve Çin'in bazı bölgelerinde yenebilir hayvan kategorisindedir. Bunun yanı sıra kategorilerin zamanla değişmesi de mümkündür. Balinalar ve atlar bir zamanlar Avrupalılar tarafından yenebilir hayvan olarak görülmekteydi.⁷⁹ Hayvanları kategorize etmek onlar hakkındaki fikirlerimizi doğrudan değiştirebilir. Bratanova ve diğerleri, hayvanları yemek olarak kategorize etmenin onlara karşı ahlaki duruşumuzu nasıl etkilediğini göstermektedir.⁸⁰ Çalışmada

⁷⁷ Festinger, Leon, "Cognitive Dissonance," **Scientific American**, Vol.207, No:4, 1962, pp. 93-106, s. 98.

⁷⁸ Rothgerber, Hank, "Efforts to Overcome Vegetarian-Induced Dissonance Among Meat Eaters," **Appetite**, Vol.79, 2014, pp. 32-41, s. 32.

⁷⁹ Bastian, Brock, Loughnan, Steve, "Resolving the Meat-Paradox: A Motivational Account of Morally Troublesome Behaviour and its Maintenance." **Personality and Social Psychology Review**. Vol.21, No:3, 2017, pp. 278-299, s. 281.

⁸⁰ Bratanova, Boyka, Loughnan, Steve, & Bastian, Brock, "The Effect of Categorization as Food on the Perceived Moral Standing of Animals," **Appetite**, Vol.57, 2011, pp. 193-196.

uzak bir bölgedeki ağaç kangurularının yerliler tarafından nasıl kategorize edildiği farklılaştırılmıştır. Katılımcılara Papua Yeni Gine’de yaşayan ağaç kanguruları hakkında bilgi verilmiştir. Ağaç kangurularının yerliler tarafından yiyecek olarak görüldüğü senaryonun sunulduğu katılımcılar, bu hayvana daha az acı kapasitesi atfetmiştir. Daha az acı kapasitesi atfedilen hayvanlar hakkındaki ahlaki endişe de azalmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre bir hayvanı yemek olarak görmek, onun acı kapasitesini düşürmek ve hakkındaki ahlaki endişeleri azaltmak için yeterlidir. Başka bir ifadeyle, kategorileştirme, hayvanların algılanma biçimlerini şekillendirmektedir.

Bastian, Loughnan ve diğerlerinin araştırmasında, katılımcılardan 32 hayvanı, bir zihinsel kapasiteye sahip olma derecesi ve her bir hayvanı yeme isteklerini derecelendirmeleri istenmiştir. Çalışmada hayvanlara atfedilen zekâ kapasitesi ve yine bilirlilikleri arasında güçlü bir negatif ilişki bulunmuştur. Daha zeki olduğu düşünülen hayvanları yemek ahlaki olarak daha yanlış ve kişisel olarak istenmeyen bir durum olarak görülmüştür.⁸¹⁸² Dolayısıyla hayvanların psikolojik karakterini reddetme, et yeme eylemindeki çelişkiyi hafifletmektedir. Diğer bir açıdan bu durum insanların kendilerine benzeyen canlıları yemeyi uygun bulmaması ile ilgili olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla zekâ, duygusallık, düşünce, kişilik gibi daha çok insanlarda bulunduğu bilinen özelliklerin yemek hayvanlarına atfedilmesi et yiyenlerde daha az görülecektir. Vejetaryenler hayvanlara, insanlarda olduğu düşünülen duygusal ve karakteristik özellikleri daha fazla tanımlamaktadır.⁸³

Birçok din, insanların hayvanlar üzerinde üstün olduğunu iddia eder. Hayvanların koruyucusu olmak, onların sahibi olmak onların kaderlerine karar vermenin doğal hakkımız olduğunu hissettirir. Böylece onları öldürmek daha az psikolojik problem yaratır. Üstelik hayvanlar insanlarla eşit değil, onların altı olduğunu kabullenmiş göründüklerinde eylemlerimiz onların da menfaatine olarak

⁸¹ Loughnan, Bastian,, Haslam, a.g.e., s. 105.

⁸² Bastian, Brock, Loughnan, Steve, Haslam, Nick, Radke, Helena R.M., “Don’t Mind Meat? The Denial of Mind to Animals Used for Human Consumption.” **Personality and Social Psychology Bulletin**, February 2012, Vol.38, No:2, pp. 247-256. s. 247.

⁸³ Bilewicz, Michal, Imhoff, Roland, Drogoz Marek, “The Humanity of What We Eat: Conceptions of Human Uniqueness Among Vegetarians and Omnivores,” **European Journal of Social Psychology, Eur. J. Soc. Psychol**, Vol.41, 2011, pp. 201–209, p. 207-208.

algılanır. ‘‘Muhtemelen bu yüzden hayvanlar restoranlardaki menülerde veya reklam tabelalarında mutlu ve gülümserken resmedilmektedir.’’⁸⁴

Et tüketmenin çelişkisini hafifletme ile ilişkili bir diğerkonu kişisel sorumluluktur. Sorumluluk bir kez dışarıya, bireyin kendisinden bağımsız bir şeye yansıtıldığında, o davranışın yaratacağı içsel huzursuzluktan uzaklaşmak mümkündür. ‘‘elişkiyi yaratan eylemin algılanışını değiştirerek kişisel sorumluluğu gizlemeye hizmet edebilecek üç özel inanç söz konusudur: davranışı doğal (naturel), normal (normal) ve gerekli (necessary) görmek.’’⁸⁵ Sosyalleşme yoluyla insanlar et yemenin ‘normal’ olduğuna, insan doğası ve biyolojisinin bir parçası olarak ‘doğal’ olduğuna ve sağlık için et yemenin ‘gerekli’ olduğuna inanırlar.⁸⁶ Joy, 3N adını verdiği bu kuralın Amerikan kölelik sisteminden cinsiyetçiliğe, Nazi soykırımına kadar tüm sömürüye dayalı sistemleri meşrulaştırmaya yardım etmiş olduğuna dikkat çeker.⁸⁷ Bir davranışı doğal, normal ve gerekli görmek bu davranışın olumsuz sonuçlarının rahatsız ediciliğinden uzak kalabilmeyi sağlar. Piazza ve diğerleri (araştırmalarında bu kurala bir N daha eklemektedir: ‘Güzel’ (Nice). Araştırmada katılımcılardan, et yemenin neden uygun olduğunu üç madde ile açıklamaları istenmiştir. Araştırma sonunda et yemenin savunulmasında kendiliğinden sunulan gerekçelerin çoğunu (yüzde 83) 4N’ler oluşturmuştur. Buna göre katılımcıların yüzde 42’si et yemenin gerekli (necessary) olduğunu, yüzde 23’ doğal (natural) olduğunu, yüzde 16’sı güzel (nice) ve yüzde 10’u normal olduğunu belirtmiştir.⁸⁸

elişkinin azaltılması sürecinde Bastian’ın önerdiği kurumsallaşma ve ritelleşme önemli yer kaplar. Kurumlar insanları ahlaki olmayan davranış ile ilişkili oluşan çelişkiden korumak için bazı yollar uygulayabilir. Etin retim süreci çoğunlukla tüketiciden uzakta tutulmaktadır. Etin retim, pazarlama ve satış süreçleri tüketicinin etin geldiği hayvanla hiçbir bağlantı kurmasına gerek kalmadan eti yiyebilmesini sağlamaktadır.⁸⁹ Et yiyen kültürleri canlı hayvan olgusunu et

⁸⁴ Bastian, Loughnan, a.g.e., s. 281.

⁸⁵ Bastian, Loughnan, a.g.e., s. 281.

⁸⁶ Dowsett, et al., a.g.e., s. 281-282.

⁸⁷ Joy, a.g.e., s. 97.

⁸⁸ Piazza, J., Ruby, M. B., Loughnan, S., Luong, M., Kulik, J., Watkins, H. M., et al. ‘‘Rationalizing meat consumption. The 4Ns,’’ **Appetite**, Vol.91, 2015, pp. 114-128, s. 115.

⁸⁹ Bastian, Loughnan, a.g.e., s. 286.

düşüncesinden ayırmaktadır. Bir hayvan yenmeye hazırlanmak için kesilip parçalara ayrıldığında bu parçalar hayvandan bağımsız bir meta haline getirilir. Adams, kesimden sonra hayvan bedeninin parçalarının genellikle bunların önceden canlı hayvanlar oldukları gerçeğini gizlemek için yeniden adlandırıldığını ifade etmektedir. Ölümden sonra hayvanlar külbastı, hamburger, sosıs, pastırma olarak birer nesne haline gelirler. Böylece daha az rahatsızlık verici ve hayvanın doğal halinden olabildiğince uzak şekilde kullanıma hazırlanırlar.⁹⁰ Bu maskeleyme süreci “meta fetişizmi” kavramıyla ilişkilendirilebilir. Para ile başka bir nesne mübadele edildiğinde metaların üretiminin ardındaki çalışma ve yaşam koşulları, sevinç ve üzüntüler gizli kalır. Dolayısıyla tükettiğimiz günlük gıdayı ona katkıda bulunan sayısız insanı ve yaşananları düşünmeden tüketebiliriz. Sömürünün izleri, nesneden silinmektedir.⁹¹ Gündelik hayatın yeniden üretim sürecinin nasıl gerçekleştiğini anlamak için süpermarketteki alışveriş deneyimimizin ötesine geçmek gerekir. Süpermarketten satın alınan bir lahananın üzerindeki sömürü izini, Güney Afrika’dan gelen bir meyvenin ardındaki ırk ayrımcılığını göremeyiz. Bu nedenle her gün tükettiğimiz gıdaları bize ulaştıran teknik koşulları ve sosyal ilişkileri anlayabilmek için “yüzeydeki görüntünün arkasına geçmek”, “pazar yerindeki malların fetişizmlerinin maskesini indirmek” gerekmektedir.⁹² Hayvansal gıdaların tüketicinin gözünden uzak tecrit yöntemleriyle üretilmesi de hayvanlara uygulanan sömürünün maskelenmesini sağlamaktadır.

Çelişkiyi azaltmanın diğer yolu, ritüelleştirme süreci ile sosyal normlar ve kurumlara gömülü halde bulunabilir. İnsanlar alışkanlıklarda olduğu gibi ritüelleri de sonucunu ve mantığını sorgulamadan uygulayabilirler. Amerika’da Şükran Gününde hindi yenmesi, Müslüman toplumlarda Kurban Bayramı’nda kırmızı et yenmesi gibi örnekler gösterilebilir.⁹³ Ritüeller çelişkinin azaltılmasına hizmet eder çünkü insanların davranışlarını sosyal normlar, idealler/ülküler ve grup davranışı içine gömerek bireysel kimliklerini korumalarını sağlar.

⁹⁰ Adams, a.g.e., s. 111.

⁹¹ Harvey, David, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, 5. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2010, s.122.

⁹² Harvey, David. **Kent Deneyimi**, Çev. Esin Soğancılar, 2. b.s., İstanbul, Sel Yayıncılık, 2017, s. 23

⁹³ Bastian, Loughnan, a.g.e., s. 286.

1.3.2. Hayvanları Yemenin İdeolojisi: Karnizm

İnsanların farklı hayvanların etlerini yeme fikrine farklı tepkiler vermesi doğal karşılanmaktadır. Bireyler bir tabak etin köpek veya dana eti olduğunu duyduklarında büyük olasılıkla radikal olarak farklı tepkiler vereceklerdir. Elbette bu durumun kültürden kültüre değişebileceğini aklımızda bulundurmamızdır. Genellikle yenen etin bir köpekten geldiği düşüncesi insanda ani bir tiksineye neden olabileceken dana eti olduğu bilindiğinde çoğunlukla olumsuz duygu ortaya çıkmaz. Etin lezzeti aynı olsa da ortaya çıkan tepkiler farklı olacaktır. Joy’a göre bu hayvanlar fiziksel veya mental olarak birbirlerinden farklı değildir, çoğunlukla aynıdır, ancak farklı olan bu hayvanların etleri hakkındaki algılarımızdır.⁹⁴

Hayvanları algılayış şekli topluma, kültüre ve zamana göre değişmektedir. Kimi toplumlar için yenabilir olarak sınıflandırılan hayvanlar diğer toplumlarda tabu olarak algılanıyor olabilir. İçinde bulunulan kültürde yenmez olarak sınıflandırılan hayvanın tadı bilinmese de onu yemeye karşı tiksine duyusunun ortaya çıkması yaygındır. Dolayısıyla aslında oldukça bireysel bir tercih olduğu düşünülen damak tadının içinde bulunduğumuz kültürden de bağımsız olarak ele alınamayacağını söyleyebiliriz.

Hangi hayvanın yenip yenmeyeceğinin belirlenmiş olmasının yanı sıra, yiyecek olarak sınıflandırılmış hayvanları yemenin “normal”, “doğal” ve “gerekli” olarak kabul edildiği kültürlerde yaşamaktayız. Bu açıdan bakıldığında et yemek, bireylerin seçim yapabilecek yaşlara ulaştıklarında karar verecekleri bir davranış değildir, et yemek küçük yaşlardan itibaren sorgulamaya zaman kalmadan edinilen bir davranıştır.

Et yeme eylemi sorgulanmamaktadır ancak vejetaryenlik et tüketme ile ilgili yaygın davranış kalıplarından ayrıldığından sorgulanan bir yaşam biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Vejetaryenlik bireylerin çeşitli inanç, tutum ve değerlerine dayanan bir yaşam biçimi olarak tanımlanmaktadır. Vejetaryenler, diğerlerinden tek farkı et yememek olan bireyler olarak görülmekten ziyade vejetaryenlikle ilişkili başka özelliklerle ilişkilendirilmektedir. Örneğin vejetaryen bireyin doğayı sevdiği öngörülebilir. Et yemek ise vejetaryenlik gibi bir “seçim” ya da hayat tarzını yansıtmamaktadır. Et yemek mevcut düzenin yaygın bir pratiğidir. Et yeme eylemi, ne

⁹⁴ Joy, a.g.e., s. 13.

yaptığımızı ya da mevcut inanç sisteminin bu davranışı neden görünmez kıldığını düşünmeden gerçekleştirilmektedir. Joy, bu görünmeyen inanç sistemini “Karnizm” olarak adlandırmaktadır. İdeolojiler, toplumun çoğunluğu tarafından benimsenen yerleşik ve kökleşmiş bir hal aldığı anda görünmez olmaktadır. Bu görünmez ideolojinin bir örneği ataerkilliktir. Feminizm, ismi konulup ideolojik açıdan tanımlanmadan önce de erkekliğin kadınlıktan sosyal olarak daha güçlü ve önemli olduğu fikri uzun yıllar var olmuş bir yerleşik görüştü.⁹⁵ Dolayısıyla feminizmin savunulmadığı ortamda ataerkillik görünmeyen bir ideoloji olarak varlığını sürdürmekteydi.

Şimdiye dek bahsettiğimiz çalışmalar insanların hayvanları önemseydiğini varsayarak et yemenin yarattığı bireysel çelişkidenden hareket etmektedir. Peki her birey bu çelişkiyi yaşamakta mıdır? Elbette çelişki farklı boyutlarda oluşabileceği gibi, hiç varolmaya bilir de. Monteiro ve diğerleri, karnizmin iki biçimini tanımlamaktadır. Buna göre karnizmin orijinal konsepti ve et paradoksu ile ilişkili olarak et tüketmeyi gerekçelendirmeyi sağlayan “karnistik savunma” inanışlarının yanında, bazı insanların et ve hayvan ilişkisiyle yüzleştiklerinde rahatsızlık duymaması, çelişkinin oluşmaması durumunda karnizmin bir diğer inanışı olan “karnistik tahakküm” karşımıza çıkar. Karnistik tahakküm, hayvanlarla doğal bir empati kurulmaması ve hayvanları insanlardan daha aşağı görerek insan üstünlüğünü desteklerken hayvanların etleri için öldürülmesinin meşruluğu ile ilgilidir.⁹⁶

1.3.3. Türler Arası Önyargı: Türçülük

Türçülük kavramı ilk kez 1970’lerde Richard Ryder tarafından ortaya atılmıştır. Singer, türçülüğü “bir kişinin kendi biyolojik türünün çıkarları lehine ve diğer biyolojik türlerin çıkarları aleyhine, önyargılı ve yanlı davranması” olarak tanımlamaktadır.⁹⁷ Singer’a göre insanların çoğu türçüdür. Kendi çıkarları ve diğer türlerin çıkarları kesiştiğinde, en önemsiz çıkarlar için de olsa diğer türleri feda etmektedir. Örneğin deri kıyafetler veya kürk giymek bir ihtiyaç olmamasına rağmen uzun yıllar bunun için hayvanların öldürülmesinde bir sakınca görülmemiştir.

⁹⁵ Joy, a.g.e., s. 29-31.

⁹⁶ Monteiro Christopher A., Pfeiler Tamara M., Patterson Marcus D., Milburn, Michael A., “The Carnism Inventory: Measuring the Ideology of Eating Animals,” *Appetite*, Vol.113, 2017, pp. 51-62, s. 60.

⁹⁷ Singer, a.g.e., s. 50.

Dolayısıyla insanların basit zevkleri için hayvanların çıkarlarının göz ardı edildiği durumlar söz konusudur.

Türcülük, bir çeşit önyargıdır ve bu anlamda ırkçılık veya cinsiyetçilikten daha haklı değildir.⁹⁸ Türcülüğün ardında insanların diğer türlerden üstün olduğu anlayışı bulunmaktadır. Bu üstünlük varsayımı, insanların, “aşağı” gördükleri diğer türleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarını gerektirmektedir.

Ryder’a göre türcülüğün iki anlamı olabilir. Birincisi insan olmayan canlıların, ahlaki önemi olduğu iddia edilen zekâ, farkındalık, duyarlılık gibi bazı niteliklere sahip olmadıkları gerekçesiyle sömürülmesini tanımlar. İkincisi ise insan olmayan canlıların sömürülerini, yalnızca insan dışı bir tür olmaları gerekçesiyle haklı gösterilmesini tanımlar. Başka bir ifadeyle, İnsan olmayan canlıların sahip oldukları bireysel özellikler nedeniyle sömürüye maruz kalması ve ayrı bir türden oldukları için sömürülmesi farklıdır. İkinci tanıma örnek olarak ciddi bir deneyin, beyin ölümü geri dönüşsüz olarak gerçekleşmiş bir insan yerine akıllı bir maymun üzerinde yapılmasını gösterebiliriz. Bu durumdaki gerekçelendirmenin yalnızca tür farkına dayanmaktadır. Oysa Darwin’den itibaren, insanların diğer türlerle biyolojik olarak büyük farklılıkları olmadığı kabul edilmiştir. Araştırmalar birçok hayvanın sinir sisteminin insanların sinir sistemine oldukça benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında, insanlar en yüksek ahlaki değere sahip canlılar olarak görülmektedir. Eğer hayvanlar da insanlar gibi acı çekebiliyorsa onlar da ahlaki önemi hak etmektedir. Bu açıdan bakıldığında türcülük ırkçılığın benzer bir formu olarak görülebilir.⁹⁹ Konuya etik açıdan yaklaşan yazarlara göre ahlaki öneme sahip olma, sahip olunan zekâ, renk, ırk, cinsiyet, tür gibi özelliklerle ilgili değil, acı çekme kapasitesi ile ilgili olmalıdır. Singer’a göre insan olmayan canlılar ahlaki ilgi alanımızda yer almalıdır ve bu canlıların hayatlarının önemsiz gerekçelerle sona erdirilebileceği düşüncesinden vazgeçilmelidir.¹⁰⁰ Richard Ryder, Colin McGinn, Peter Singer gibi düşünürlere göre türcülük önyargısına karşı olan tartışma, kazanılmış bir tartışmadır. Bunun uygulamadaki yansımaları gelişmiş ülkelerde hayvan haklarındaki ve refahı

⁹⁸ Ryder, Richard D. Singer, Peter. **Speciesism, Painism and Happiness : A Morality for the Twenty-first Century**. Exeter, UK : Andrews UK. Ebook. 2007, s. 120.

⁹⁹ Ryder, Singer, a.g.e., s. 21.

¹⁰⁰ Singer, a.g.e., s. 33.

konularında ilerlemelerde görülmektedir. Özellikle Batı’da acı çekme kapasitesine sahip hayvanlar için koruyucu kanunlar bulunmaktadır.¹⁰¹

Sonuç olarak hayvanların “aşağı” olarak nitelendirilen özellikleri bazı insan grupları tarafından da paylaşıyor olabilir. Eğer hayvanlarla aramızdaki tek fark tür farkıysa ve nasıl ırk insan köleliği için, cinsiyet kadınların kocalarının malı olarak görülmesinin bir mazereti değişse, tek başına tür de hayvanları ahlaki sınırlardan dışlamak için bir ölçüt değildir. İnsanların mal statüsünü gerekçelendirmek için ırk ve cinsiyetin kullanılması ırkçılık ve cinsiyetçilikse, hayvanların mal statüsünü gerekçelendirmek için türün kullanılması da türçülüktür.¹⁰²

¹⁰¹ Ryder, Richard D. Singer, Peter. **Speciesism, Painism and Happiness : A Morality for the Twenty-first Century**. Exeter, UK : Andrews, Ebook. 2007

¹⁰² Francione, a.g.e., s. 34.

İKİNCİ BÖLÜM

VEJETARYENLİĞİN MOTİVASYONLARI, DEĞERLER VE SOSYAL VE EKONOMİK DEĞİŞME AÇISINDAN VEJETARYENLİK

2.1. VEJETARYENLİĞİN TEMEL MOTİVASYONLARI

Vejetaryen nüfusun artışı ve vejetaryenliğin etkilediği mekanları anlayabilmek için bireylerin vejetaryenliği seçmelerindeki motivasyonları da anlamak gerekmektedir. Vejetaryenliğin benimsenmesinin ardında çeşitli nedenler mevcuttur. Bunlardan yaygın görülen bazıları dini, ekolojik, tatsal, sağlıkla ilişkili ve etik nedenlerdir.

Rosenfeld ve Burrow'a göre motivasyonlar birtakım kriterleri karşılamaktadır. Buna göre motivasyonlar muhtemel bir amaca ulaşmayı, gönüllü yiyecek seçimini oluşturmayı ve yaygın ideolojik etkiye sahip olmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla vejetaryen motivasyonlar hedefe yönelik olmalıdır. Bu motivasyonlar bireyin yemek seçimlerini oluştururken kişinin kendilik algısını da etkiler. Buna göre motivasyonlar tiksizlik duygusundan ve zorunluluklardan ayrılmalıdır. Motivasyonun ardında bir amaç arayışı bulunmaktadır.¹⁰³

Jabs, Devine ve Sobal (1998) vejetaryenliğin benimsenmesinde etkili olan başlıca motivasyonları sağlık ve hayvan refahı hakkındaki endişeler olarak belirlemiştir ve çalışmalarında katılımcıların vejetaryenliği benimsemesinin başlıca nedenleri temelinde sağlık ve etik vejetaryenler olarak iki tip vejetaryen tanımlı belirlenmiştir. Buna göre sağlık vejetaryenleri vejetaryenlikle ilgili potansiyel faydalar ve hayvansal ürünleri tüketmek ile ilişkili hastalık tehditleri ile motive edilirken etik vejetaryenler ahlaki düşünceler tarafından motive edilmektedir. Etik vejetaryenler için

¹⁰³ Rosenfeld, Daniel L. Burrow, Anthony L., "Vegetarian on Purpose: Understanding the Motivations of Plant-Based Dieters." *Appetite*, Vol.116, September 2017, pp. 456-463.

vejetaryenlik, beslenme alışkanlıklarının hayvan refahı ile ilgili inanış ve değerlerle uyumlu hale gelmesinin bir yoludur.¹⁰⁴

Fox ve Ward (2007) çalışmalarında sağlık ve hayvan refahı konularının katılımcıların vejetaryenliği benimsemelerindeki başlıca motivasyonlar olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda çoğu katılımcının, vejetaryenliği benimsemeye temel faktör olarak etkili görünme de çevresel endişelere sahip olduğu eklenmiştir.¹⁰⁵ İki araştırmada da nitel yöntem kullanılmış ve örnekleme Batılı katılımcılar oluşturmuştur.

Geçmiş çalışmalar insanların vejetaryenliği benimsemesinde etik değerler, sağlık, çevresel kaygılar, hayvan refahı gibi nedenler veya bu nedenlerin çeşitli kombinasyonlarının etkili olduğu ileri sürülmüştür.¹⁰⁶ Bu bölümde ilk önce motivasyon kavramından bahsedilecek daha sonra vejetaryenliğin motivasyonlarına göre ayırımına odaklanılacaktır.

2.1.1. Motivasyon Kavramı ve Davranış ile İlişkisi

Motivasyon terimi genel olarak fiziksel ve psikolojik aktivitelerin başlatılması, yönlendirilmesi ve sürdürülmesi ile ilgili süreçleri ifade etmektedir. Motivasyon kelimesi “hareket etmek (to move)” anlamına gelen Latince “movere” kelimesinden gelmektedir.¹⁰⁷

Sosyal psikoloji literatüründe motivasyon, “güdüleme” kavramıyla birlikte kullanılmaktadır. Motiv (güdü), motivasyon (güdülenme) şeklinde ifade edilebilmektedir. Motivasyon süreci güdülerin etkisiyle bir harekete geçme sürecidir. Motivasyon, bireyi harekete geçirecek bir davranışa yönelten itici güçtür. Başka bir ifadeyle bir motivasyonun varlığı bireyi bir amaca ulaşmaya yönlendirmektedir. Dolayısıyla bir davranışın ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden biridir. Aynı zamanda insanların deneyim, davranış ve tutumları üzerinde etkileri bulunmaktadır.

¹⁰⁴ Jabs, Jennifer, Devine, Carol M., Sobal, Jeffery, “Model of the Process of Adopting Diets: Health Vegetarians and Ethical Vegetarians,” *Journal of Nutrition Education*, Vol.30, 1998, ss. 196–202.

¹⁰⁵ Fox, Nick, Ward, Katie “Health, Ethics and Environment. A Qualitative Study of Vegetarian Motivations,” *Appetite*, Vol.50, 2008, pp. 422–429, s. 422.

¹⁰⁶ Jabs, Devine, Carol M., Sobal, a.g.e., ss. 196–202.

¹⁰⁷ Gerrig, Richard J. **Psychology and life**. 20th ed., Pearson Education: United States of America. 2013.

Şerif, güdülerini kökenlerine göre “biyolojik kökenli güdüler” ve “sosyal kökenli güdüler” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. “Biyolojik kökenli güdüler” fizyolojik ihtiyaçlarla ilişkiliyken “sosyal kökenli güdüler” bireyin sosyal bir çevrede gelişimi sırasında edinilir. “Kişilerarası ilişkiler, grup ilişkileri ya da yerleşmiş sosyal değerler veya normlar ve kurumlarla ilişkili olarak” meydana gelirler.¹⁰⁸

Sosyal kökenli güdüler bireyin içinde bulunduğu ortamdan kaynaklanmaktadır. Yani bu açıdan gündelik etkinlikler büyük oranda sosyal ortam tarafından şekillendirilmektedir. Bu ortam içerisindeki yerleşik sosyal normlar örneğin insanlar ile hayvanlar arasındaki ilişkileri bazı kurallara tabi kılarak, bunların sosyal değerlerini belirlemektedir. Önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi farklı kültürler farklı hayvanların etini yemeyi yasaklayabilir. İçinde bulunulan kültürel ortam bazı amaç nesnelerinin onaylanmasını veya bazılarının kesin olarak yasaklanmasını belirleyebilir. Böylece bu nesneler çekiciliklerini yitirirler.¹⁰⁹ Bir kültürde yenmesi yasaklanmış olan hayvan eti o kültürde yaşayan bireylere çekici gelmemekte hatta tiksime duygusu ortaya çıkabilmektedir. Bunların yanında, karnizm kavramından bahsederken değindiğimiz gibi bireyler et yemenin doğal kabul edildiği sosyal ortamda doğarlar. Dolayısıyla gündelik etkinlikleri bu yönde oluşmaktadır. Yerleşik değerlerin bulunduğu sosyal ortam sayesinde et yeme davranışı çocukluktan başlatıldığı için sorgulanmadan edinilmektedir. Peki et yemenin normal kabul edildiği sosyal ortamda bireyleri et tüketimini reddetmeye yönlendiren etkenler nelerdir?

Bazı araştırmalara göre vejetaryenliğin temelinde özellikle sağlık ve etik motivasyonların bulunduğu görülmektedir. Çevresel kaygılar ise bu iki motivasyondan daha az etkili bulunmaktadır.¹¹⁰

2.1.2. Sağlık Vejetaryenleri

Sağlık vejetaryenleri, vejetaryenliğin potansiyel faydaları ve hayvansal ürünlerden kaynaklanabilecek hastalık riskleri algısı tarafından motive

¹⁰⁸ Şerif, Muzaffer. Şerif, W. Carolyn. **Sosyal Psikolojiye Giriş 1**. Çev. Mustafa Atakay, Aysun Yavuz. İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1996, s. 370.

¹⁰⁹ Şerif, Şerif, a.g.e., s. 403.

¹¹⁰ Clonan, Angie et. al. “Red and Processed Meat Consumption and Purchasing Behaviours and Attitudes: Impacts For Human Health, Animal Welfare and Environmental Sustainability.” **Public Health Nutrition**. Vol.18, No: 13, 2015, ss. 2446-2456, s. 2447.

edilmektedir.¹¹¹ Önceki bölümlerde bahsedilen hayvansal gıda tüketimindeki riskler sağlık vejetaryenleri için ön plandadır. Sağlık vejetaryenlerinde özellikle kırmızı et tüketiminin sağlık açısından zararlı olduğu inancı yaygındır.

Bireyler hastalık risklerinden uzak kalmak, kilo kontrolü sağlamak ve/veya daha sağlıklı bir yaşam sürmek gibi amaçlarla vejetaryenliği benimseyebilirler. Sağlığın devamlılığını sağlamak ve hastalık risklerinden korunmak gibi nedenler sağlık vejetaryenlerinde odağın içe yönelik olduğunu göstermektedir. Bu tür sağlık vejetaryenliğinin kısmi-vejetaryenlik olarak ortaya çıkması yaygındır. Kırmızı et yemeyen, sınırlı balık tüketen kısmi vejetaryenler genellikle organik ürünler tüketmeyi tercih etmektedir.¹¹² Dolayısıyla sağlık motivasyonları tüketicilerin hayvansal gıda tüketiminin yanında diğer gıdalardaki tüketim tercihleri üzerinde de etkili olabilmektedir.

Sağlık vejetaryenleri, etik vejetaryenlere göre diğer sağlıklı yaşam pratiklerini uygulamaya daha eğilimli olabilirler.¹¹³ Radnitz ve diğerlerinin araştırması sağlık vejetaryenlerinin etik vejetaryenlere göre daha çok meyve ve daha az tatlı tükettiğini, etik vejetaryenlerin ise sağlık vejetaryenlerine göre daha çok soya, vitamin takviyesi ve d vitamini açısından zengin yiyecekler tükettiğini göstermektedir.¹¹⁴ Bunların yanında sağlık vejetaryenlerinde sigara ve alkol kullanımının görülmemesi yada düşük seviyede olması beklenebilir ve spor faaliyetlerine ilgi görülebilir.

Araştırmalara göre sağlık vejetaryenleri beslenme tercihlerini genellikle kademeli olarak değiştirmektedir. Sağlık vejetaryenlerinin vejetaryen beslenmeyi uygulamaya geçirmeleri etik vejetaryenlere oranla daha uzun sürmektedir. Etik vejetaryenlerde ise beslenme tercihlerinin ani olarak değiştirildiği görülmektedir.¹¹⁵

¹¹¹ Jabs, Devine, Carol M., Sobal, a.g.e., ss. 196–202.

¹¹² Fox, Ward, a.g.e., s. 422.

¹¹³ Radnitz, Cynthia; Beezhold, Bonnie; DiMatteo, Julie, “Investigation of Lifestyle Choices of Individuals Following a Vegan Diet for Health and Ethical Reasons,” **Appetite**. Vol.90, July 2015, ss. 31-36.

¹¹⁴ Radnitz, Beezhold, a.g.e., ss. 31-36.

¹¹⁵ Jabs, Devine, Carol M., Sobal, a.g.e., s. 422.

2.1.3. Etik Vejetaryenler

Etik motivasyonlar ve inanışlar insanların davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Amartya Sen “Etik ve Ekonomi” eserinde bir insanın “refah yönü” ile “özne olma yönü” arasında bir ayrım yapmaktadır. “İlki insanın kişisel avantajı bağlamındaki başarılarını ve fırsatlarını kapsar; ikincisi ise daha ileri gider ve başarı ve fırsatları, muhtemelen insanın kendi refahını sağlama çabasının da ötesine geçerek, başka amaçlar ve değerler açısından da değerlendirir.”¹¹⁶ Etik kaygılar, insanı kendi refahından başka bir amacı maksimize etmeye yönlendirebilir. Kimi etik vejetaryen/vegan tüketicilerde hayvanlara yönelik etik kaygılarının, kendi refahlarına yönelik kaygının önüne geçmesi bu tür davranışa bir örnektir.

Etik vejetaryenler ahlaki düşünceler tarafından motive edilmektedir. Hayvan refahı ile ilgili endişeler, endüstriyel üretim sürecinde hayvanların maruz kaldığı zorluklar, hayvan hakları gibi etik konular ön plandadır. Jabs’a göre etik vejetaryenler için vejetaryenlik, beslenme davranışlarını, hayvan refahı ile ilgili inanış ve değerlerle uyumlu hale getirmenin bir yoludur.¹¹⁷ Etik vejetaryenlere göre hayvanları yemek veya başka amaçlarla kullanmak adına zarar vermemek ahlaki açıdan bir zorunluluktur.¹¹⁸ Bu bağlamda, etik vejetaryenlerde hayvanların herhangi bir nedenle sömürülemeyeceği fikri hâkim görüş olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla insan olmayan canlıları yemeyi ve başka amaçlar nedeniyle kullanmayı gerekçelendiren inanışlar reddedilmektedir. Hayvanların zeki, hassas canlılar olup, acı çekme kapasitesine sahip olduğu kabul edilmektedir.

Etik vejetaryenlerde odak diğer canlılara yöneliktir yani dışsaldır. Etik vejetaryen bireyler için kendi sağlıkları ikinci plandadır.¹¹⁹ Etik vejetaryenlerin öncelikli kaygıları insan olmayan canlıların refahı hakkındadır. Burada, dolayısıyla etik vejetaryenlikte alturistik değerlerin ön planda olduğunu söyleyebiliriz.

Hoffman ve diğerleri, etik ve sağlık vejetaryenleri arasındaki bazı farklılıkları ortaya koymaktadır: Yapılan araştırmada etik vejetaryenlerin sağlık vejetaryenlerine

¹¹⁶ Sen, Amartya. **Etik ve Ekonomi**. Çev. Ali Süha, Doğan Kitap, İstanbul, 2003, s. 53.

¹¹⁷ Jabs, Devine, Carol M., Sobal, a.g.e., s. 196.

¹¹⁸ Fox, Ward, a.g.e., s. 422.

¹¹⁹ Fox, Ward, a.g.e., s. 422.

göre, inançlarıyla daha güçlü bağlarının bulunduğu, diyetlerine daha uzun süre sadık kaldıkları ve daha az hayvansal ürün tükettikleri görülmüştür. Çalışmalarında, sağlık vejetaryenlerinden 58'inin 16 tanesi etik nedenleri mevcut motivasyonları olarak belirtirken, 234 etik vejetaryenden 12'si sağlık vejetaryeni olmuştur. Sağlık nedenleriyle vejetaryen olan katılımcılar, vejetaryenlik hakkında bilgi edindikçe etik nedenleri de benimsemiş olabilir.¹²⁰ Vejetaryen beslenmeye geçişte birden çok motivasyon aynı anda bulunabileceği gibi, belirli bir temel motivasyonun bulunduğu durumlarda farklı nedenler destekleyici olarak ortaya çıkabilir veya öne geçebilir. Sağlığın temel motivasyon olduğu durumda bireyler zamanla vejetaryenliğin etik yönleri hakkında bilgi sahibi olarak bu beslenme biçimini etik nedenlerle destekleyebilir. Jabs'a göre bilişsel çelişkiden kaçınmak vejetaryen diyetin benimsenmesinde önemli bir faktördür. Dolayısıyla sağlık ve etik vejetaryenlerde daha fazla bilişsel destek sağlamak için zamanla inanışlar birbirine yaklaşabilir.¹²¹

Sağlık ve etik vejetaryen kategorileri birbirinden kesin sınırlarla ayrılmamaktadır. Kategoriler farklı durumlarda farklı şekilde yorumlanabilir. Örneğin sağlık vejetaryeni dışsal odağa yönelebilir veya etik vejetaryen, bireysel çıkarları dolayısıyla çevreye özen gösterebilir dolayısıyla içsel odağa yönelim görülebilir.¹²² Bu tezde de motivasyonlar arasında kesin sınırlar çizmek amaçlanmamaktadır. Bunun yerine vejetaryenliğin ardında bulunan karmaşık motivasyonların neler olduğu ve bunların gündelik hayat mekânları olarak vejetaryen/vegan kafe ve restoranlarda nasıl karşılık bulduklarını açıklamaktır.

2.2. VEJETARYENLİKLE İLİŞKİLİ DEĞERLER

Değer kavramı sosyoloji, psikoloji, iktisat, felsefe gibi farklı disiplinlerde farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Örneğin iktisadi açıdan “değer” nicel bir miktarı ifade etmektedir. İktisadi anlamda insan emeğinin ürünüyle nesnelerle ve parayla ilgilidir ve “kullanım değeri” ve “değiş-tokuş değeri” anlamlarında kullanılır. Tutum

¹²⁰ Hoffman, Sarah R. Stallings, Sarah F. Bessinger, Raymond C. Brooks, Gary T., “Differences between health and ethical vegetarians. Strength of conviction, nutrition knowledge, dietary restriction, and duration of adherence,” *Appetite*, Vol. 65, 2013, ss. 139–144.

¹²¹ Fox, Nick, Ward, Katie, “You Are What You Eat? Vegetarianism, Health and Identity,” *Social Science & Medicine*, 66, 2008, pp. 2585–2595, p. 2586.

¹²² Hoffman, Stallings, Bessinger, Brooks, a.g.e., ss. 139–144.

araştırmalarında insanların davranışlar ya da durumlar hakkında neyin doğru ya da yanlış olduğu, neyin iyi ya da kötü olduğu konusundaki fikirlerini belirtmektedir.¹²³

Değer kavramının sosyolojik açıdan önem kazanmasında Weber, Parsons ve Durkheim gibi sosyologların çalışmalarının etkisi bulunmaktadır. Weber “protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu” eserinde dini ve iktisadi değerler arasındaki ilişki biçimlerini ele alırken kapitalizmin ortaya çıkışında sermaye birikiminin yanında Protestan değerlerin etkisine dikkat çekmiştir. Weber böylece değerlerin toplumsal bir olgu olarak tartışılmasının önünü açmıştır. Durkheim da çalışmalarında toplumsal değerlerin önemine değinmektedir. Durkheim, intihar olgusunu tartışırken toplumsal uyumsuzluk (anomi) dönemlerinde intihar oranlarındaki artışa dikkat çeker. Toplumsal yapıyı ayakta tutma işlevi gören değerler anomi dönemlerinde toplumsal yapının çözülmesiyle belirsizleşmektedir. Durkheim böylece toplumsal yapı, kurumlar ve değerler arasındaki uyumun önemini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu klasik araştırmalar değer kavramının sosyal bilimler açısından öne çıkmasına yardımcı olmuştur.

Değerler kaynağına göre dışsal ve içsel düzlemde analiz edilebilir. Buna göre bireyin kontrolünün dışında bulunan değer koşulları ve ortamlar söz konusudur. Kişiye içinde bulunduğu kültürde değerli olan bazı nesnelere sahip olması dolayısıyla sosyal statü atfedilebilir ya da bireyler iyi bir aileye mensup olmaları dolayısıyla saygınlık kazanmış olabilir. Bu durumda değer kaynağı sosyal kişinin dışında bulunmaktadır. Öte yandan kişiye içsel olan sosyal değer kaynakları da bulunmaktadır. Kişinin davranışlarıyla değerlendirilmesi, iyi davranışları için övülüp, kötü davranışları için cezalandırılması kişinin sosyal değerlendirmesinde bir temel teşkil eder. İnsanlık onuru bireye saygıyı gerektirmektedir. Toplumun bu değerlendirmelerin içsel kaynağının tanınması uzun mücadelelerle gerçekleşmiştir. Kölelik sisteminde kölelerin onurları yok sayılmakta ve aşırı sömürüye maruz kaldıklarında bu sistemin savunucuları onların insanlardan daha aşağı varlıklar olduğu ileri sürülerek kendilerini haklı çıkarmaya çalışmaktaydı. Ancak günümüzde insanların içsel bir değere sahip

¹²³ Aksan, Gamze, “Max Weber ve Değerler Sosyolojisi: Bir Metodolojik İkilemin Düşündürdükleri” *Sefad*, Vol.35, 2016, 427-446, s. 428.

olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir.¹²⁴ Etik vejetaryenlik tartışmalarında gördüğümüz gibi diğer insanların daha aşağı varlıklar olarak kabul edilip sömürölmelerini gerekçelendirmeye karşı çıkıldığı gibi insan dışı canlılara da aşağı değeri atfederek onları sömürmeye bir karşı çıkış söz konusudur. Buna göre hayvanlar insanlar gibi içsel bir değere sahiptir. Francione'un yazılarında da bu fikri görmekteyiz. Ona göre "hayvanlara sahibi olduğumuz ve bizim onlara yüklediğimiz değerdan başkaca bir değeri olmayan şeyler olarak baktığımız sürece, hayvanların acı çekmesi mal sahibi olarak bizlere belli bir fayda sağladığı sürece, hayvanların çektiğı acı neredeyse her zaman zorunlu görölecektir."¹²⁵ Yazara göre çözüm hayvanların eşya olarak tanımlanmama hakkına sahip olmalarında bulunmaktadır. Burada bahsedilen değeri kavramı insanın insan olmasından kaynaklanan özel yeri ve haklarını ifade etmektedir. Ayrıca "değerler" kavramı insanın hayatında önem verdiği değerleri, ona göre iyi ve kötüyü ifade etmek için de kullanılmaktadır.

Schwartz ve Bilsky'ye göre değerler "belirli durumları aşan, davranış ve olayların seçimini veya değerlendirmesini yönlendiren ve göreceli olarak önem verilen, arzu edilen sonuç durumları veya davranışları hakkında kavramlar veya inançlardır."¹²⁶ Dolayısıyla bir kültürde neyin iyi neyin kötü olduğu hakkındaki genel inanışlar o kültürdeki yaygın davranışların oluşmasında etkilidir.

Değerler, tutumla ilişkili kavramlardan biridir ve motivasyonun oluşmasında etkili bir araçtır. Dolayısıyla davranışın oluşması üzerinde etkilidir.¹²⁷¹²⁸ Örneğın bazı etik değerler vejetaryenliğin benimsenmesinde etkilidir. Davranışların incelenmesinde o davranışın gerçekleştiğı kültürün değerlerinin anlaşılması önemlidir. Farklı bir kültürde veya grupta önemli görölen bir davranış o kültürün ya da grubun değerlerine yabancı olan bir kişiye saçma ve önemsiz görünebilir. Dolayısıyla bazı davranışların anlaşılması için değerlerin de anlaşılması önemlidir. Değerler bireylerin düşünce, tutum, davranış ve yapıtlarında birer ölçüt olarak ortaya çıkarlar ve toplumsal

¹²⁴ Fichter, Joseph, **Sosyoloji Nedir**, Çev. Nilgün Çelebi, Ankara, Anı Yayıncılık, 2006, s. 145.

¹²⁵ Francione, a.g.e., s. 48.

¹²⁶ Hitlin, Steven. Piliavin, Jane Allyn, "Values: Reviving a Dormant Concept," **Annu. Rev. Sociol.**, Vol.30, 2004, pp. 359-93, s. 362.

¹²⁷ Fichter, a.g.e., s. 145.

¹²⁸ Hitlin, Piliavin, a.g.e., s. 364.

bütünleşme açısından önemli bir öge haline gelirler. Bireysel tutum ve davranışlar büyük ölçüde içinde bulunulan toplumda benimsenmiş değerlerden etkilenirler. Aynı zamanda bazı grupların önem verdiği değerler toplumun genelinde benimsenen değerlerden farklı olabilir ya da toplumda genel olarak daha geride kalmış olan değerler bazı altgruplar için daha ön planda olabilir.

Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi et bir gıda olmanın yanında hiyerarşik üstünlük, güç, maskülenlik gibi çeşitli sembolik anlamlara da işaret etmektedir. Eğer et yeme davranışı sembolizm yüklü ise, etin bir besin maddesi olarak bilinçli bir şekilde reddedilmesi de bir sembolizm taşımaktadır.¹²⁹ Örneğin Fiddes etin, diğer anlamlarının yanında çevresel kontrolü sembolize ettiğini ifade etmektedir. Yani et, insanın doğaya üstünlüğünü ifade etmekteydi.¹³⁰

Sims de vejetaryenlerin vejetaryen olmayanlarla aralarında değerler ve inanışlar açısından farklılıklar olduğunu belirtmiştir.¹³¹ Buna göre vejetaryenler sağlıklı gıda tüketmeye inanmaktadırlar ve gıda üretim ve işleme süreçlerine daha az güvenmektedirler.¹³²

Değerler davranışın oluşmasında dolaylı olarak etkilidir. Bu bağlamda değerler vejetaryenlik davranışının görülmesinde etken olabilmektedirler. Bu çalışmada vejetaryenlikle ilişkili değerlere değinilmesi değerlerin bireyleri bir araya getiren, bireylerin davranış ve düşüncelerini ifade edebilecekleri bir araç işlevi olabilmesi ve dayanışma araçları olmaları gibi işlevlerinin bulunması açısından önemlidir. İkinci bölümde göreceğimiz gibi vejetaryen kafe ve restoranlar vejetaryenliğin ortak değerleri etrafında bireylerin bir araya gelebilecekleri, fikir alışverişi yapabilecekleri, etkinlikler gerçekleştirebilecekleri mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mekanlar aynı zamanda vejetaryenlik ile ilişkili değerleri yansıtmaktadır. Aşağıda vejetaryenlikle ilişkili olarak bahsedilecek değerler bu çalışmada gerçekleştirilen

¹²⁹ Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 363.

¹³⁰ Allen, Michael W, Wilson, Marc, Ng, Sık Hung, Dunne, Michael, "Values and beliefs of vegetarians and omnivores." **Journal of Social Psychology**, August 2000, Vol.140, No:4, ss. 405-422.

¹³¹ Dietz, et. al., "Values and Vegetarianism. An Exploratory Analysis," **Rural Sociology**, Vol.60, No:3, 1995, pp. 533-542, s. 535

¹³² Sims, Laura S. "Food Related Value-Orientations, Attitudes and Beliefs of Vegetarians and Non-Vegetarians," **Ecology of Food and Nutrition**. Vol.7, 1978, pp. 23-35, s. 23

gözlemlerden elde edilen verilerden ve vejetaryenlik üzerine yapılan diğer çalışmalardan derlenmiştir.

2.2.1. Demokratik Değerler: “Eşitlik”, “Özgürlük”, “Adalet”

TDK’nın tanımına göre demokrasi “Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi, el erki, demokratlık” anlamına gelmektedir. Demokrasinin temelinde bulunan demokratik değerlerin tam bir listesini çıkarmak mümkün olmasa da “insan haklarına saygı, eşitlik, özgürlük, katılma, uzlaşma, serbest tartışma ortamı, açıklık, hoşgörü, çoğulculuk, farklılaşma, hukuk devleti, sosyal devlet, şiddetten kaçınma, eleştirel düşünme ve ifade etme özgürlüğü gibi değerler üzerinde fikir birliği olduğu görülmektedir.”¹³³ Bu çalışmada demokratik değerler “eşitlik, özgürlük ve adalet” çerçevesinde incelenecektir.

Eşitlik kavramı zaman zaman özdeşlik ya da aynılık anlamlarında kullanılsa da bu kavram aslında “herhangi bir şeyin bireyler arasında dengeli biçimde bölüştürülmesini” ifade etmektedir. Eşitlikle ilgili öne çıkan temel fikir bütün insanların ahlaki değerleri açısından eşit olduklarıdır. Bu açıdan insanlar doğuştan sahip oldukları insanlık onuru gereği eşit muameleyi hak etmektedir. Ancak toplumda kadınlar, eşcinseller, azınlıklar, engelliler gibi kimi dezavantajlı gruplar bulunmaktadır. Eşitlik ilkesi bu gruplar arası farklılıkları düzenlemeye yönelik işlemektedir. Yasal açıdan eşitlik ilkesinin amacı, benzer koşullar içinde benzer durumların aynı işlemi görmesini sağlamaktır. Ayrıca bu ilkeyle dezavantajlı grupların toplumsal yaşamda diğerleriyle eşit fırsatlara sahip olması hedeflenmektedir. Veganizm hayvanların hassas canlılar olduğunu, insanlar gibi acı, mutluluk ve üzüntü yaşadıklarını, kendi ihtiyaçları olduğunu ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda yaşama hakları olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre hayvanlar sahip oldukları içsel değer dolayısıyla kendi çıkarları doğrultusunda muamele görmeyi hak etmektedirler. Bu türçülük karşıtı tutum insan dışı canlıların eşit ilkeler çerçevesinde yaşama hakkını ifade etmektedir.

¹³³ Uygun, Selçuk, Engin, Gizem, “Temel Demokratik Değerler Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 9/5, Spring 2014, p. 2021-2031, s. 2023.

Özgürlük de eşitlik gibi demokratik değerlerin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Özgürlüğün TDK’da iki tanımı bulunmaktadır: “1. Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî. 2. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet.”¹³⁴ Özgürlük, başkalarının müdahalesi olmadan ve başkalarının haklarına müdahale etmeden bireylerin kendi eylemlerine karar verebilmelerini ifade eder. Tam listesini çıkarmak mümkün olmasa da özgürlüğün pek çok biçimi bulunmaktadır. Örneğin bireylerin düşünce ve ifade özgürlüğü, farklılıklara yönelik hoşgörü, çalışma özgürlüğü öne çıkan bazı biçimlerdir. Vejetaryenlik ve hayvan hakları hareketlerinde “özgürlük” temasına vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan vejetaryenliğin aktivizm yönü, “hayvan özgürleşmesi” hareketinin bir parçası olarak görülebilir.

Eşitlik ve özgürlük adaletin özünü oluşturan unsurlar olarak sayılmaktadır. Adaleti sağlamak hukukun amaciyken adalet temelde değer yargısına dayanmaktadır. Bu kavram insanların adil olma anlayışlarıyla ilgilidir. Toplumun ve kişilerin etik anlayışlarına bağlı olarak adalet bir etik değer yargısıdır. Etik değerlerin kültüre ve zamana göre değişmesi gibi adalet kavramının içeriğinin de değişmesi mümkündür. Konumuzla ilgili bir örnek olarak hayvanlara yönelik artan etik kaygıların hayvan refahına yönelik daha “adil” kuralların ortaya çıkmasıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan hayvanlarla ilgili adalet anlayışının gelişen etik kaygılarla birlikte hayvan refahı yönünde değişmekte olduğu görülmektedir

Önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi pek çok yazar hayvanların insanlar tarafından kullanılmasını geçmişteki kölelik sistemiyle, Nazi ideolojisiyle ve ataerkil sistemle kıyaslamaktadır. Bu sistemlerin ortak noktalarının eşitlik ilkesine aykırı olmaları, özgürlük ilkesini ihlâl etmeleri ve adaletin güce dayalı olarak sağlanması olduğunu söyleyebiliriz. Singer’a göre:

“İrkçılar, kendi çıkarları ile başka bir ırkın temsilcilerinin çıkarları arasında bir çatışma peydahlandığında, kendi ırkından olanların çıkarlarına daha fazla ağırlık vermek suretiyle eşitlik ilkesini ihlal ederler. Cinsiyetçiler, kendileriyle aynı

¹³⁴ “Özgürlük” (çevrimiçi) <http://sozluk.gov.tr/>, 05.05.2019.

cinsiyetten olan kişilerin çıkarlarını, ayrıcalıklı kılmak suretiyle eşitlik ilkesini ihlal ederler. Aynı şekilde türçüler de kendi türlerinin çıkarlarının, öteki türlerin üyelerinin en büyük çıkarlarının önüne geçmesine imkân vermektedirler. Her üç durumda da aynı türden tutumlar söz konusudur.”¹³⁵

Bu sistemlerde fiziksel özellikler ve sosyal pozisyon dolayısıyla daha güçlü olanın güçsüz olarak algılananlar üzerindeki hakimiyetinin meşruluğu kabul edilmektedir. Etik vejetaryenlik açısından ise eşitlik ilkesi, insan olmayan canlıları kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla etik vejetaryenliğin eşitlik ve sosyal adalet değerleri ile ilişkilendirildiğini söyleyebiliriz.

Vejetaryenlik fikrinin feminizm ile ilişkili olduğundan bahsetmiştik. Etik vejetaryenlik hayvanların insanlar için varolduğu ve insanların hayvanların sahibi olarak onların kaderi hakkında karar verme yetkisi olduğu anlayışına karşı çıkmaktadır. Bu durum vejetaryenlik ile feminist düşüncenin kesiştiği noktalardan biridir. Ataerkil sistemin kadınların erkekler için yaratıldığı, erkeklerin kadınların “sahibi” olduğu ve dolayısıyla onlarla ilgili kararları verme hakkı olduğu inancı günümüzde çağdışı sayılmakta ve tartışmasız reddedilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumda kalıplaşmış kadın ve erkek rollerine karşı çıkarken her cinsiyetin eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasını getirmektedir. Bu bağlamda feminizm “hayvan özgürleşmesi” hareketleriyle paralel düşünce zeminine sahiptir. Hayvan özgürleşmesi hareketinin bir parçası olarak etik vejetaryenlik; ırkçılık, cinsiyetçilik, homofobi ve türçülük karşıtlığını içinde barındırabilmektedir. Sayıları hakkında bir araştırma bulunmasa da veganların içinde queer hareketi destekleyen çok sayıda birey olduğu tahmin edilmektedir.

Vejetaryen ve vejetaryen olmayan bireylerle ilgili yapılan çalışmalar bu iki grup arasında benimsenen sosyal değerler açısından farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Allen ve diğerleri araştırmalarında omnivor ve vejetaryenleri sağ-kanat otoriterlik, sosyal baskı eğilimi, insani değerler ve tüketim değerleri açısından karşılaştırmaktadır. Buna göre omnivorların sağ-kanat otoriterizme daha eğilimli

¹³⁵ Ferry, Luc, **Ekolojik Yeni Düzen: Ağaç, Hayvan ve İnsan**. Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 68.

oldukları ve sevgi, mutluluk, heyecan gibi duygusal durumlara daha az önem verdikleri görülmektedir. Vejetaryen veya vegan yönelimli katılımcılar insani değerler regresyonunda eşitlik, barış ve sosyal adalete değer verirken, kendilerini omnivor olarak tanımlayan katılımcılar sosyal güç olgusuna daha çok vurgu yapmaktadır.¹³⁶ Dolayısıyla bu karşılaştırmalı çalışmalar bize et tüketmenin ve et tüketmeyi reddetmenin, et ile ilişkili değerlerin benimsenmesi veya reddedilmesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir.¹³⁷

2.2.2. Geleneksellik

Geleneksellik, geleneksel kültürün ya da dinin sağladığı görgü kurallarına saygı duyma, bağlılık ve kabullenme anlamına gelmektedir. Bu kavram “alçakgönüllülük”, “dindarlık”, “hayattaki yerini benimsemek” ya da “kaderi kabullenmek” gibi değerle ilgilidir.¹³⁸ Bu çalışmada geleneksellik çoğunlukla vejetaryenlikle ilişkili görülmeleri açısından dindarlık ve kader inancıyla sınırlandırılmaktadır.

Dietz ve diğerlerinin çalışmasına göre alturistik değerlere sahip bireylerin kendilerini vejetaryen olarak tanımlama eğilimlerinin daha fazla olmaktadır ancak bunun yanında geleneksel değerler, bireylerin vejetaryenliği benimseme olasılığını düşürmektedir.¹³⁹ Bu çalışmada bahsedilen “kader” kavramı ise önceden belirlenmiş bir yol olduğu inancı bağlamında ele alınmaktadır. Bu açıdan kader, insan eylemlerinin etkinliğinin rolü bir başka etken ile paylaştırmaktadır. Bu durumda hayvanların yaygın kullanım biçiminin onların kaderi olduğu inancı bulunabilir.

Geleneksel değerler vejetaryenliğin benimsenmemesinde etkili olabilir. Vejetaryenlik birçok insan tarafından geleneksel olmayan veya hatta radikal bir yaşam tarzı olarak algılanabilmektedir ve dolayısıyla geleneksel değerlere bağlı bireylerde vejetaryen bir yaşam tarzından daha çok kaçınma görülebilir.¹⁴⁰ Vejetaryen mekanlar

¹³⁶ Allen, Wilson, Ng, Dunne, a.g.e., s. 418.

¹³⁷ Allen, Wilson, Ng, Dunne, a.g.e., s. 406.

¹³⁸ Schwartz, Shalom H., “Are There Universal Aspects in the Content and Structure of Values?” **Journal of Social Issues**, Vol.50, 1994, pp. 19-45.

¹³⁹ Dietz, et al., a.g.e., s. 536.

¹⁴⁰ Dietz, et al., “Values and Vegetarianism. An Exploratory Analysis,” **Rural Sociology**, Vol.60, No:3, 1995, pp. 533–542, s. 535-539.

çeşitli kültürlerden izler taşısa da kendine has bir tarz oluşturmaktadırlar. Bu tarz, zaman zaman içinde bulunulan toplumun geleneksel alışkanlıklarından farklı olabilir.

2.2.3. Altruistik Değerler

Altruizm, “bir kişinin kendi güvenliği veya çıkarlarını göz önünde bulundurmadan gerçekleştirdiği olumlu sosyal davranışlardır.”¹⁴¹ Altruistik davranışta, davranışta bulunan kişiden ziyade başkalarının faydaları ön plandadır. Bu davranışın varlığı hakkında çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Evrimsel açıdan bakıldığında birey yakınlarının, aile bireylerinin iyiliği için altruistik davranış sergileyebilir. Bu durum gen havuzunun korunması ile ilgili olabilir. Ancak bireyler yalnızca aile bireylerine değil hiç tanımadıkları insanlara karşı da altruistik davranış sergileyebilir. Bu durum çeşitli şekillerde açıklanabilmektedir. Örneğin birey, diğerlerinin de ona karşı altruistik davranışta bulunacağı beklentisiyle bu davranışı gerçekleştirebilir (karşılıklı altruizm). Ancak her durumda bir karşılık görünür olmayabilir. Diğer bir deyişle birey yaptığı davranışın karşılığını alabileceğini düşünmeyebilir. İnsanlar gelecekte altruistik eylemlerin alıcıları olacaklarına inandıkları için de altruistik davranış sergileyebilirler (dolaylı karşılık).¹⁴²

Ayrıca altruistik davranış ardında gizlenmiş kişisel çıkar bulundurabilir. Eğer etrafımızda birisi kötü durumdaysa genellikle bu duruma empati ile karşılık veririz. Bireyler kimi durumlarda yardım etme olanakları bulunduğu yardım etmezlerse kendilerini kötü hissedeceklerini ifade edebilirler. Dolayısıyla altruistik davranış aynı zamanda özsaygı (self-worth) ile ilişkili olabilir.¹⁴³

Batson, bireylerin diğerlerine karşı altruistik davranışta bulunmalarının bir sosyal bileşenini belirtmektedir. Empati-altruizmi hipotezine göre bireyler başkalarına empati hissettiklerinde bu duygular onlara yardım etmek için altruistik bir güdü uyandırmaktadır. Çalışmalar insanlar ve diğer canlılarda empati ve altruizm arasında ilişki olduğunu göstermektedir.¹⁴⁴

¹⁴¹ Gerrig, Richard J. **Psychology and life**. 20th ed., Pearson Education: United States of America. 2013, s. 473.

¹⁴² Gerrig, a.g.e., s. 477.

¹⁴³ Myers, David G. **Social Psychology**. 5Th ed. The McGraw-Hill Companies. United States of America. 1996, s. 528.

¹⁴⁴ Gerrig, a.g.e., s. 477.

Filippi ve diğerleri vejetaryen, vegan ve omnivor katılımcıların bulunduğu bir deney gerçekleştirmiştir. Deneyde katılımcılara sakat, öldürülmüş insanların bulunduğu, işkence, yara gibi durumlar içeren kötü durumda olan insan ve hayvanların görüntüleri gösterilirken katılımcıların beyin aktiviteleri MR ile izlenmiştir. Deneyde görüntüleri izleyen vejetaryen ve vegan katılımcılarda omnivorlara oranla beyin empati ile ilgili kısımlarında daha fazla aktiviteye rastlanmıştır. Kötü durumdaki insanlarla ilgili görseller sırasında omnivorlara kıyasla vejetaryen ve veganlarda anterior singulat korteksi (ACC) ve inferior frontal girusta (IFC) daha yüksek aktivite görülmüştür. Hayvanlarla ilgili görseller sırasında ise azalan amigdala aktivasyonuna ve lingual girus, sol cuneus, posterior singulat korteks ve ACC, IFC ve orta frontal girus olmak üzere temel olarak frontal loblarda yer alan bazı alanlarda artmış aktivasyona rastlanmıştır. Bu araştırma farklı türlere yönelik empatinin farklı beslenme alışkanlıklarına sahip bireyler arasında farklı sinirsel temsile sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca bunlar farklı motivasyon faktörlerini ve inançları yansıtır olabilir.¹⁴⁵

Dietz ve diğerlerinin Rokeach ve Schwartz'ın değerler ölçeği aracılığıyla yaptıkları araştırma alturistik değerlere sahip bireylerin kendilerini vejetaryen olarak tanımlamalarının diğerlerine göre daha olası olduğunu göstermektedir.¹⁴⁶ Dietz ve diğerlerinin bu çalışması Beardsworth ve Keil'in beslenme tarzı seçiminde alturistik motivasyonların etkili olduğu bulgularıyla örtüşmektedir.¹⁴⁷

2.2.4. Evrensellik

Evrensellik, tüm insanların ve doğanın refahı adına anlayış, takdir, hoşgörü ve koruma değerleri ile ilgilidir. Bu kavram “toplumsal kaygı”, “hoşgörü”, “doğayı koruma” gibi bileşenleri içermektedir.¹⁴⁸ Çağdaş vejetaryenliğin temelinde evrensel değerler karşımıza çıkmaktadır. Etik vejetaryenlikte vejetaryen beslenmenin dünyadaki açlığa karşı bir çözüm olabileceği inancı bu değerle ilişkilidir. Bazı etik vejetaryenlere göre bitki temelli bir beslenme biçimi, artan nüfusun yeterli

¹⁴⁵ Filippi, Massimo, et.al., “The Brain Functional Networks Associated to Human and Animal Suffering Differ Among Omnivores, Vegetarians, and Vegans,” **PLoS One**, 5, May 2010, e10847.

¹⁴⁶ Dietz, et al., a.g.e., s. 535-536.

¹⁴⁷ Dietz, et.al., a.g.e., s. 539.

¹⁴⁸ Schwartz, a.g.e., ss. 19-45.

beslenmesine yardımcı olacak bir çözüm olabilir. Ayrıca vejetaryen beslenme biçiminin sürdürülebilir yapısının ekolojik riskleri azaltacağı inanışı bulunmaktadır.

Evrensellik değerlerinin içinde inceleyebileceğimiz biyosferik değerler vejetaryenliğin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Literatürde çevresel inanış ve eylemleri anlamak için üç değer türü arasında ayrım yapılmaktadır. Bunlar: egoistik, altruistik ve biyosferik değerlerdir. Altruistik değerler diğer insanların refahına yönelik ilgiyi ifade ederken biyosferik değerler doğanın ve çevrenin kalitesi ile ilgili kaygıyı yansıtmaktadır. Güçlü egoist değerlere sahip olanlar, çevresel tercihlerinin kendileri ile ilişkili olabilecek sonuçlarını göz önünde bulundurabilirler. Buna göre algılanan faydalar algılanan maliyetleri aştığında çevre yanlısı tercihlerde değişme görülebilir. Altruistik değerlere sahip olan bireyler ise çevreye ilişkin kararlarını, diğer insanlara yönelik algılanan maliyet ve faydalara dayandıracaktır. Son olarak biyosfer ve çevreye değer veren bireyler ise temel tercihlerini ekosistem ve biyosfer için algılanan maliyet ve faydalara dayandıracaktır.¹⁴⁹

Biyosferik değerlerde doğanın korunması ve doğa ile uyum temaları öne çıkmaktadır. Bu bağlamda doğaya ve doğada yaşayan diğer tüm canlılara saygı duymak ve onlarla uyumlu bir yaşam sürdürme yönelimi söz konusudur. Doğal kaynakların korunmasına ve çevre kirliliğiyle mücadelede bu değerlerin belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Kalof ve diğerlerinin, vejetaryenizmi etkileyen faktörler üzerine olan araştırmasına göre vejetaryenliğin çevreye daha az zararlı olduğu inanışı, vejetaryen ve vejetaryen olmayanlar arasındaki tek belirgin ayırt edici faktör olarak görülmüştür.¹⁵⁰

¹⁴⁹ De Groot, Judith. I. M. et.al., “Environmental Values in Post-socialist Hungary: Is It Useful to Distinguish Egoistic, Altruistic and Biospheric Values?,” **Sociologický Časopis / Czech Sociological Review**, Vol.48, No:3, 2012, pp. 421-440.

¹⁵⁰ Jabs, Devine, Carol M., Sobal, a.g.e., ss. 422–429.

2.3. SOSYAL VE EKONOMİK DEĞİŞME AÇISINDAN VEJETARYENLİĞİN GELİŞİMİ

Toplumlar sürekli bir değişim içindedir ve tüm insan topluluklarında değişme söz konusudur.¹⁵¹¹⁵² Bu değişme süreci teknolojik gelişmeler, sanayileşme, kentleşme, göç gibi faktörler tarafından tetiklenmektedir. Sosyal değişme sürecini kolaylaştıran (hızlandıran) ve zorlaştıran faktörler söz konusudur. Bunlardan; bilgi birikimi, teknoloji, eğitim, karizmatik liderler, seçkinler, sosyal hareket ve çatışmalar sosyal değişmeyi kolaylaştıran faktörlerdir. Sosyal değişmeyi zorlaştıran faktörler ise psikolojik ve ekonomik faktörler, sosyal ve kültürel engeller (bilgisizlik, gelenekçilik, çeşitli inançlar kadercilik, önyargılar) olarak ifade edilebilir.¹⁵³ Önceki bölümde geleneksel değerlerin vejetaryenliğin benimsenmesinde olumsuz etki yarattığından bahsetmiştik.

Bunun yanında sosyal değişimin herhangi bir yönü bulunmamaktadır.¹⁵⁴ Değişme, ilerleme veya gerileme şeklinde gerçekleşebilmektedir. İlerleme ya da gerileme kavramları bir değer yargısı ifade etmektedir dolayısıyla toplumdan topluma farklılaşabilir. “Değişme” kavramı ise değer yargısı taşımamaktadır. Genellikle ilerleme şeklinde ifade edilebilecek olan değişmeye göre toplumlar sosyal çözülmeden bütünleşmeye, çatışmadan barışa ve orta sınıflaşmaya, kadın-erkek eşitsizliğinden eşitliğe, kölelik ve istismardan insan hakları ve demokrasiye geçilebilecek şartlara kavuşmalıdırlar.¹⁵⁵ Bu değişim süreci, insan olmayan canlılar için de benzer hakların talep edilmesini getirmektedir. Hayvan haklarındaki gelişme, hayvanlara yönelik istismar ve sömürüye karşı seslerin duyulur olması ve hayvan refahında artış gibi gelişmeler sosyal değişme süreçlerinin etkisiyle gerçekleşmektedir.

¹⁵¹ Erkal, Mustafa E., “Sosyal Değişme ve Sosyal Gelişmeye Çağdaş Bir Yaklaşım,” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**. Vol.0, Issue:31, 2012, s. 297-328.

¹⁵² Fichter, a.g.e., s. 166.

¹⁵³ Yaka, Aydın. **Sosyal Değişme: Türk Modernleşmesi**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2011, s. 115-148.

¹⁵⁴ Güvenç, Bozkurt. **Sosyal ve Kültürel Değişme**. 1. b.s., Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 3

¹⁵⁵ Erkal, a.g.e., s. 297-328

Sosyal değişme ile ilgili kavramlardan biri kültürel temas yoluyla “difüzyon (yayılmadır)”¹⁵⁶ Buna göre bir bölgedeki bilgiler kültürel temas yoluyla başka bölgelerdeki insanlar veya toplumlara yayılmaktadır. Bu yayılma seyahat, ticaret, medya gibi yollarda gerçekleşmektedir. Örneğin İstanbul’daki en eski vejetaryen restoranlardan biri olan Parsifal’in açılmasında, mekânın ilk işletmecisinin İngiltere seyahatindeki gözlemleri etkili olmuştur.

Bunlarla birlikte vejetaryen bir toplum biçiminin sosyal değişmeyi destekleyecek öngörülerinin bulunabileceği tahmin edilmektedir. Judge ve Wilson’ın Yeni Zelanda’da üniversite öğrencilerinden oluşan 506 katılımcıyla yürüttükleri çalışmasında katılımcılardan bitki bazlı beslenmenin hâkim olduğu 2050 yılındaki toplumu hayal etmeleri istenmiştir. Çalışmada vejetaryen gelecekte sosyal değişmeyi destekleyecek en güçlü öngörünün yaygın vejetaryenliğin toplumsal işlev bozukluğunu düşüreceği beklentisi olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre sosyal değişimi destekleyecek öngörü, vegan toplumda sıcaklığın/samimiyetin (warmth) yükseleceği beklentisi görülmektedir.¹⁵⁷

2.3.1. Modernleşme Sürecinde Kültürel Değişmeler

Geleneksel toplum yapısından modern topluma geçiş süreci sosyal değişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşmenin “toplumsal değişmenin özel bir durumu veya görünümü”¹⁵⁸ olduğunu söyleyebiliriz. Geleneksel toplumların homojen yapısı içerisinde altkültür ve karşıkültürler görünür olmamaktaydı. Ancak modern toplum yapısı altkültür ve karşı kültürleri görünür kılmakta ve farklılıklar bu toplumun önemli bir özelliği sayılmaktadır. Vejetaryenlik ve özelde veganlık hayvanların kullanımına yönelik toplumdaki hâkim anlayışa bir alternatif ve özellikle kentlerde görünür olan bir yaşam tarzı olarak, karşıkültür hareketleri içinde değerlendirilebilir. Veganlık, kentsel mekân içinde gerek festivallerle gerekse yarattığı kafe/restoran gibi mekânlarla modern kentlerin heterojen yapısını yansıtmaktadır.

¹⁵⁶ Beşirli, Hayati. “Sosyal Değişme”. **Sosyoloji: Günlük Yaşamı Anlamak**, Ed. Doç.Dr.D. Ali Arslan, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Çağlayandereli. y.y. Paradigma Akademi. 2016, s. 325.

¹⁵⁷ Madeline Judge, Marc S. Wilson, “Vegetarian Utopias: Visions of Dietary Patterns in Future Societies and Support for Social Change,” **Futures**, Vol.71, 2015, pp. 57-69, s. 58.

¹⁵⁸ Tolan, Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara, Kalite Matbaası, 1996, s. 277.

Beardsworth ve keil'e göre vejetaryenliğin popülerliğinin artmasının ardında birtakım kültürel, toplumsal ve ekonomik değişimler bulunmaktadır. Bu yaşam tarzı bazı köklü kültürel eğilimlerle uyumlu olması nedeniyle cazip hale gelebilir. Örneğin çevresel duyarlılığın artışı vejetaryenliğin benimsenmesini olumlu yönde etkileyebilir. Ayrıca daha önce bahsettiğimiz gibi Adams'ın vejetaryenlik ve feminizm arasında kurduğu ilişki bağlamında, kadınların toplumsal hayatta rolünün değişmesi, feminist hareketin güç kazanması ve kadın-erkek eşitliği konusunda duyarlılığın ve farkındalığın artması vejetaryenliğin popülerliğini etkileyen bir diğer faktördür.

Kimi yazarlara göre vejetaryenliğin popülerliğinin artışı insanlar ile hayvanlar arasındaki ve insanlar ile doğa arasındaki ilişkiye yönelik tutumlarda meydana gelen köklü değişimlerle ilişkilendirilmelidir.¹⁵⁹ Buna göre insan ve hayvan ilişkileri modernleşme sürecinde evcil hayvan sayısının artışı gibi etkenlerle birlikte değişmekte ve duygusallaşmaktadır. İnsanın doğa ile ilişkisi ise geçmişteki sömürü ve hükmetme arzusunun yerine onu korumaya yönelik değişim içindedir.

Fiddes bu durumu etin sembolik anlamının altında yatan kültürel değişimlerle ifade etmektedir. Geleneksel açıdan kırmızı et insanın doğaya hâkim olma yeteneğinin bir ifadesiyken modernlikle birlikte insanın tabiatla olan ilişkisine dair kolektif algıda değişim yaşanmıştır. Buna göre insanlar artık büyük ve güçlü hayvanların etini yiyerek doğa üzerindeki üstünlüğünü kutlamamaktadır. Fiddes, günümüzde tabiatın faydalanma, sömürmeye ilişkin öğretilerin yerini daha çok bakım ve sorumluluk düşüncesinin aldığını ifade etmektedir. Böylece vejetaryenliğin giderek artan çevresel duyarlılık ve çağımızda savunulan değerlerle uyumlu bir mantık bulundurduğu algılanabilir. Bu bağlamla vejetaryenlik köklü kültürel eğilimlerle uyumu sayesinde cazip hale gelebilmektedir.¹⁶⁰

2.3.2. Sanayi Devrimi Sonrası Kentleşme Süreci

Önemli bir sosyal değişim süreci yaratan sanayi devrimi öncelikle İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Bunun sebeplerinden biri İngiliz orta sınıflarının İngiltere'de 18. ve 19. Yüzyıllardan önce var olmalarıdır. Orta sınıfın erken gelişmesinin vejetaryen

¹⁵⁹ Hamilton, Malcolm, "Eating Death: Vegetarians, Meat, and Violence," **Food, Culture and Society**, Vol.9, No:2, 2006, pp. 155–177, s. 158.

¹⁶⁰ Fiddes, Nick. "Meat: A Natural Symbol," PHD, University of Edinburgh, 1989, p. 13.

yaşam biçimlerinin de geleceği ile olumlu bir ilişkisi olduğunu düşünebiliriz. Çağdaş vejetaryenliğin ortaya çıkabilmesi belirli bir sosyal, ekonomik, kültürel seviyeye sahip sınıfların mevcudiyetiyle ilişkilidir. Burada çağdaş vejetaryenlikten kastımızın zorunlu olarak, örneğin et satın almaya gücü yetmediği için mecburi bir beslenme biçimi değil, bilinçli olarak hayvansal gıdalardan kaçınma olduğunu hatırlamakta fayda var.

İngiltere’de 14. Yüzyıldan itibaren şehirlere olan göç artmıştır.¹⁶¹ Sanayi devrimi sürecinin bir sonucu olarak kentlerin hızla büyümesi, davranışlarda, inanışlarda, zihniyet ve psikolojik yapıda yaşanan değişmelere de yol açmıştır.¹⁶² Vejetaryenliğin tarihi ile ilgili bölümde değinildiği gibi ilk vejetaryen ve vegan dernekleri de İngiltere’de ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak sanayi devriminin önemli sonuçlarından biri olan kentleşme, çağdaş vejetaryenliğin gelişmesi için olumlu bir zemin yaratmıştır. Ayrıca daha sonra değinileceği gibi sanayileşme ve kentleşme süreçleri, dışarıda yemek olgusunun yaygınlaşmasında ve dolayısıyla çeşitli yaşam tarzlarına hitap eden kafe ve restoranların ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

2.3.3. Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik gelişmeler sosyal değişme sürecindeki en önemli faktörlerden biridir. Matbaanın icadı, buhar gücünün keşfi, bilgisayarın keşfi gibi tarihteki teknolojik yenilikleri ele aldığımızda bunların sosyal yaşamda geniş çapta değişmelere neden olduğunu görmekteyiz. Günümüzde bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yeni bir toplum biçimi meydana getirdiği düşüncesi oldukça yaygındır. Bu teknolojik gelişmeler yalnızca üretim sürecinde belirleyici olmakla kalmamış aynı zamanda toplumsal ilişkileri, kültürleri de etkilemiştir.¹⁶³

İletişim teknolojilerinin günümüzdeki aşamasında sosyal medya, milyonlarca insana ulaşan, farklı yaşam tarzlarının görünür olduğu bir mecradır. Günümüzde bireyler sosyal medya yoluyla vejetaryen/vegan yaşam tarzı hakkında kolayca bilgiye

¹⁶¹ Erkal, a.g.e., s. 297-328.

¹⁶² Özgüven, Ali, “Sosyal Değişme ve Sosyal Gelişme,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. Vol.0, İssue:32, 2011, s. 135-160.

¹⁶³ Beşirli, a.g.e., s. 328.

ulaşabilmektedir. Çok sayıda kullanıcısı olan bu mecralar, vejetaryen yaşam tarzını diğer insanlarla paylaşmak için bir araç işlevi görebilmektedir. Aynı zamanda medya araçları yoluyla bireyler vejetaryen olmaya teşvik edilebilmektedir. Bu bağlamda sosyal medya, özellikle aktivistler için seslerini duyurabilecekleri, organize olabilecekleri bir alan olarak kullanılmaktadır.¹⁶⁴ Sosyal medya vasıtasıyla vegan bireyler birbirleriyle iletişim kurabilir, deneyimlerini paylaşabilir organize olabilir ve diğerlerini bilgilendirmeye yönelik paylaşımlar yapabilmektedir.

Bilgiye ulaşmanın kolaylığı dolayısıyla hayvansal gıda üretiminin görünmeyen yüzündeki olumsuzluklar hakkında bilgiler çok sayıda insana açık hale gelmektedir. Çoğunlukla vegan aktivistler tarafından üretim çiftlikleri ve mezbahalarda çekilen gizli görüntüler internet yoluyla birçok insanla paylaşılmaktadır. Böylece üretim sürecinin maskeleydiği kimi olumsuzlar gün yüzüne çıkmaktadır.

Teknolojik ilerleme ve ekonomik değişimler dolayısıyla ulaşımdaki ve uluslararası ticaretteki gelişmeler sayesinde tüketiciler çeşitli vegan ürünlere ulaşabilmektedir. Ayrıca bu ürünlere olan talep yerli üreticileri de vegan ürün üretimi yönünde harekete geçirebilmektedir. Bu örnekte olduğu gibi teknolojik ve ekonomik değişimler çoğunlukla bir arada bulunmaktadır. Teknolojik bir yenilik ekonomik değişim ve büyümeyle birlikte sosyal yaşamı etkilemektedir.¹⁶⁵

Bilim, teknoloji, siyaset gibi alanlarda topluma katkıda bulunan bazı önemli kişiler de sosyal değişim süreçlerinde rol oynamaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk toplumundaki değişimlerde oynadığı önemli rol veya Bill Gates'in teknolojiye katkıları dolayısıyla toplumsal değişime etki etmesi bu çerçevede ele alınabilir.¹⁶⁶ Ayrıca Gates, "Beyond Meat", "Memphis Meat" ve "Impossible Foods" markalarının yatırımcılarından biridir. Bu markalar bitki bazlı gıda üretimi konusunda çeşitli gelişmelere öncülük etmektedir. "Memphis Meat" geçtiğimiz yıllarda kök hücreden tavuk ve ördek eti üretmiştir. Burada amaç herhangi bir hayvanın öldürülmesini

¹⁶⁴ Erben, Şeyma Esin, Balaban-Sallı, Jale, "Social Media Use of Vegan Activists in Turkey." **Global Media Journal: Turkish Edition**. Vol. 6, Iss:12, Spring 2016, pp. 75-88, p. 75-77.

¹⁶⁵ Yaka, Aydın, **Sosyal Değişim: Türk Modernleşmesi**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2011, s. 83.

¹⁶⁶ Bahar, Halil İbrahim, **Sosyoloji**. 2. b.s., Ankara, Usak Yayınları, 2008, s. 89.

gerektirmeyen ve sürdürülebilir “temiz et” üretim biçimini geliştirmektedir.¹⁶⁷ Et üretiminin yeni şekli geleneksel yöntemlere göre daha az enerji, arazi ve suya ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca sera gazı salınımı da önemli ölçüde azalacaktır. Bunların yanında üretim sürecinde antibiyotik kullanılmayacak, deli dana, kuş gribi, şarbon gibi mikropların bulaşma ihtimali olmayacaktır. Böylece etik yönelimli yeni et üretim sistemin et üretim ve tüketiminden kaynaklanan çevresel ve sağlıkla ilişkili riskleri azaltacağı öngörülmektedir.

Türkiye’de temiz et üretimi alanında ilk girişim “biftek.co”dur. Ankara Üniversitesi Kök Hücre Enstitüsü Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Can Akçalı ile Bilkent Üniversitesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Öğretim Görevlisi Dr. Erdem Erikçi tarafından Ankara Üniversitesi Teknokent’te kurulmuştur.¹⁶⁸

Gelişen teknoloji sosyal değişmeyi tetiklerken, sosyal değişim ve değişen beklentiler (hayvansal ürün üretim ve tüketim süreçlerindeki riskler ve artan etik kaygılar) teknolojik gelişmeyi tetiklemekte ya da teknolojik gelişmeye yön vermektedir.

Bu bilgilerin ışığında sosyal değişme, teknoloji ve vejetaryenlikle ilişkili değerler arasındaki karmaşık bağlantıyı görebiliriz. Hayvanlara ve doğaya zarar vermeden kök hücreden et üretme fikri ilk bölümde bahsettiğimiz risklerle ve hayvanlara yönelik etik kaygılarla ilişkilidir. Bu durum teknolojik gelişmelerle birlikte hayvansal gıda endüstrisinde yeni bir üretim biçimi geliştirilmesini sağlamıştır. Bu üretim biçimi ardında vejetaryenlikle ilişkili değerler barındırmaktadır. Dolayısıyla et üretiminin bu yeni şeklinin hâkim olduğu ütöpik bir vejetaryen gelecek düşünüldüğünde vejetaryenlikle ilişkili değerlerin yükselişi yöneliminde sosyal değişme olgusu karşımıza çıkabilir.

2.3.4. Yeni Sosyal Hareketlerin Etkisi

Sosyal hareketler tek başına bir sosyal değişme nedeni değildir ancak değişmeye katkı sağlamaktadır. Sosyal hareketlerin ortaya çıkmasında dört temel faktör

¹⁶⁷ “Better Meat Better World” (çevrimiçi) <http://www.memphismeats.com/home/#aboutus>, 04.01.2019.

¹⁶⁸ Atilla, Merve, “Gıdada Devrim: Temiz Et”, (çevrimiçi) <https://tvd.org.tr/2019/04/gidada-devrim-temiz-et/>, 06.04.2019.

bulunmaktadır. Bunlar; sanayileşme, kentleşme, demokratikleşme ve medyadır.¹⁶⁹ Bu faktörlerin gelişimi yeni sosyal hareketlerin meydana gelebilmesi için uygun zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda aynı faktörler vejetaryenliğin gelişmesinde etkili olmaktadır.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren öne çıkan feminist, queer, ırkçılık karşıtı, savaş karşıtı, küreselleşme karşıtı, ekolojik hareketler “yeni sosyal hareketler” olarak ifade edilmektedir. Dünya'nın pek çok bölgesinde bulunan vegan aktivistlerin eylemleri bu yeni sosyal hareketler çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu eylemler ataerkil düzen, ırkçılık, ayrımcılık gibi mücadele alanlarına “türcülük” alanını eklemekte, şiddet, ayrımcılık ve sömürü karşıtlığına vurgu yapmaktadır. Kuşkusuz etik yönelimli bu tür eylemler son yıllarda hayvan refahının iyileştirilmesi, laboratuvarlarda deney hayvanlarının kullanımının azaltılması, üreticilerin tekstilde deriye alternatif maddeleri tercih etmeleri gibi sonuçlar üzerinde etkili olmuştur.

Katılımcılarının çoğunluğunun hizmet sektöründe çalışan eğitimli orta sınıflar olduğu bilinen¹⁷⁰ yeni sosyal hareketlerin bir özelliği, çeşitli muhalif hareketlerin aynı çatı altında toplanabilir olmasıdır.¹⁷¹ Vegan bir aktivistin feminist, queer, ekolojik hareketler gibi sosyal hareketlerin içinde yer alabilmesi söz konusudur. Daha önce değinildiği gibi veganlık, çeşitli sosyal değerlerle uyumlu olarak algılanan bir yaşam tarzıdır. Dolayısıyla benzer değerler temelinde ortaya çıkmış diğer sosyal hareketler içinde de görünür olabilmektedir. Gelecek bölümlerde bahsedileceği gibi, bu hareketlerin kimi ortak değerlerinin izleri vejetaryen mekânların tasarımlarında karşımıza çıkmaktadır.

2.3.5. Sosyal Değişmenin Bir Sonucu Olarak Vegan Ekonomi

Vejetaryen ve vegan yaşam tarzları daha fazla birey tarafından benimsendikçe, bu yaşam tarzına yönelik tüketim mallarına yönelik talep artmaktadır. Bunun sonucu olarak vejetaryenlik ya da günümüzde daha fazla öne çıkan biçimi olan veganlık kendi piyasasını yaratmaktadır. Son yıllarda sağlıklı yaşam kültürünün yükselişiyle birlikte

¹⁶⁹ Yaka, a.g.e., s. 129.

¹⁷⁰ Topal Demiroğlu, Elif, “Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması,” **Siyasal Bilimler Dergisi**. C.2, Sayı:1, 2014, s. 133-144, s. 139.

¹⁷¹ Aslan, Cahit. **Sosyal Hareketler Sosyolojisi: Toplumsal Fay Hatlarının Anatomisi**, Adana, Karahan Kitapevi, 2016, s. 145.

gıda maddelerine yönelik endişelerle başa çıkmak için vejetaryenlik/veganlık bir kültürel araç olarak görülebilir. Buna göre vejetaryenlik ve veganlık çağdaş tüketicinin ihtiyaçlarına uyum sağlayabilecek bir yaşam tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Artan talep karşısında vegan ürün piyasası büyümektedir. Örneğin vejetaryen ve vegan yaşam tarzının artması ve sağlıklı yaşam kültürünün önem kazanması tüketicilerin bitkisel proteinlere yönelik talebini arttırmaktadır. 2018 yılında Avrupa pirinç proteini pazarının 13.5 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Avrupa’da en yüksek Pazar payına sahip Almanya’da pirinç proteini pazarının itici gücü, endüstriyel hayvansal gıda üretim süreçleri ile ilgili artan etik ve çevresel kaygıların olduğu düşünülmektedir. İngiltere’deki pirinç proteini pazarının ise çoğunlukla sağlıklı yaşamı amaçlayan genç nüfusun artmasına bağlanmaktadır. Fransa ve Rusya’da da pirinç proteini pazarının büyümekte olduğu bilinmektedir.¹⁷² Dolayısıyla vejetaryenliğin etik, sağlık ve çevre ile ilgili motivasyonlarının iktisadi etkileri bulunmaktadır.

Global Data verilerine göre, kendini vegan olarak tanımlayan bireylerin sayısı son üç yılda yüzde 600 artmıştır. Nielsen tarafından hazırlanan veriye göre bitki bazlı gıda sektörü 2016 yılına göre yüzde 8.1’lik yükselişle 2017 yılında 3.1 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁷³¹⁷⁴ Vegan gıda pazarındaki büyümenin yanında gıda dışı sektörler de üretim süreçlerinde veganlıkla uyumlu uygulamalar gerçekleştirmektedir. Tesla, araçlarında hayvan derisi koltukları seçenek olmaktan çıkartmış, Bentley varlıklı etik tüketiciler için deriye alternatif malzemeler araştırıldığını bildirmiştir.¹⁷⁵ Çeşitli giyim markaları gerçek kürk, deri gibi materyalleri üretim süreçlerinden çıkarmaktadır. Üst gelir düzeyine hitap eden ünlü giyim markası Stella McCartney tüm ürünlerini vegan

¹⁷² “Rice Protein Market in Europe 2018-2023 - Rising Vegan and Vegetarian Population, Increasing Consumption of Plant-Based Protein, Growing Trend of Leading Healthy and Fit Lifestyle”, (çevrimiçi) <https://www.businesswire.com/news/home/20180523006573/en/>, 05.01.2019.

¹⁷³ Baker, Linda, “The Vegan Economy 2.0: A Niche Market Barrels Into the Mainstream,” **Oregon Business Magazine**, Vol.5, İss.41, 2018, pp. 26-27.

¹⁷⁴ Fox, Katrina, “Here is Why You Should Turn Your Bussiness Vegan” (çevrimiçi) <https://www.forbes.com/sites/katrinafox/2017/12/27/heres-why-you-should-turn-your-business-vegan-in-2018/#2c7baf202144>, 05.01.2019.

¹⁷⁵ Fox, Katrina, “Here is Why You Should Turn Your Bussiness Vegan” (çevrimiçi) <https://www.forbes.com/sites/katrinafox/2017/12/27/heres-why-you-should-turn-your-business-vegan-in-2018/#2c7baf202144>, 05.01.2019.

üretmektedir. Bunun yanında giyim sektöründe sürdürülebilirliği destekleyen McCartney, ürünlerinin ikinci el kullanımlarını da teşvik etmektedir.

Bu gelişmeler kentlerdeki mekân çeşitliliğinde karşılık bulmaktadır. Günümüzde özellikle Batı’da çok sayıda vejetaryen/vegan kafe ve restoran bulunmaktadır. Dünya çapında vejetaryen ve vegan yemek seçeneklerinin bulunduğu Happy Cow sitesine göre Berlin’de 54 vegan restoran bulunmaktadır. Almanya’nın genelinde ise 2016 yılında 100’ün üzerinde vegan, 600’ün üzerinde vejetaryen restoran bulunmaktadır. Aynı sitede İngiltere’de vegan kafe ve restoran aramasında 368 mekân listelenmektedir. Varşova’da ise neredeyse 50 vegan restoran bulunmaktadır.¹⁷⁶ Bu çalışma yapıldığı sırada İstanbul’da 18 vejetaryen/vegan kafe ve restoran ve biri Kadıköy Moda’da diğeri Beyoğlu Cihangir bölgesinde olmak üzere iki adet vegan ürün satış yeri bulunmaktadır.

Son yıllarda vejetaryen olmayan pek çok mekân menülerine vejetaryen/vegan seçenekler eklemektedir. Büyük fast food zincirleri de vegan yaşam tarzına olan bu yönelimden etkilenmektedir. 2017 yılında McDonald’s İsveç ve Finlandiya’da McVegan isminde vegan burger satışa sunmaya başlamıştır. Domino’s Pizza, Avustralya’da vegan pizza satışı yapmaktadır. Vejetaryen ve vegan yaşam tarzının ekonomik yansımaların etkisiyle vejetaryenliğin, vejetaryen mekânlarla birlikte kentlerde yaşayan bireylerin gündelik hayat pratiklerinde yer aldığını görmekteyiz.

2.4. KENT VE GÜNDELİK HAYAT BAĞLAMINDA VEJETARYEN VE VEGAN MEKÂN

Gündelik yaşam, belirli eylemlerin tekrarlarından oluşan rutinleri, alışkanlıkları, olağanlıkları içinde barındırır ve bireylerin gündelik deneyimleri ile oluşur. Genellikle kalabalık caddelerde bir arada bulunmak, bir sinemaya gitmek veya kalabalık bir restoranda oturmak gibi eylemlerle “odaklanmamış” ya da ayaküstü sohbetler, garsonlarla konuşmalar gibi yüz yüze iletişimlerin dahil olduğu “odaklanmış” etkileşimler gündelik hayatın önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

¹⁷⁶ “Why people in rich countries are eating more vegan food”, (çevrimiçi) <https://www.economist.com/briefing/2018/10/13/why-people-in-rich-countries-are-eating-more-vegan-food>, 05.01.2019.

“Gündelik Hayat bizim doğayla dönüştürücü bir praksis içine girdiğimiz, yoldaşlığı ve aşkı öğrendiğimiz, iletişimsel becerileri edinip geliştirdiğimiz, normatif kavramları pragmatik biçimde formüle edip uyguladığımız, çok çeşitli arzuları, acıları ve coşkunkulukları hissettiğimiz ve eninde sonunda sönümlendiğimiz hayati önemdeki çevredir. Kısacası gündelik hem bireysel hem de kolektif anlamda, bizim kendi çok yönlü becerilerimizi geliştirdiğimiz ve tümüyle bütünleşip gerçek anlamda insan olduğumuz ortamdır.”¹⁷⁷

Kent ise gündelik hayatın gerçekleştiği bir sahnedir. Gündelik hayatın sıradan eylemleri ile kentsel mekân arasında karşılıklı etki söz konusudur. Başka bir ifadeyle kentte yaşayan bireylerin alışkanlıkları, rutinleri, günlük deneyimleri kenti şekillendirmektedir ve aynı zamanda kentin yapısı bireylerin eylemlerini, alışkanlıklarını sürdürmektedir. Bu çalışma açısından beslenme alışkanlıklarındaki ve buna bağlı yaşam tarzındaki farklılıklar, kentte kendine özgü mekânlar yaratmaktadır.

Kentin sosyolojik tanımlarında heterojenlik ve yoğunluk olmak üzere iki temel özellik karşımıza çıkmaktadır. Manuier kenti “nüfusuna oranla coğrafi temeli dar olan ve aileler, meslek grupları, sosyal sınıflar, mezhepler gibi çeşitli heterojen grupları içine alan karmaşık bir yerleşme grubu” olarak tanımlamaktadır.¹⁷⁸ “Şehir çeşitli etnik grupları, kültür ve meslek gruplarını ve sosyo-ekonomik sınıfları içine alan heterojen bir cemiyettir; her biri ayrı bir kültüre ve inanç sistemine sahip olan, ırk, etnik menşee, sosyal yapı ve fonksiyon bakımından birbirinden açıkça ayrılan fertlerden veya gruplardan meydana gelmiştir.” Bu cemiyet içerisinde bireyler farklılaşmakta ve birbirlerinden farklı davranış özellikleri geliştirmektedirler.¹⁷⁹ Dolayısıyla kentler farklı beslenme alışkanlıklarına ve yaşam tarzına sahip grupları içinde barındırmaktadır.

Kentlerin ortaya çıkışı tek bir faktörle açıklanamayacak karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte etkili olan pek çok faktör çeşitli yazarlar tarafından tartışılmıştır. Durkheim, Marx, Engels, Weber, Pirenne ve Sjoberg gibi klasik kuramcılar kenti, kendi çalışmaları doğrultusunda ele almışlardır. Daha sonra Chicago Okulunun iki temel

¹⁷⁷ Gardiner, Michael. **Gündelik Hayat Eleştirileri**, Ankara, Heretik Yayınları, 2016, s. 15.

¹⁷⁸ Yörükhan, Ayda; Yörükhan, Turhan. **Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s. 47.

¹⁷⁹ Yörükhan, Yörükhan, a.g.e., s. 49.

fikri, kent sosyolojisi alanında özellikle etkili olmuştur. Bunlardan biri Robert E. Park, Ernest W. Burgess ve Roderick D. McKenzie'nin öncülüğünü yaptığı “Kentsel Ekolojik Kuram” diğeri ise Louis Wirth'in vurguladığı “Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme” düşüncesidir.¹⁸⁰ Wirth'e göre kentleşme yaşam tarzında, dünyaya bakışta bir değişimi yansıtmaktadır. Kentin büyük, heterojen ve yoğun yapısı hayat tarzlarını etkilemektedir. Bu bağlamda vejetaryen veya vegan yaşam tarzı, ulaşılabilir alternatif tüketim olanaklarının yeterli olması, farklı yaşam tarzlarının bir arada bulunması gibi nedenlerle kentlerde görünür olmaktadır. Daha sonra bahsedeceğimiz “dışarıda yemek” olgusu da kentli bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Wirth'e göre kentlerde etkileşim içerisindeki kişilerin sayısının fazla olması, kişiliklerin tam olarak temas kurmalarını engellemektedir. Kentlerin bu karmaşık yapısı, içinde yaşayan insanlar arasındaki ilişkileri de etkilemektedir. Kentlerdeki ilişkiler birincil olmaktan ziyade ikincil türdendir. Bu durum çekingenliğe, kayıtsızlığa, bir nevi kişilerin kendilerini kentin yoğunluğuna karşı korumaya almaları anlamına gelebilecek olan duyarsızlığa neden olmaktadır.¹⁸¹ Bununla bağlantılı olarak akrabalık bağlarının zayıflaması, mahallenin, komşuluk ilişkilerinin öneminin azalması, toplumsal dayanışmanın geleneksel temelini zayıflaması ve endüstriyel, eğitimsel ve eğlence türündeki faaliyetlerin uzmanlaşmış kurumlara transferi söz konusu olmaktadır. Bunun yanında bireysel aktörün tek başına etkisiz oluşu ve etkinliğin yalnızca gruplarda başarılması nedeniyle gönüllü kuruluşların sayısında artış söz konusudur.¹⁸² Bu açıdan veganlık ve hayvan hakları ile ilgili gönüllü etkinliklerin çoğunlukla kentlerde gerçekleştiğini görmekteyiz.

Park, Burgess ve McKenzie kentlerdeki yerleşmenin ekolojik düzenini vurgularken bu düzeni “doğal alanlar” kavramı ile açıklamaya çalışmışlardır. Bir şehir yerleşmesi içinde yarışma halinden iş bölümüne dayanan bir denge durumuna geçiş, mekân üzerinde kapladıkları alan ve sahip oldukları fonksiyon bakımından birbirinden farklı olan birtakım sahaların meydana gelmesiyle mümkün olmuştur. Bu alanlar doğal

¹⁸⁰ Giddens, Anthony. **Sosyoloji**. Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınları, 2000, s. 505.

¹⁸¹ Martindale, Don, (Önsöz). Weber, Max, Şehir: Modern Kentin Oluşumu, Çev. Musa Ceylan, Bakış Yayınları, 4. Baskı: İstanbul, 2003, s. 12.

¹⁸² Martindale, a.g.e., s. 13.

alanlardır. “İnsanlar ve müesseselerin mekânın belirli yerlerinde toplanmış olmasından meydana gelen tabii alanlar, aynı ırk, din, kültür vs. ye sahip olan halkı kendilerine doğru çektikleri için birer kültürel birimdirler.” Her doğal alan nüfusun belli bir kısmını içine almaktadır ve kentin farklı yerlerinde farklı adetlere, farklı yaşam tarzlarına, farklı yaş cinsiyet gruplarına rastlanmaktadır.¹⁸³ Bu çalışma çerçevesinde vejetaryen ve vegan mekânların bulunduğu alanların, kentin heterojen yapısı içinde keskin sınırlardan söz etmek mümkün olmasa da genel olarak belirli imajlarla tanımlandığını söyleyebiliriz. Vejetaryen ve vegan mekânlar, neoliberal politikaların etkisi bağlamında görebileceğimiz kentin tüketim olanaklarının yoğunlaştığı, turistlerin ziyaret ettiği, daha seküler, kozmopolit olarak tanımlanan bölgelerinde bulunmaktadır.

“En ufak konut bile içinde oturanın kişiliğini ortaya çıkarır. Anonim bir otel odası bile birkaç saatin sonunda geçici bir misafiri hakkında çok şey söyler. Aynı kişinin belli bir süre boyunca oturduğu bir yer, nesnelere (olan ya da olmayan) ve bu nesnelerin getirdiği kullanımlara dayanarak onun benzer bir portresini çizer.”¹⁸⁴ Bu açıdan kafe ve restoran olarak yarı-özel mekânlar da sahiplerinin ve kullanıcı olarak tüketicilerin belli bir açıdan portresini sunmaktadır. Sonraki bölümlerde vejetaryen/vegan mekânları bulundukları bölgelere göre ele aldığımızda bu bölgelerin özellikleri ile bölgede bulunan mekânların özellikleri açıklanacaktır. Bu çalışma açısından bu sınıflandırmaya ihtiyaç duyulmasının nedeni mahalle ile özel konut arasında ilişki bulunmasıdır:

“Konutun kavranışı (bir “içerisi”) ile bağlı olduğu kentsel uzamın (bir “dışarı”) kavranışı arasında bir ilişki vardır. Mahalle içeri ve dışarı arasındaki varoluşsal (kişisel düzeyde) ve sosyal (kullanıcılar grubu düzeyinde) bir diyalektiğin arayoludur. Ve uzamın uyumu, bu iki sınırın bir içeriğinin ve yavaş yavaş bir içeriğinin uzantısı haline gelen bir dışarının geriliminde gerçekleştirilir. Bundan dolayı mahalleye, konutun genişlemiş hali diyebiliriz; kullanıcı için konutundan başlayarak açılmış bir güzergâhlar toplamı olarak özetlenebilir.”¹⁸⁵

¹⁸³ Yörükhan, Yörükhan, a.g.e., s. 77.

¹⁸⁴ De Certeau, Michel. Giard, Luce. Mayol, Pierre. **Gündelik Hayatın Keşfi II: Konut, Mutfak İşleri**. Ankara, Dost Kitapevi, 2009, s. 176.

¹⁸⁵ De Certeau, Giard, Mayol, a.g.e. s. 35.

Gündelik hayat ve mekân bağlamında önemli kavramlardan biri “mekânsallıktır”. Bu kavram Henri Lefebvre, Edward Soja ve David Harvey’in çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünürlere göre toplum ve mekân arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Harvey’e göre mekânlar sosyal pratikler ve süreçler tarafından yaratılmaktadır fakat daha sonra bu mekânlar bu pratikleri ve süreçleri mümkün kılmakta, gerçekleştirmektedir.¹⁸⁶ Bu bakış açısını vejetaryenliğin motivasyon ve değerleriyle mekânlar arasındaki bağlantıyı ele alırken kullanmaktayız. Vejetaryen mekânlar, vejetaryenliğin benimsenmesinde etkili olan etik ve sağlık motivasyonlarının yarattığı davranış pratikleri ve vejetaryenlikle ilişkili değerler tarafından yaratılmaktadır. Aynı zamanda bu mekânlar vejetaryen yaşam tarzlarının ve pratiklerinin gerçekleştirilmesini, sürdürülmesini desteklemektedirler.

2.4.1. Çağdaş Kentsel Mekânda Alanlar ve Mekânsal Farklılaşma

Önceki bölümde değinildiği gibi kentler, birbirinden farklı ve çok sayıda insanı bir araya getirmekte ve bireylerin çeşitli değerler etrafında dini, etnik, politik gruplar halinde toplanmasına izin vermektedir. Ekolojik teoride en küçük doğal alan olarak anılan semtler de kesin sınırlar olmasa da farklı grupların ağırlığının olduğu bölgelerdir. Mekânsal farklılaşmayı, kapitalist üretim sürecinden kaynaklanan güçler tarafından yaratılan bir olgu olarak ele alan David Harvey’e göre “Mesken alanları (semtler, mahalleler) bireylerin değerlerini, beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını, piyasa kapasitelerini ve bilinç durumlarını oluşturmasını sağlayan sosyal karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği ortamlardır.”¹⁸⁷

Dünya’daki çoğu kentte sosyo-ekonomik ve kültürel temelli mekânsal farklılaşmaya rastlanmaktadır. Bu farklılaşmaların temelinde ekonomik, sosyal, kültürel açılardan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Örneğin eğitim seviyesi, ırk, gelir, statü gibi farklılıklar mekânsal farklılaşmayı etkileyebilmektedir. Kentlerde gruplar ve çıkarlar ayrıışmaktadır. “Yoğunluk, toprağın değeri, kiralar, erişilebilirlik, sağlıklı olmak, prestij, estetik kaygılar, (gürültü, duman, kir gibi) nüansların yokluğu, şehrin

¹⁸⁶ Kaptan, Yeşim, “Üçü Bir Arada: Melez Bir Mekânın Kuruluşu ve Starbucks Üzerine Gözlemler,” **Kültür ve İletişim**. C.16, No:2, 2013, pp. 73-96, s. 77.

¹⁸⁷ Harvey, a.g.e., s. 170.

çeşitli bölgelerindeki nüfusun değişik segmentleri açısından yerleşim yerlerinin arzu edilip edilmemesini belirler.”¹⁸⁸

Kentlerin yapısı vejetaryen ve vegan yaşam tarzını etkilemektedir. Yoğunluk, sosyal yapıyı karmaşık hale getirmekte, fertler arası iş bölümü düzeni yaratarak, fertleri birbirinden uzaklaştırmaktadır. Böylece farklı sosyo-ekonomik sınıfların farklı bölgelere yerleşmeleri söz konusu olmaktadır. Heterojenlik unsuru ise bireylerin çeşitli sosyal, kültürel, meslek, eğlence gibi farklı gruplara aynı anda katılması sonucunu doğurmaktadır.¹⁸⁹ Kent yaşamı farklı altkültürlerin oluşumunu teşvik edebilmektedir. Kentte yaşayan benzer ilgi ve temele sahip olan bireyler yerel bağlantılar kurmak için iş birliği yapabilirler ve bunlar farklı dini, etnik, politik ve diğer altkültürel grupları birbirine bağlayabilir.¹⁹⁰ Bu bağlamda vejetaryenlik/veganlık açısından İstanbul’un özel bir yapısı vardır. Vejetaryen ve vegan mekânların belirli bölgelerde yoğunlaşması İstanbul’un merkezi kesimlerinde yaşayan ve bu yaşam tarzına sahip bireylerin kolayca bir araya gelebilmelerini sağlamaktadır. Kentin yapısı dolayısıyla vejetaryen ve vegan mekânların ve bu yaşam tarzına sahip bireylerin bazı alanlarda yoğunlaşması sebebiyle, benzer değerlere sahip bireyler için bir araya gelme, dayanışma kurma olanakları kolaylaşmaktadır.

2.4.2. Kentli Bir Deneyim: Dışarıda Yemek

Tarihçi İbrahim Peçevi, 1635 yılındaki yazısında İstanbul’da ilk kahvehanenin açılışından söz etmektedir. Buna göre 1554 yılında Halep’ten Hakem adında bir esnaf ve Şam’dan Şems adında biri İstanbul’a gelip Tahtakale’de birer büyük dükkân açarak kahve satmaya başlamışlardır. Bu dönemde özellikle okur yazar kesimden birçok insan buralarda bir araya gelmeye ve yirmişer otuzar kişilik toplantılar düzenlemeye başlamışlardır. Bu kahvehanelerde kitap ve güzel yazılar okunur, tavla ve satranç oynanır, şiir ve edebiyattan söz edilirdi. Zamanla kahvehanelere olan talep artmış bir gelir kaynağı olarak yeni kahvehaneler açılmaya başlamıştır.¹⁹¹ İstanbul’da açılan

¹⁸⁸ Martindale, a.g.e., s. 11

¹⁸⁹ Yörükhan, Ayda; Yörükhan, Turhan. **Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s. 85.

¹⁹⁰ Giddens, a.g.e., s. 507.

¹⁹¹ Lewis, Frank. **Sosyal Bilim Metodolojisi: Eleştirel Bir Giriş**, Çev. Abdulvahap Taştan, 2. b.s., İstanbul, Lotus Yayınevi, 2017, s. 130.

kahvehanelerin ardından 17.yüzyılda İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere’de kafeler (caffeehouses) açılmıştır. Bu kafeler de birer toplumsallaşma mekânları olarak işlev görmüşlerdir. Siyasi gruplar buralarda bir araya gelmekte, entelektüeller, aktörler ve sanatçılar eserlerini ve görüşlerini bu mekânlarda sunmaktaydı.¹⁹²

Modern restoranların ortaya çıkışı ise 18. Yüzyılda Fransa’dan başlamıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren restoranlar özellikle Paris’te yaygınlaşmıştır. Tüketim toplumunun yükselişiyle birlikte dışarıda yemek belirli sınıflar açısından bir tüketim şekli olmuştur. Bu bağlamda dışarıda yemek “insanların ekonomik, kültürel sermayelerine bağlı olarak gözlemlenen bir toplumsal davranış” haline gelmiştir.¹⁹³

Ünsal, Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul’da yaşayan hem Müslüman hem gayrimüslim ailelerin dışarıda yemek yeme alışkanlıklarının olmadığını ifade etmektedir. Bu dönemlerde ev yemekleri dışarıdaki yemeklere göre üstün sayılmaktaydı. Ancak sokakta pek çok yemeğe rastlanılmaktaydı. Dışarıdaki yemekçiler daha çok kentteki bekarları, yoksulları, dışarıdan gelenleri, göçmenleri doyurmaktaydı. Bu dönemde çoğu insan için önemli olan yemek yeme değil açlık gidermekti.¹⁹⁴ İstanbul’da modern anlamda restoranların ortaya çıkması Beyoğlu’nda (Pera) 19. Yüzyılın ortalarını bulmuştur.

1900’lerin başında Beyoğlu’nda yeme içme sektörü Avrupalı kökenli kişiler ile Osmanlı Rum, Ermeni ve Musevilerin yönetiminde bulunmaktaydı. Sonraki yıllarda açılacak oteller Fransız mutfağına odaklanmış, Avrupalı tarzda ailece gidilebilen nezih birahaneler açılmıştır.¹⁹⁵ Dolayısıyla Beyoğlu’nda dışarıda yemek kültürünün başlangıcında Batı etkileri gözlenmektedir.

Dışarıda yemek olgusunun gündelik hayata girişi bazı sosyal değişme süreçleri sonucunda gerçekleşmiştir. Sanayileşme ve kentleşme süreçleri, dışarıda yemek yeme tercihinde artışın ve dolayısıyla modern kafe ve restoranların ortaya çıkmasını

¹⁹² “Cafe Eating and Drinking Establishment”, (çevrimiçi) <https://www.britannica.com/topic/cafe-eating-and-drinking-establishment>, 05.12.2018.

¹⁹³ Akarçay, Erhan. “Sınıfıçı Farklılaşma ve Sınıfıçı Bütünleşme Biçimi Olarak Eskişehir’de Orta Sınıfın Yeme-İçme Örüntüleri”, Doktora Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs, 2014, s. 68.

¹⁹⁴ Ünsal, Artun, “Geçmişten Günümüze İstanbul’un Lokantaları,” **Şehir, Kültür ve İstanbul**. İstanbul, 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, 2010, s. 390.

¹⁹⁵ Ünsal, a.g.e., s. 398.

etkileyen önemli faktörlerdir. Bu süreçler kentlerde yaşayan bireyler için evleri dışında yemek yeme ihtiyacı doğurmaktadır. Ayrıca özellikle tüketim kültürünün gelişmesiyle dışarıda yemek bir ihtiyacın yanı sıra beğenilerdeki farklılaşmayı, statü ifade etmesi açısından da önem kazanmıştır. Kaliteli yiyecek ve içecekleri ayırt edebilme yeteneği bir kültürel sermayenin göstergesi olarak görülmektedir. Pahalı ve şık restoranlarda yemek, sosyal statü göstergesi olmakta ve ait olunan sosyal sınıfın diğerlerinden ayrımını ifade eden bir araç olmaktadır.¹⁹⁶ “Günümüz toplumsallığında artık kişi yalnızca yiyeceğini seçmemekte, mekânı da seçmektedir. Yeme-içme mekânları aynı zamanda sınıfsal buluşma (habitusun yeniden fark edildiği, yeniden üretildiği) mekânlarına dönüşmektedir.”¹⁹⁷ Dolayısıyla geçmiş dönemlerde dışarıda yemenin açlığı giderme işlevinin öne çıkmasına karşın, günümüzde dışarıda yemek yeme bireylerin ait oldukları sosyo-ekonomik sınıfların, kültürel kimliklerin, değerlerin yansımalarının bulunduğu bir eylem haline gelmiştir.

Türkiye, 1960 ve 1970’ler boyunca ekonomide ithal ikameci sanayileşme ve korumacı politikalar izlediği dönemin ardından ve 1970’lerin sonlarındaki ekonomik depresyondan sonra 24 Ocak kararları ile yeni bir döneme girmiştir. Neoliberal politikaların uygulanmaya başlandığı 1980’lerden itibaren dışarıda yemek, kentlerde yaşayan bireylerin günlük hayatlarında artan oranda yer kaplamaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren işleyen ekonomik, sosyal ve kültürel süreçler ile restoran ve kafelerin sayısı artmıştır.

Bu bağlamda İstanbul’da farklı sosyo-ekonomik ve kültürel sınıflara, dolayısıyla farklı beğenilere hitap eden farklı özelliklerde çok sayıda restoran bulunmaktadır. Dolayısıyla restoranlar yalnızca tüketicilerin açlığını gidermeye yönelik mekânlar değil, gündelik hayatta sosyal etkileşimlerin de gerçekleştiği mekânlar olmaktadır. Restoranlar ziyaretçilerine yeme içmenin yanında bir bütün olarak “deneyim” sunmaktadır. Restoranların dekorasyonu ve tarzı sunulan menü kadar önemli olmaktadır. Tüketici deneyimi, dekorasyon ve stile yapılan vurgunun artması Fordizmden Post-Fordizme geçiş süreci ile ilişkili olan tüketim biçimindeki değişim

¹⁹⁶ Carvalho de Rezende, Daniel, Matheus Alberto Rodrigues Silva, "Eating-Out and Experiential Consumption: a Typology of Experience Providers," **British Food Journal**, Vol.116, Iss:1, 2013, pp. 91–103.

¹⁹⁷ Akarçay, a.g.e., s. 75.

ile anlaşılabilir. “Özellikle niş pazara yönelik temalı restoranların yükselişi; yiyecek zevklerinin diğer tüketici faaliyetleriyle birleştirilmesi ve maddi metarlardan ziyade ‘deneyimsel’ vurgunun artması, restoran kültüründeki değişiklikleri üretim ve tüketim süreçlerindeki daha geniş değişimlere bağlar.”¹⁹⁸ Vejetaryen ve vegan restoranlar tüketicilerine bu yaşam tarzı ile ilgili “deneyim” sunmaktadır. Tüketiciler yemek yemenin yanında sokak hayvanları yararına bağış yapabilir, hayvan sahiplendirme gibi konularda yardımcı olabilir, mekânda bu beslenme tarzı ile ilgili düzenlenen atölyelere katılabilirler. Bu mekânlarda yemek yeme eylemi hayvanların sömürülmesine karşı durma eylemine dönüşmektedir.

2.4.3. Gündelik Hayat Mekânları Olarak Vejetaryen ve Vegan Kafe ve Restoranların Ortaya Çıkışı

Kentleşme süreci insanların yaşam tarzlarında ve dolayısıyla beslenme alışkanlıklarında farklılıklar yaratmaktadır. Geçmişte kırsal kesimdeki günlük hayatta gıda maddelerinin çeşitliliği ve ulaşılabilirliği günümüz kent yaşamındaki gıda tüketim olanaklarına göre oldukça sınırlıdır. Kırsal yaşamın aksine kentler, alışveriş merkezleri, restoran ve kafeler, süper marketler ve küresel markaların yoğunlaştığı yerler olarak tüketicilere gıda maddelerinde sınırsız çeşitlilik sunmaktadır.

Bu çalışma açısından vejetaryen mekânlar, bir taraftan risk toplumunda yaşayan çağdaş tüketicinin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan çağın değerleriyle uyumlu olarak hayvanlara yönelik etik kaygının artması bu mekânların ortaya çıkmasında etkindir. Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi etik ve sağlık ile ilişkili motivasyonlar çağdaş vejetaryenliğin benimsenmesindeki iki temel motivasyondur. Bu bireysel motivasyonların etkisi mekânlarda da kendini göstermektedir. Bunların yanında kimi köklü sosyal, kültürel ve ekonomik değişmeler bu yaşam biçiminin tercih edilebilirliğini olumlu yönde etkilemektedir. Aynı şekilde vejetaryen ve vegan kafe ve restoranların ortaya çıkmasında sosyal değişme süreçlerinin etkisi bulunmaktadır.

Kentlerin yoğun, büyük boyutlu yapısı ve artan nüfusu onları çeşitli risklere karşı daha savunmasız bırakabilmektedir. Örneğin yeşil alanların tahrip edilmesi ve artan

¹⁹⁸ Ashley, Hollows, Jones and Taylor, a.g.e., s. 86.

çevre kirliliği özellikle büyük kentlerin öne çıkan bir sorunudur. Hava kirliliği ve bunun sağlık açısından oluşturduğu riskler dünyadaki pek çok büyük kenti tehdit etmektedir. Aynı şekilde büyük kentlerde su sorunu giderek önem kazanmaktadır. Çağdaş toplumda Beck ve Giddens'in tanımladığı yeni türden risklerin artmasının kentlerdeki bazı mekânlar üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu tezin birinci bölümünde bahsettiğimiz et üretim ve tüketim sürecinden kaynaklanan riskler, vejetaryenliğin benimsenmesinin temelindeki bazı motivasyonların temeli olmuştur ve bu riskler vejetaryenliğe yönelik artan talep karşısında kentlerde vejetaryen mekânların ortaya çıkmasında dolaylı olarak etkili olmaktadır. Özellikle sağlık motivasyonlarının ve çevresel kaygıların çoğunlukla bu riskler üzerine kurulu olduğunu görmekteyiz. Kimi vejetaryen ve veganlar arasında hayvansal gıdaların iyi koşullarda üretilmiş olsalar dahi insan sağlığı için zararlı olduğuna inanılmaktadır. Endüstriyel üretim sürecinden kaynaklı riskler de bu inanın yanında yer alır. Dolayısıyla et tüketimi ile ilişkili risklerin ve etik kaygıların etkilediği tüketicilere, hayvansal ürünlerin bulunmadığı, bunun yerine alternatifleriyle donatılmış tüketim mekânları hitap etmektedir.

Kent ekonomisi içerisinde yer alan restoranlar ve gıda alışverişi yapılan mekânlar İstanbul'da hızla gelişen üretim ve istihdam alanlarındandır.¹⁹⁹ Son yıllarda vejetaryen ve vegan kafe/restoranların İstanbul'un ekonomisi içindeki yeri büyümektedir. Bu durumun ardında önceden bahsettiğimiz vejetaryenlik ve veganlık lehine gelişen ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimler dolayısıyla vejetaryen mutfağa yönelik talepteki artış vardır.

Vejetaryen kafe ve restoranların gelişmesini hızlandıran bir alan da turizmdir. İstanbul'u ziyaret eden turistler vejetaryen ve vegan mekânların müşterilerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Çağdaş vejetaryenliğin temelleri batı toplumlarında bulunmaktadır. 19. Yüzyılda Avrupa'da birbiri ardına vejetaryen dernekleri açılmaktaydı. İlk vejetaryen restoran "Vegetarierheim and Abstinence-Café" 1898 yılında İsviçre'nin Zurich kentinde açılmıştır. Günümüzde "Hiltl" ismiyle hizmet vermektedir. 1901 yılında

¹⁹⁹ Keyder, Çağlar. **Küreselleşen İstanbul'da Ekonomi**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2010, s. 7.

Ambrosius Hiltl'e romatizma teşhisi koyan doktoru, onun et yemeyi tamamen bırakmaması halinde erken ölümle karşılaşacağını ön görmekteydi. Hiltl uyguladığı vejetaryen diyetin hastalığına iyi gelmesinden etkilenmişti. Daha sonra Vegetarierheim ekonomik açıdan zor bir duruma girdiğinde Hiltl, restoranı devralıp işletmeye başlamıştır. Hiltl vejetaryen mutfağı keşfettiğinde, hastalarına vejetaryen diyeti öneren Dr. Max Bircher-Benner de Zurich'te klinik açmıştı. Hiltl ve Benner bu dönemde vejetaryenliğin etik olarak savunuculuğunu yapmaktan ziyade bunu bir kültür ve yaşam biçimi olarak görmekteydi.²⁰⁰ Günümüzde Avrupa'nın pek çok kentinde çok sayıda vejetaryen ve vegan restoran mevcuttur. Bunun yanında marketlerde vegan ürünlere ulaşmak son yıllarda giderek kolaylaşmaktadır.

Türkiye'de vejetaryenlik ve veganlıkla ilgili gelişmeler batıya kıyasla geç yaşanmaktadır. Bu gecikmenin ardında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Ekonomik sorunlar bunlardan biridir. Araştırmalar gönüllü vejetaryen ve veganlığın genellikle orta ve üst sınıflarda görüldüğünü göstermektedir. O halde çağdaş vejetaryenliğin ve veganlığın yoksulluğun genel olarak hâkim olduğu yerlerde veya gıda çeşitliliğinin kısıtlı olduğu yer ve zamanlarda görülme olasılığının daha düşük olabileceğini söyleyebiliriz. Türkiye'nin çeşitli krizlerle birlikte iktisadi geçmişinin dalgalı bir seyir göstermesi, gıda ürün çeşitliliğinin ancak 1980'lerden sonra izlenen ekonomik politikalardan sonra artması söz konusudur.

Bir diğer neden sosyal ve kültürel faktörlerdir. Önceki bölümlerde değerler konusunda bahsedildiği gibi, bir toplumda geleneksel değerlerin ön planda olması vejetaryenliğe ilginin olmamasına neden olabilir. Geleneksellik, vejetaryenliğin ve veganlığın benimsenmesini olumsuz yönde etkilemektedir.²⁰¹ Çoğunlukla Müslümanların yaşamakta olduğu bir ülke olan Türkiye'de genel olarak İslam dininin hayvanlara yönelik anlayışının benimsendiğini söyleyebiliriz. İslam'da günümüzde yaygın olan şekliyle Kurban Bayramı ritüeli bu açıdan vejetaryenlik ve veganlıkla çatışan bir eylemdir. Aynı şekilde daha önce diğer dinlerden bahsederken de ifade edildiği gibi, İslam'da da hayvanların insanlar için yaratılmış olduğu inancı özellikle

²⁰⁰ "History", (çevrimiçi) <https://hiltl.ch/en/about-us/hiltl-ag/history>, 15.10.2018.

²⁰¹ Dietz, et. al., "Values and Vegetarianism: An Apxploratory Analysis," **Rural Sociology**, Vol.60, No:3, 1995, pp. 533–542, s. 539.

vegan değerlerle uyum göstermemektedir. Dolayısıyla vejetaryenlik/veganlık ve bu yaşam tarzının etkilediği mekânlar Türkiye’de Batı’ya kıyasla geç ortaya çıkmaktadır.

İstanbul’da açılan ilk vejetaryen restoranlardan olan “Parsifal” 1996 yılında açılmıştır. 2009-2014 yılları arası işletmeciliğini yapan Nahit Tütüncüoğlu’nun ifadesiyle:

“Mekanımızı açma sebebimiz, ölkemizde vegan vejetaryen yaşayan hatırı sayılı bir kesim var ve bunlara ölkemize ziyarete gelen yabancı turistler de eklenince İstanbul gibi kozmopolitan bir yerde böyle bir mekânın eksikliğinin hissedildiğini düşündük. Biz bu eksikliği gidermek, bu akım için bir başlangıç yapmak ve yaşam tarzı olan veganlığın ve vejetaryenliğin felsefesini yaymak için 1996 yılında Parsifalimizi atık.”

İlk yıllarında bu mekânın menüsünde tavuk eti bulundurmaktaydı. Mekânda vejetaryen olmayan ve mutlaka et sipariş etmek isteyen tüketiciye alternatif sunma amaçlı olarak ilk yıllarda menüde tavuk eti bulundurulmuştur. Ancak gerek mekânı ziyaret eden vejetaryen/vegan tüketicilerin talepleri doğrultusunda gerekse işletmecinin tercihi dolayısıyla 2000’lerden sonra tavuk eti menüden çıkartılarak tamamen vejetaryen mutfağa geçilmiştir. Mekânın açık olduğu dönemlerde müşterilerin çoğunluğunu vejetaryen ve vegan bireyler ve yabancılar oluşturmuştur. Restoran ölkemizden veya yurt dışından gelen Greenpeace, Hollanda Yeşiller Partisi, Vejetaryen Derneği gibi grupların bir araya geldiği bir mekân olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ETİK DEĞERLER, SAĞLIK VE ÇEVRESEL MOTİVASYONLARIN PİYASAYA YANSIMASI: İSTANBUL'DAKİ VEGAN VE VEJETARYEN MEKÂNLAR

3.1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. “Niteliksel araştırma, sosyal olanın bilgisinin insanların kendi ifade ve anlatılarından derlendiği bir araştırma özelliği gösterir. İncelenen birey veya grup davranışlarının ya da sosyal süreçlerin insanlarca algılanan ve yeniden kurgulanan bir resmini sunar.”²⁰² Bu bağlamda vejetaryen yaşam tarzlarının temel motivasyon ve değerlerinin ortaya konulmasında ve bu motivasyon ve değerlerin izlerinin mekânlarda nasıl görünür olduğunun açıklanmasında, vejetaryen yaşam tarzlarını benimsemiş katılımcıların kendi ifade ve anlatılarından yola çıkılmaktadır.

Nitel araştırma yoluyla “araştırmaya katılanların çevrelerini nasıl anlamlandırdıkları ve bu anlamın onların çevrelerini ve davranışlarını nasıl etkilediği incelenebilir.”²⁰³ Bu çalışmada vejetaryen/vegan katılımcıların bu yaşam tarzıyla ilişkilendirilmiş motivasyon ve değerlerinin incelenen mekânlar ile nasıl ilişkili olduğu tartışılmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların mekânları nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıkları incelenmektedir.

Bu çalışmaya araştırma paradigmalarından “yorumlamacı paradigma” hâkimdir. Böylece vejetaryen/vegan katılımcıları belirli olgular hakkındaki düşünceleri, tutumları, yorumları yoluyla bu gruba ait düşünce, tutum ve değerlere ulaşmak amaçlanmıştır.

“Yorumlamacı geleneğe yakın olan ontolojik inanç, gerçeğin sosyal ortamda olduğu, karmaşık olduğu ve sürekli değiştiği bir dünya görüşü savunur. O halde

²⁰² Kümbetoğlu, Belkıs. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 38.

²⁰³ Gürsakal, Necmi. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. Bursa, Uludağ Üniversitesi Basım Evi, 2001.

bir şeyi bilmenin önemi, insanların bazı nesneleri, olayları, davranışları, algıları vb. nasıl yorumladıkları ve nasıl anlamlandırdıklarıdır. Bu yapılandırılmış gerçeklerin yalnızca bireyin aklında değil, bireysel algıların dil ve daha geniş bir toplumun düşünceleri ile karşılıklı alışveriş içinde olduğu sosyal yapıların içinde de var olduğu kabul edilir. Bu nedenle aynı sosyal grubun birden fazla üyesinin bazı olgular hakkındaki algılarına ulaşarak, o grup içindeki düşüncenin ve davranışın kültürel örüntüsü hakkında bir şeyler söylenebilir.”²⁰⁴

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde vejetaryen birey veya grupların inanışları, motivasyon ve değerleri üzerinde durulmaktadır. Bir grup içinde paylaşılan anlamlara ulaşmak, bu anlamların mekânlardaki somut yansımalarını tartışabilmek, araştırmacının araştırma alanında bizzat bulunmasını ve gözlem ve görüşmeler yoluyla veri oluşturmasını gerektirmektedir. Bu nedenle çalışma etnografik yöntemle oluşturulmuştur. Seçilen mekânlarda alan notları tutulmuş ve mekânlar fotoğraflanmıştır. Katılımcılar için sorular hazırlandığında öncelikle pilot çalışma olarak iki mekân sahibiyle görüşme yapılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEM SEÇİMİ

Bu çalışmanın yapıldığı Eylül 2018 – Ağustos 2019 tarihlerinde İstanbul’da 20 adet vegan ve vejetaryen mekân bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesi araştırma süresinde kapanmıştır. Mekânların tam listesi Tablo 1’de verilmiştir. Bu 20 mekânın yanı sıra biri Kadıköy’de diğeri Cihangir’de bulunan iki adet vegan ürün satış yeri bulunmaktadır. İstanbul’da bulunan vejetaryen ve vegan nüfus oranı hakkında ise veri bulunmamaktadır.

Çalışma için bu evrenden örneklem seçilmiştir. Nitel araştırmada örneklem seçimi araştırma soruları ve araştırma amaçlarıyla özellikle ilişkili olan belirli ortam, kişi veya etkinliklerden kasıtlı olarak seçilerek gerçekleştirilmektedir. Bu yöntem “amaçlı seçim” veya “amaçlı örnekleme” olarak isimlendirilmiştir. Amaçlı seçim için beş olası amaç bulunmaktadır.²⁰⁵

²⁰⁴ Glesne, Corrine, **Nitel Araştırmaya Giriş**, 5. b.s., Çev. Ali Ersoy, Pelin Yalçınoglu, Ankara, Anı Yayıncılık, 2015, s. 11.

²⁰⁵ Maxwell, Joseph A., **Nitel Araştırma Tasarımı: Etkileşimli Bir Yaklaşım**, 3.b.s., Çev. Mustafa Çevikbaş, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2013, s.98.

- Seçilen ortam, kişi veya etkinliklerin temsil edilebilirliğini temin etmek.
- Popülasyondaki heterojenliği yakalamak.
- Çalışma için kritik olan birey ve durumları seçmek.
- Ortam ve kişiler arasında belirli karşılaştırmalar yapabilmek.
- Araştırma sorularının en iyi şekilde cevaplanmasına imkân verecek ve verimli ilişkiler kurulabilecek katılımcı veya grupları seçmek.

Çalışmada 20 mekânın bulunduğu evrenden her bir mekân birer kez yerinde gözlenmiş, daha sonra 14'ü belirli sürelerle gözlenmiş ve fotoğraflanmış, bunlardan 2'si pilot çalışma olmak üzere 8 mekân sahibiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Mekânlar, vegan ve vejetaryen kimliği yansıtırma açısından birbirinden farklı sonuçlar verebilecek şekilde seçilmeye çalışılmıştır. Tüketici grubu ise 9 katılımcıdan oluşmaktadır. Tüketiciler incelenen mekânların instagram sayfalarından ve diğer görüşmecilerin yönlendirmeleriyle ulaşılan kişiler arasından araştırmanın amacına yönelik ve rastgele seçilmiştir. Dolayısıyla tüketici grubu katılımcılar vejetaryen ve vegan olan ve incelenen mekânların müşterileri olan bireylerden seçilmiştir.

Tablo 1: Eylül 2018 - Ağustos 2019 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan vegan ve vejetaryen mekânlar.

Mekânların Bulundukları Bölgeler	Mekânlar	Vegan	Vejetaryen& Vegan
Beyoğlu	Community Kitchen	+	
	Zencefil		+
	Yuzu Karaköy	+	
	Vegan İstanbul	+	
Beşiktaş	Kafe Na Sanat		+
	Bi'Nevi Deli	+	
Kadıköy	Mahatma Cafe (-)	+	
	Pasaj Cook&Book		+
	Komşu Kafe Collective (-)		+
	Muhtelif	+	
	Lana's Kitchen by Veganevden (-)		
	Rulo Ezberbozan Lezzetler		+
	Cafe Sista		+
	Aşına Mutfak		+
Şişli	Babyelephant	+	
	Govinda		+
	Vegisso	+	
	Vi Coffee&Healthy Living		+
	Veganarsist	+	
Fatih (Balat)	Cafe Naftalin K		+

3.3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Nitel yaklaşım insanın sosyal davranışını anlamakla ilişkilidir. Bunun için en iyi kanıt ise bireyin sosyal davranışı ile ilgili olarak doğrudan kendi ifadesidir. Katılımcıların sosyal dünyasına katılarak onların ne düşündüklerini anlayabilecek bir rol seçmek de bu açıdan en iyi yöntemdir.²⁰⁶ Bu bağlamda nitel yönetime uygun olarak

²⁰⁶ Lewis, a.g.e., s. 104.

katılımlı gözlemle elde edilen alan notları, yarı-yapılandırılmış mülakatlar ve fotoğraflar çalışmada veri toplama araçları olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada üç veri kaynağı bulunmaktadır. Bunlar mekân sahipleri, bu mekânların müşterileri olan vejetaryen ve vegan tüketiciler ve fiziksel olarak mekânların kendileri. Bu kaynaklardan veri elde edilmesi için seçilen katılımcılarla yarı – yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Bunun yanında toplam 14 mekân fotoğraflanmış ve alan notlarıyla kaydedilmiştir. Bu araştırmanın dışında ise katılımcılar ve mekânlar instagram hesaplarından takip edilmiş ve yaklaşık bir yıl boyunca çeşitli vegan ve vejetaryen mekânların müşterisi olarak informel gözlem yapma olanağı olmuştur.

Katılımcılara vegan ve vejetaryen mekânların instagram hesaplarından ve kimi katılımcılardan dolaylı olarak tavsiye ile iletişim kurulmuştur. Ulaşılan bireyler öncelikle araştırma içeriği ve görüşme koşulları hakkında bilgilendirilmiştir. Daha sonra randevu alınarak görüşmeler organize edilmiştir. Görüşmeler kişilerin kendisini rahat hissedeceği ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan görüşme yeri seçimi öncelikle katılımcılara bırakılmış, arzu ettikleri takdirde yer için tavsiye verilmiştir. Dışarıda gerçekleşen görüşmelerde etrafta bulunan diğer insanlar tarafından rahatsız edilmeyecek ve başkaları tarafından duyulmayacak mesafeler seçilmiştir.

16 görüşmede ses kaydı kullanılmıştır. Katılımcılardan biri ses kaydı alınmasını kabul etmediği için görüşme zaman olarak yavaş ilerletilmiş ve görüşme sırasında katılımcının cümleleri birebir olarak not alınmaya çalışılmıştır. Görüşmeler sonunda toplam 659 dakika ses kaydı toplanmıştır. Görüşmeler en kısa 20 dakika en uzun 61 dakika sürmüştür.

3.4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE SINIRLARI

Bu çalışmanın amacı katılımcıların vejetaryenliği tercih etmelerinde etkili olan motivasyonlara ulaşarak ve vejetaryen değerleri temsil eden belirli mekanları inceleyerek, bu yaşam tarzının mekân ile ilişkisini tartışmaktır. Dolayısıyla gündelik hayat bağlamında vejetaryen/vegan mekânların tüketicilere sunduğu yaşam tarzı ve tüketicilerin değer açısından algıları incelenmiştir. Bu doğrultuda ulaşılan motivasyon, değer ve inanışların piyasaya etkisi ve mekânlarla ilişkisi ortaya koyulmaktadır.

Çalışmada nitel araştırmanın doğasına uygun olarak genellenebilir sonuçlara ulaşmak hedeflenmemiştir. Bunun yerine vejetaryen/vegan mekânlar ve tüketiciler kendi ortamlarında gündelik hayatın doğal akışı içinde açıklanmaktadır.

Bu araştırma vegan ekonomi içerisinde mekân ve tüketici aktörlerin motivasyon ve değerler bağlamında piyasayı ne şekilde etkilediğini açıklamaktadır. Çalışma İstanbul'da bulunan vejetaryen/vegan restoran ve kafelerle sınırlandırılmıştır. Türkiye'de vejetaryen/vegan restoran ve kafe sayısının en fazla olduğu kent İstanbul'dur. Bu tezde belirli bir zaman aralığında İstanbul'daki vejetaryen/vegan mekânlardaki ortak deneyimlere odaklanılmıştır. Dolayısıyla çalışma bu anlamda zaman ve mekân açısından sınırlıdır.

3.5. ARAŞTIRMANIN ANALİZİ

Nitel veri analizi boyunca görüşme transkripsiyonlarını ve gözlem notlarını okumak ve onlar üzerine düşünmek, kısa notlar yazmak, kodlama kategorileri geliştirmek ve bunları verilere uygulamak, öyküsel yapıyı ve bağlamsal ilişkileri analiz etmek ve gösterim yolları oluşturmak²⁰⁷ gibi süreçler uygulanmaktadır. Bu çalışmada veriler toplanmaya başlandığından itibaren kısa notlar alınarak, karşılaştırmalar ve kıyaslamalar yapılarak örüntüler ve sonuçlar aranmıştır.

Nitel çalışmalarda veriler kodlama ile parçalanmaktadır. Böylece karşılaştırma ve kıyaslamalar kolaylaşmakta ve kategoriler düzenlenmektedir.²⁰⁸ Bu çalışmada nitel araştırmanın temel sınıflandırma analizi olarak kodlama uygulanmıştır. Kodlar genel bir çerçeve içinde oluşturulmuştur. Buna göre veri analizinden önceden belirli kavramlarla birlikte oluşturulan kodlara analiz sürecinde yeni kodlar eklenmiş veya eski kodlar değiştirilmiştir.²⁰⁹ Öncelikle alan notları ve görüşmelerden elde edilen veriler bilgisayarda toplanmıştır. Toplanan veriler satır satır okunarak parçalara ayrılmıştır. Her bir anlamlı parçaya o parçayı ifade eden bir kod kelime veya kısa cümle verilmiştir. Bu işlem veri toplama süreci boyunca yeni veriler eklenerek devam etmiştir. Böylece toplanan veriler daha etkin bir şekilde kullanılmış, veri toplama

²⁰⁷ Maxwell, a.g.e., s.105.

²⁰⁸ Maxwell, a.g.e., s.107.

²⁰⁹ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 9. baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 83.

süreci sona erdiğinde kodlama işlemi devam etmiştir. Parçalanmış veriler araştırmanın amacına yönelik kodlar altında bir araya getirilmiş ve bu kodlarla daha genel kategorilere ulaşılmıştır. Böylece farklı kategorilerdeki şeyler arasında karşılaştırma yapmak ve kavramlara ulaşmak kolaylaşmıştır. Daha sonra bu kategoriler araştırma amacına yönelik başlıklar altında ve tablolarla gösterilmiştir.

Araştırmada veriler sınıflandırılırken “Doctools” isimli Microsoft Word eklentisinden faydalanılmıştır. Bu eklenti aynı türden verileri bir araya getirmede kolaylık sağlamıştır.

3.6. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde gözlem, görüşmeler, alan notları ve fotoğraflar ile elde edilen bulgular yoluyla vejetaryenlikle ilişkili motivasyon ve değerlerin incelenen mekânlardaki yansımalarından bahsedilecektir. Tablo 1’de bu çalışmanın yapıldığı tarihlerde İstanbul’da bulunan vegan ve vejetaryen mekânların listesi bulunmaktadır. Bu bölümde öncelikle çalışmanın evrenini oluşturan listedeki mekânların tümü bulundukları bölgeler çerçevesinde sınıflandırılacaktır. Kimi mekânların tasarımında öne çıkan öğeler belirlenmeye çalışılacak ve böylece vejetaryen motivasyon, değer ve inanışların mekânlardaki yansıması ortaya konulacaktır.

3.6.1. Sosyal ve Ekonomik Açından Bulundukları Bölgelere Göre

İstanbul’daki Vegan ve Vejetaryen Mekânlar

Tablo 1’de görüldüğü gibi İstanbul’da bulunan vegan ve vejetaryen mekânlar şehrin belirli bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle Beyoğlu, Kadıköy ve Şişli’nin bazı bölgelerinde yoğunluk olduğu görülmektedir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi tarafından yürütülen “Mahallem İstanbul Projesi”ne göre en yüksek sosyo-ekonomik statüyü gösteren A+ kategorisinde Beşiktaş’tan 10, Kadıköy’den 4, Beyoğlu’dan 2, Bakırköy’den 2, Şişli ve Beykoz’dan ise 1 mahalle bulunmaktadır.²¹⁰

²¹⁰ “Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi”, (çevrimiçi)
<http://www.mahalleistanbul.com/MahalleMEGE/>, 30.10.2019.

Dolayısıyla vegan ve vejetaryen mekânların çoğunlukla A+ kategorisindeki mahallerin bulunduğu semtlerde yer aldığı görülmektedir.

Beyoğlu'nun geçmişine bakıldığında 19. Yüzyılda bu bölgede kahvehaneler bulunduğu bilinmektedir. 1850'lerden sonra Beyoğlu'nda bulunan kahvehanelerin sayıları artmıştır. Bu yıllardaki bazı önemli kahvehaneler “Cafe Riche”, “Cafe Torroni”, “Cafe Flamme” ve “Cafe Vallaury”dir.²¹¹ Kahvehanelerin müşterilerini daha çok Rum ve Ermeniler oluşturmaktaydı. Vallaury'nin pastane veya kafesine ise yüksek tabakadan kadınlar da gelebilmekteydi.²¹² Lokanta ve meyhaneler ise Beyoğlu'nu İstanbul'un diğer semtlerinden ayıran özellikleri olmaktadır. Türkiye'de modern lokantaların açılışı ilk olarak Beyoğlu'nda gerçekleşmiştir.²¹³

Günümüzde Beyoğlu çok sayıda restoran, kafe, bar gibi yeme içme mekânlarını barındırırken aynı zamanda kültür sanat etkinliklerinin bir merkezi konumundadır. Dolayısıyla İstanbul'u ziyaret eden turistlerin uğrak noktalarından biridir. İstanbul'daki ilk vejetaryen restoranlar da bu bölgede açılmıştır. Bu çalışma hazırlandığı sırada Beyoğlu'nda “Zencefil”, “Vegan İstanbul”, “Community Kitchen” ve “Yuzu Karaköy” olmak üzere dört adet vejetaryen/vegan restoran bulunmaktadır.

İstanbul'un en eski vejetaryen restoranlarından Zencefil, Beyoğlu Kurabiye sokakta bulunmaktadır. “Parsifal” de hizmet verdiği dönemde aynı sokakta, Zencefil'e yakın konumda bulunmaktaydı. Menüsünde alkol bulunduran tek vejetaryen/vegan restoran Zencefildir. Bunun nedeni bulunduğu bölgeyle ve bu bölgede çok sayıda alkollü mekân bulunmasıyla ilgilidir. Mekânın dekorasyonunda ahşap masa ve sandalyeler ile yeşil bitkiler öne çıkmaktadır.

Vegan İstanbul ise Cihangir Firuzağa'da bulunmaktadır. Ev yemekleri ağırlıklı menüsünün yanında vegan peynir çeşitlerinin satışı yapılmaktadır. İki katlı bu mekân'ın alt katı restoran, üst katı tatlı ve içecek servisi yapılan bir kafe şeklinde kullanılmaktadır.

²¹¹ Ünsal, a.g.e., s. 395.

²¹² Büyükünâl, a.g.e., s. 126.

²¹³ Cezar, Mustafa, **XIX. Yüzyıl Beyoğlusu**. İstanbul, Ak Yayınları. 1991, s. 418.

Yuzu Karaköy vegan bir Asya mutfak restoranıdır. Restoranın menüsünde suşi, noodle, bun, tofu, wasabi, bezelye proteini içeren ürünler bulunmakta kutu olarak bitki çayı, el yapımı çikolata gibi çeşitli vegan ürünlerin satışı yapılmaktadır.

Bu bölgedeki bir diğer restoran Community Kitchen Kumbaracı yokuşunda bulunmaktadır. Bu restoran genel olarak vegan İskender, pide, dürüm, lazanya, baklava ve çeşitli sebze yemekleri sunmaktadır.

Geçmişte Beyoğlu'na bağlı olan Beşiktaş, Cumhuriyet döneminden itibaren kent özelliği kazanmaya başlamış 1950'lerde ise Demokrat Parti bu bölgede ikinci imar hareketini başlatmıştır. Bu dönemden itibaren kentin nüfusu hızla artmış ve apartmanlaşma yaygınlaşmıştır. 1970'lerde Boğaziçi Köprüsü'nün açılması yeni iskân alanları yaratmış ve araç trafiğini artmıştır. Daha sonra 1980'lerde Anavatan Partisi iktidarının İstanbul'u bir iş ve finans merkezi yapma amacı doğrultusundaki çabaları Beşiktaş'ı da etkilemiştir. Bu dönemde Swiss ve Conrad otel açılmış, Çırağan sarayı otel haline getirilmiş, Zincirlikuyu-Levent arasına yüksek irtifalı iş merkezleri için izin verilmiştir. 1990'larda Nispetiye Caddesine yapılan Akmerkez trafiği arttırmış ve Beşiktaş'ın merkezilik özelliğine sahip oluşuna katkı sağlamıştır.²¹⁴ Günümüzde 4. Levent, Etiler, Akatlar, Bebek, Nispetiye, Kültür ve Ulus mahalleleri yaşam düzeyi yüksek elit tabakanın yaşadığı semtlerdir.²¹⁵ Beşiktaş'ın kimi bölgeleri yoğun olarak elit kesimi barındırırken merkez ya da çarşı ve çevresi eğlence amaçlı gezintilerin yapıldığı, farklı gelir gruplarından gençlerin uğradığı bir bölgedir.

Bu çalışma hazırlandığı sırada Beşiktaş'ta iki adet vejetaryen/vegan kafe ve restoran bulunmaktadır. Bunlardan biri Etiler Bahtiyar Sokak'ta yer alan "Bi'Nevi Deli", diğeri ise Türkali Mahallesi Nüzhetiye Karakol Sokak'ta bulunan "Kafe Na Sanat" isimli mekândır.

Etiler'de bulunan "Bi'Nevi Deli" iyi aydınlatılmış, krem siyah ve beyaz renklerle dekore edilmiştir. Tatlı dolabı ve kasanın hemen arkasında açık mutfak bulunmaktadır. Mekânın yeşilliklerin bulunduğu ön kısma bakan duvarı camdan

²¹⁴ Akbayer, Nuri (Editör). **Dünden Bugüne Beşiktaş**, Beşiktaş Belediyesi Başkanlığı. İstanbul, 1998, s. 27-29.

²¹⁵ Akbayer, a.g.e., s. 30.

yapılmıştır. İçeriden görülmeyen ve mevsime göre çeşitli ürünlerin ekildiği bir arka bahçesi bulunmaktadır. Sağlıklı yiyeceklerin ağırlıklı olduğu menünün ortalama fiyatı, incelediğimiz diğer restoranlara oranla daha yüksektir.

Beşiktaş'ta bulunan diğer vejetaryen mekân olan “Kafe Na Sanat” iç dekorasyonunu geri dönüşümden sağlamıştır. İçerisi sarı loş ışıkla aydınlatılmaktadır. Mekânın alt katında bir sahne bulunmaktadır. Burada yoga, tiyatro, keman, yabancı dil gibi çeşitli atölyeler düzenlenmektedir. Menünün ortalama fiyatı Etiler'de bulunan restorana göre düşüktür.

Beşiktaş'ın sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan iki farklı bölgesinde bulunan bu iki restoran farklı özellikler taşımaktadır. Bu mekânlarda vejetaryen motivasyon ve değerlerin görünümü açısından farklılıklar gözlenmiştir. Bi'Nevi Deli'nin menüsünün tamamı sağlıklı beslenmeye uygun olarak tasarlanmaktadır. Kafe Na'nın menüsünde mantı, hamburger, köfte gibi karbonhidrat içerikli ve kızartma ürünler Bi'Nevi Deli'ye kıyasla daha fazladır.

Kadıköy günümüzde İstanbul'un orta ve üst gelir gruplarının yoğun olarak ikamet ettiği bir alandır. Kentin merkezlerinden biri olan bu ilçe İstanbul'u ziyaret eden turistlerin de uğrak bir noktasıdır. Kadıköy kültür sanat etkinliklerinin sıklıkla gerçekleştiği bir merkezdir. Aynı zamanda çok sayıda kafe, restoran, bar ve pub bulunması nedeniyle bir gezinti alanıdır. Bu çalışma hazırlandığı sırada Kadıköy'de yedi adet vejetaryen/vegan kafe ve restoran bulunmaktadır. Bunlardan dördü Yeldeğirmeni'nde, üçü Moda'da, biri ise Fenerbahçe mahallesinde bulunmaktadır.

Yeldeğirmeni bölgesi, ilk yerleşimler başladığında genellikle merkezin dışında tutunabilmiş Rum ve Ermeni ailelerinin bir mahallesi olarak daha çok bir kenar mahalle ya da banliyö konumundaydı. Ancak 19. Yüzyılda Anadolu yakasının ilk büyük apartmanları buraya inşa edilmiştir.²¹⁶ Rum ve Ermenilerin çoğunlukta olduğu bu mahallede daha sonra Yahudiler, sonrasında ise Müslüman Türkler ikamet etmeye başlamıştır. Semtte bir kilise, bir camii ve bir sinagog bulunmaktaydı.²¹⁷ Bugün

²¹⁶ Kütükçü, Tamer, **Geçmiş Zamanların Mekânların ve Hatırlamaların Rafında Kadıköy'ün Kitabı**. İstanbul, Ötüken Yayınları, 2014, s. 71.

²¹⁷ Giz, Adnan. **Bir Zamanlar Kadıköy**. İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 98.

Yeldeğirmeni'nin “kozmpolit ve mütevazı”²¹⁸ yapısının sürmekte olduğunu söyleyebiliriz. Yeldeğirmeni'nde “Mahatma Cafe”, “Komşu Kafe Collective”, “Cafe Sista” ve “Muhtelif” olmak üzere dört adet vegan kafe/restoran bulunmaktadır. Bu dört mekân da birbirine yakın mesafede bulunmaktadır.

Mahatma Cafe Yeldeğirmeni'nde bulunmaktadır. Mekânın camekan duvarları üzerinde gıdaların besin değerleri ile ilgili bilgilendirici yazılar bulunmaktadır. Kapısının önünde sokak kedileri için mama ve su kapları vardır. Burası Mayıs 2019 tarihinde kapanmıştır.

Komşu Kafe Collective'i ziyaret edenlerin çoğunluğunu yabancılar oluşturmaktadır. Mekânda çalışanların da bir kısmı yabancıdır. Evcil hayvanlarıyla birlikte mekânı ziyaret eden müşteriler bulunmaktadır. Masaların yanından kasanın bulunduğu bar kısmı başlamaktadır. Barın sonunda ise açık mutfak bulunmaktadır. Mekânın üst katında ise üç tane eski kanepeler, bir yer yatağı, çeşitli kıyafetlerin asılı olduğu bir askı ve sandalyeler bulunmaktadır. Müşterilerin büyük kısmının birbirini tanıdığını da eklememiz gerekir. Bu bağlamda burası tüketiciler için bir sosyalleşme mekânı özelliği taşımaktadır. Ayrıca mekân, ödeyecekleri fiyatları tüketicilerin belirlediği bir sistemle işletilmektedir. Komşu Kafe'yi diğer mekânlardan ayıran en önemli özelliklerden biri uyguladıkları bu alternatif ekonomik sistemdir. Beş yıl işletilen bu mekân Mart 2019'da kapanmıştır.

Yeldeğirmeni'ndeki bir diğer mekân olan Muhtelif, içerisinde pek çok sokak kedisinin sahiplenildiği bir vegan restoran/kafedir. İçeride ahşap ve yeşil renkler ön plandadır. Önceden müşterilere açık olan asma kat kapatılıp kediler için ayrılmıştır. Mekânın içinde ve dışında kedi maması ve su olan kaplar bulunmaktadır. Ayrıca vegan ürün olarak yoğurt satışı yapılmaktadır.

Cafe Sista, yine Kadıköy'deki vegan restoran kafelerin yoğunlaştığı Yeldeğirmeni bölgesinde bulunmaktadır. Bu mekân 2015'te ilk açıldığında menüsünde az da olsa et içeren ürün bulunmaktaydı. Daha sonra vejetaryen menüye geçiş yapılmış, 2017 itibarıyla ise tamamen vegan olarak hizmet vermektedir.

²¹⁸ Kütükçü, a.g.e., s. 74.

Moda semti Kütükçü'nün²¹⁹ ifadesiyle Kadıköy'ün en “aristokrat” semtidir. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlıklı yabancı gayrimüslim aileler buralarda yaptırdıkları evlerde oturmaktaydı. 1900'lerden itibaren Müslüman-Türk yerleşimleri de artmış ve kozmopolit bir yapı gözlenmekteydi. Moda'yı günümüzde de sosyo-ekonomik açıdan üst kesimlerin ikamet ettiği bir alan olarak tanımlayabiliriz. Ayrıca bu bölgeye çeşitli sosyo-ekonomik sınıftan pek çok insan gezi amaçlı ziyaret etmektedir. Moda meydanının hemen yanındaki sokaklardan Şair Latifi sokakta “Pasaj Cook&Book” vejetaryen restoranı bulunmaktadır. Bu mekân resim sergileri, “Dolunayda Şiir Geceleri” gibi çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. İçerisinde çeşitli tablo ve kitapların satışı gerçekleşmektedir.

Fotoğraf 1: Pasaj Cook&Book Tarih: 02.01.2019

Pasaj Cook&Book'a yakın mesafede bulunan bir diğer vejetaryen restoran “Aşına Mutfak” Bademaltı Sokak'ta bulunmaktadır. Yeşil ve beyaz renkli tabelası bulunan, içeride sandalye ve masaların ahşap olduğu bu mekân çoğunlukla zeytinyağlı ev yemekleri sunmaktadır.

Bu bölgedeki diğer bir restoran “Rulo Lezzetler” ise Bahariye caddesinin ara sokaklarından biri olan Nail Bey Sokak'ta bulunmaktadır. Burası vejetaryen ve

²¹⁹ Kütükçü, a.g.e., s. 78.

veganlara yönelik uygun fiyatlı bir fast food mutfağı örneğidir. Bir etkinlik çerçevesinde toplanma, sosyalleşme mekânı olmaktan ziyade fast food kültürüne uygun olarak burası ziyaretçilerin uygun fiyatlı seçeneklerle karınlarını doyurabilecekleri bir yeme içme mekânı olarak işlemektedir. Buraya uğrayan tüketicilerin mekânda geçirdikleri süre diğer mekânlara göre oldukça kısadır.

Lana's Kitchen and Coffee ise Bağdat Caddesi ile Fener Kalamış Caddesi arasındaki Selahattin Pınar Sokakta, Fenerbahçe mahallesinde bulunmaktadır. Mekânın içinde çoğunlukla ahşap ve beyaz renklerin yoğun olduğu görülmektedir. Burası iki veya üç masası bulunan bir kafe olmanın yanında bitkisel süt, turşu, humus, tahin, bitkisel yoğurt, reçel gibi çeşitli ev yapımı ürünlerin kavanozlar halinde satışının gerçekleştiği bir satış yeridir. Günlük değişen menüsü ev yemeği ağırlıklıdır. Mekânda çeşitli vegan ürünler satılmaktadır. Buradaki çoğu ürün vegan olmanın yanı sıra örneğin şekersiz, unsuz, glütensiz içeriklere sahiptir. Ayrıca mekânın içinde cam kenarında bir kedi için ayrılmış minder bulunmaktadır. Mekân sahipleri bu kedinin bakımını karşılamaktadır. Bunun yanında mekânın civarındaki sokak hayvanlarını da beslemektedirler. Bu açıdan etik ve sağlık motivasyonlarının tüketicilere etik ve sağlıklı gıda üretimiyle yansıdığını ve aynı zamanda çevredeki hayvanların bakımını kapsayan bir fayda yarattığını görmekteyiz. Lana's Kitchen Temmuz 2019 tarihinde kapanmıştır. Mekân sahipleri üretim tesisinde üretilen ürünleri çeşitli noktalardan satmaya devam etmektedir.

Şişli bölgesi 19.yüzyılda Avrupa mallarının bulunduğu vitrinleri, ticaret ve eğlence hayatının merkezi olan ve kozmopolit yapıya sahip gözde bir mekân olan Beyoğlu'na (Pera) oldukça yakındır.²²⁰ Nişantaşı-Teşvikiye bölgesi 1980'lerden önce üst ticaret ve sanayi kesiminin tercih ettiği bir yerleşim yeri olmuş, 1980'lerden sonra ise artan tüketim olanakları ile dikkat çekmektedir. Semt pek çok alışveriş yeri, dışarıda yeme içme mekânları barındırmaktadır. Günümüzde Nişantaşı, Teşvikiye, Osmanbey, Harbiye civarı "seçkin nüfusun" ikamet ettiği bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Şişli içinde yer alan Maslak ve çevresi iş merkezlerinin toplandığı bir bölge durumundadır. Yine bu bölgede pek çok sinema ve tiyatro salonu,

²²⁰ Mağgönül, A. Zeynep. 'Seçkin' Sementin 'Seçkin' Sakinleri Teşvikiye-Nişantaşı. İstanbul, Kitabevi Yayıncılık, 2005, s. 22.

müze ve galeri bulunmaktadır. Bu anlamda Beşiktaş, Kadıköy, Beyoğlu gibi bir kültür merkezi konumundadır. Bu çalışma hazırlandığı dönemde bölgede beş adet vejetaryen/vegan restoran ve kafe bulunmaktadır. Bunlardan biri iş merkezlerinin yoğun olduğu Maslakta bulunan “Babyelephant”, diğeri yine iş merkezleri civarında Mecidiyeköy’de yer alan “Govinda”, biri ev/kafe konseptinde olan “Vegisso”, “Veganarsist” ve “Vi Coffee&Healthy Living” isimli mekânlardır.

Babyelephant’ın menüsü sağlıklı ve diyet yaşam tarzına hitap etmektedir. İçerisi ağırlıklı olarak yeşil renk kullanılarak dekore edilmiştir.

Mecidiyeköy’de bulunan Govinda, vegan Hint mutfağı restoranıdır. Burası aynı zamanda bir yoga merkezi olarak faaliyet göstermektedir. Geleneksel vegan Hint mutfağı ve kültürünün sürdürüldüğü bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vegisso, Nişantaşı bölgesinde yer almaktadır. Vegisso’yu diğer vegan mekânlardan ayıran bazı özellikleri vardır. Bunlar mekânın bir ev/kafe konsepti olması ve queer kimliğe sahip olmasıdır. Mekânın dışarıdan görülebilen herhangi bir tabelası veya işareti bulunmamaktadır. Mekân/ev, sahibiyle telefonda görüşülüp önceden randevu alınarak ziyaret edilebilmektedir. Burada yılbaşı kutlaması, pizza-bira gecesi, film gösterimi, onur haftası kutlama partisi gibi sosyal etkinlikler düzenlenmektedir.

Veganarsist 2018 yılında Nişantaşı bölgesinde paket servis ağırlıklı çalışmaktayken bir yıl sonrasında aynı sokakta daha büyük bir yere taşınmıştır. Bölgedeki diğer mekânlara oranla fiyatların ortalama seviyesi daha düşüktür. Bunda mekânın bir aile işletmesi biçiminde yönetilmesi ve Nişantaşı’nın Osmanbey’e yakın olan bölgesinde bir ara sokakta yer alması etkindir. Menüsünde hamburger, dürüm, sandviç gibi ürünler bulunmaktadır.

Nişantaşı Teşvikiye bölgesindeki Vi Coffee&Healthy Living ise konsepti ağırlıklı olarak sağlık motivasyonlarına işaret eden ve müşterilerini gelir seviyesi orta-yüksek kesimlerin oluşturduğu bir kafedir. Menü, vejetaryen ve veganlara yönelik sağlıklı ürünlerden oluşmaktadır. Kahvenin yanında vegan, glütensiz ve raw tatlı seçenekleri bulunmaktadır. Bu mekâna oldukça yakın lokasyonda “Healin Food” isimli bir restoran bulunmaktadır. Healin Food tamamen vejetaryen ya da vegan olmasa da ağırlıklı olarak vejetaryen ve vegan yiyecek seçeneklerinin sunulduğu bir

restorandır. Dolayısıyla Teşvikiye lokasyonunda vegan ve vejetaryen ürünlerin sağlıklı yaşam pratiklerinin bir seçeneği olarak yer alabildiğini görmekteyiz.

Fotoğraf 2: Vi Coffee&Healthy Living, Menü

Fotoğraf 3: Vi Coffee&Healthy Living, Menü

BOWLS (VİGE)/SMOOTHİE	
ACAI BOWL: muz, gilek, acai, böğütlek	31/27
ACAI PEANUT BUTTER BOWL: muz, badem sütü, fıstık ezmesi, ham halıca	32/24
GREEN BOWL: ananas, ispanak, se. aca, kivi	29/24
GOLDEN BOWL: ananas, zerdeçal, mango, h. ceviz	34/29/22
OAT MEAL BOWL: yulaf lapası, badem sütü	32
GRANOLA BOWL: yulaf lapası, meyve, süt	27
TOAST	
AVOKADO TOAST: Avokado, yumurta, peynir	29
VEGAN AVOKADO TOAST: Avokado, kadem ciğir	
PESTO TOAST: kashanma, oritep, tıstık Vi pesto & s	22
SARIMSACI TOAST: kashanma, yumurta, kashanma	26
ALMOND BUTTER, PEANUT BUTTER TOAST	
Vİ KAHVALTI	
kashanma, kashanma, yumurta, tahin sos, zeytin, peynir	28
YEŞİL OMLET	
ispanak, lor peyniri, domates	26
EXTRA	
ham kakao fındık kreması	
> avokado	
> kashanma	
> peynir	
> yumurta	

Son olarak Naftalin Cafe ise Balat'ta Yıldırım Caddesinde bulunmaktadır. Bu sokak semtin en işlek noktalarından biridir. Bölgede Ekümenik Rum Patrikhanesi bazilikası, sinagoglar ve Bizans kiliseleri gibi binalar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu bölge yerli ve yabancı turistlerin gezi noktalarından biridir.

Kentin çoğunlukla merkezi fakat sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan farklı belirli bölgelerinde bulunan vejetaryen/vegan restoranların tasarımlarında etik, sağlık ve çevre motivasyonlarının bulunduğu gözlenmiştir. Kimi restoranlarda bu motivasyonlardan biri öne çıkarken, kimilerinde ise motivasyonlar kombinlendiği için ayırt etmek zorlaşmaktadır. Bu durum, vejetaryen ve vegan bireylerin motivasyonları üzerine yapılan önceki araştırmalarla benzerdir.²²¹²²² Diğer bir ifadeyle; bireylerin vejetaryenliği benimsemelerinde etkili olan sağlık, etik ve çevre motivasyonlarının iç içe yapısı mekânlara da yansımaktadır. Gelecek bölümlerde incelenen mekânlarda bu motivasyon ve değerlerle mekân ilişkisi ayrıntılandırılacaktır.

Ayrıca yine kimi bireylerin vejetaryen yaşam tarzını kademeli olarak benimsemeleri gibi, bazı mekânlar da vejetaryenliğe ya da veganlığa kademeli olarak geçiş yapmıştır. Bu restoranların bazıları ilk açıldıkları dönemlerde ağırlıklı olarak vejetaryen menüyle hizmet verdikleri halde menülerinde bir miktar et bulundurmıştır. Ancak daha sonra menülerinden eti tamamen çıkarmışlardır.

Bazı vejetaryen/vegan mekânlar bulunduğu bölgelerin sosyo kültürel özelliklerine paralel bir vejetaryen yaşam tarzını yansıtmalarıdır. Yeldeğirmeni'ndeki mekânların tasarımlarında etik motivasyonların ön planda olduğu görülmektedir. Biri Etiler diğeri Türkali'de bulunan iki mekândan Etiler'de bulunan restoranda sağlık motivasyonları öne çıkarken Türkali'de bulunanda ise etik motivasyonların ön planda olduğu gözlenmektedir. Ancak incelenen mekânların tümü ele alındığında bölge ve mekân tarzı açısından böyle bir genelleme yapılamamaktadır.

Mekânların müşterilerinin önemli bir kısmı bulundukları bölgenin yakınlarında ikamet eden genç-orta yaşta bireyler ve özellikle yabancılardan oluşmaktadır.

²²¹ Jabs, Devine, Carol M., Sobal, a.g.e., ss. 196–202.

²²² Beardsworth, Keil, a.g.e., s. 271

3.6.2. Çalışmaya Katılan Mekân Sahipleri, Mekânlar ve Tüketicilerin Özellikleri

Aşağıdaki tablolarda bu çalışmanın katılımcılarının ve incelenen mekânların özellikleri verilmektedir. Katılımcılar ve incelenen mekânlar takma isimle gösterilmektedir. Mekân sahibi grubu tablosunda p1 ve p2 ile gösterilen katılımcılar ise pilot çalışmanın katılımcılarıdır.

İlk tablo tüketici grubunun özelliklerini göstermektedir. Tüketici grubu 22 ile 43 arası değişen yaşlarda 6 kadın ve 3 erkekten oluşmaktadır. Bu grupta 1 vejetaryen ve 9 vegan bulunmaktadır.

Mekân sahibi grubu 32 ile 52 arası değişen yaşlarda 6 kadın ve 2 erkekten oluşmaktadır. Bu grupta ise 4 vejetaryen 4 vegan bulunmaktadır. Tüketici grubunun yaş ortalaması 29,8 iken mekân sahipleri grubunun yaş ortalaması ise 39,3'tür. Araştırmanın mekân ayağının evrenini oluşturan 20 mekânın 10'unun mekân sahipleri kadındır. 2'sinde ise kadın ve erkek ortak bulunmaktadır.

Katılımcıların tümü için eğitim durumu üniversite ve üzeridir. Katılımcılardan 1'i üniversite öğrencisi, 13'ü üniversite mezunu, 3'ü lisans üstü eğitim seviyesine sahiptir. Tüketici grubu katılımcılar avukat, homeoffice iş sahibi, öğretim görevlisi, grafik tasarımcı, blogger, restoratör, iç mimar ve turizmci olmak üzere farklı mesleklerdedir.

Beslenme tarzı açısından en uzun süre vejetaryen ve vegan beslenme tarzını sürdüren katılımcı 23 yıl vejetaryenlikten sonra 6 yıldır vegan beslenmektedir. En kısa süre ise 7 aydır vegan olan 2 katılımcıdır.

Tablo 2: Tüketici gurubu katılımcılarının özellikleri

Tüketici	Yaş	Eğitim Durumu	Süre / Beslenme Tarzı	Meslek	Cinsiyet	Tarih / Süre
Sevgi	27	Yüksek lisans	5,5 yıl / vejetaryen	Avukat	Kadın	03.06.2019 41 dk
Murat	31	Üniversite	2 yıl vejetaryen ve 4 yıl vegan	Homeoffice iş sahibi	Erkek	24.05.2019 46 dk
Ayşe	43	Yüksek lisans	23 yıl / vejetaryen ve 6 yıl / vegan	Öğretim görevlisi	Kadın	18.06.2019 19 dk
Aslı	24	Üniversite	6 yıl / vegan	Grafik tasarımcı	Kadın	20.06.2019 42 dk
Merve	28	Üniversite	8 yıl / vejetaryen ve 2 ay / vegan	Blogger	Kadın	26.06.2019 40 dk
Esra	29	Üniversite	7 ay vegan	Restoratör	Kadın	02.07.2019 55 dk
Derya	22	Üniversite Öğrenci	3 yıl / vegan	Öğrenci	Kadın	16.07.2019 53 dk
Birol	31	Üniversite	2,5 yıl / vegan	İç Mimar	Erkek	26.07.2019 58 dk
Onur	34	Üniversite	7 ay / vegan	Turizmci	Erkek	30.07.2019 56 dk

Tablo 3: Mekân sahipleri grubu katılımcılarının özellikleri

Mekân Sahipleri	Yaş	Eğitim Durumu	Süre / Beslenme Tarzı	Cinsiyet	Mekân Mutfağı	Tarih / Dakika
Burcu (p1)	46	Üniversite	6 yıl / vejetaryen	Kadın	Vejetaryen	17.04.2019 33 dk
Sinem (p2)	37	Üniversite	5 yıl / vejetaryen	Kadın	Vejetaryen	19.04.2019 26 dk
Elif	32	Üniversite	2 yıl / vejetaryen 3 yıl / vegan	Kadın	Vegan	05.06.2019 (kayıt yok)
Ömer	35	Üniversite	6 yıl / çoğunlukla vegan	Erkek	Vegan ve Vejetaryen	19.06.2019 41 dk
Ahmet	38	Üniversite	1,5 yıl / vejetaryen	Erkek	Vegan	21.06.2019 55 dk
Berna	36	Yüksek Lisans	13 yıl / vegan	Kadın	Vegan	30.08.2019 61 dk
Hülya	52	Üniversite	Çocukluktan itibaren vejetaryen 8 yıldır / vegan	Kadın	Vegan	26.11.2019 32 dk
Ezgi	39	Üniversite	8 yıl / vegan, 6 yıl / Lakto Vejetaryen	Kadın	Vejetaryen	05.12.2019 35 dk

Bunların yanında 17 katılımcıya cinsel yönelimleri sorulduğunda 7'si kendini heteroseksüel, 3'ü biseksüel, 2'si homoseksüel olarak tanımlamaktadır. Geri kalan 5 katılımcı ise heteroseksüel ilişkiler yaşadıklarını ancak biseksüel olup olmadıkları konusunda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Çalışmanın önceki bölümlerinde etik vejetaryenliğin ırkçılık, ayrımcılık, homofobi karşıtı diğer hareketlerle benzer temelde

bulunduğundan bahsedilmişti. Ayrıca sayıları hakkında bir veri bulunmasa da vegan hareketin içinde çok sayıda queer kimliğe sahip bireyler olduğu tahmin edilmektedir. Bu bağlamda araştırma örneklemini az sayıda katılımcıdan oluşmakta olsa da farklı cinsel yönelimler barındırması önceki görüşlerle uyumludur.

Dini inanışlar açısından ise toplam 17 katılımcıdan 8'si kendisini ateist, 3'ü deist, 1'i agnostik, 1'i Müslüman, 1'i Hristiyan, 1'i spiritüel, 1'i Vaishnava ve 1'i kararsız olarak ifade etmişlerdir.

Çarkoğlu ve Toprak'ın 2006 yılında gerçekleştirdikleri saha araştırmasında toplumsal hoşgörü ve muhafazakarlık bağlamında birtakım sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmada görüşülen kişilere hangi gruptan komşu istemeyecekleri sorulduğunda en yüksek itiraz yüzde 66,2 oranında eşcinsel çiftlere yönelik olmaktadır. İkinci sırada yüzde 49,0 oranında itiraz “dine inanmayan bir aile”, daha sonraki sıralama ise Rum, Ermeni, Yahudi, Kürt ve farklı mezhepten olan bir aile olarak azalan oranda sürmektedir. Hiçbirine itiraz etmeyeceğini belirtenlerin oranı ise yüzde 27 olarak bulunmuştur. Kırsaldan kente geçildikçe ve gelir, mal sahipliği ve eğitim düzeyi arttıkça toleransın arttığı görülmüştür. Siyasi görüşler ekseninde ise ortanın sağındaki partilere oy verenler, kendilerini siyasal yelpazenin sağında ve “İslamcı” olarak tanımlayanlar ile daha dindar olanlar daha az toleranslı görünmektedir. Buna karşın, ortanın solu olarak tanımlanan partilere oy verenler, kendilerini solda ve laik olarak tanımlayanlar ve daha az dindar olanlar daha toleranslı olarak tespit edilmiştir.²²³ Dolayısıyla bu tezdeki az sayıda örneklemin Türkiye genelinde öne çıkan hoşgörü ve muhafazakarlık bağlamındaki değerlerden farklılaştığı görülmektedir.

²²³ Çarkoğlu, Ali. Toprak, Binnaz (2006). Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset. Tesev Yayınları: İstanbul. S:46-51

Tablo 4: Sahipleriyle Görüşülen Mekânların Listesi.

Mekânların Bulundukları Bölgeler	Mekânlar	Vegan	Vejetaryen & Vegan	Mekânın Yaşı (Yıl)
Beyoğlu	M1	+		4
Beşiktaş	M2		+	4
	M3	+		5
Kadıköy	M4 (Pilot Çalışma)		+	5
	M5	+		4
	M6 (Pilot Çalışma)		+	3
Şişli	M7	+		1
	M8		+	2

Bu çalışmada sahipleriyle derinlemesine görüşmeler yapılan ve alan notları ve fotoğraflar yoluyla incelenen mekânlar M1, M2, M3, M4, M5, M6, M7 ve M8 olarak kodlanmıştır. Bunların yanında gelecek bölümlerde Mc, Mb, Mv, Mn ve Mk olarak kodlanan mekânların sahipleriyle görüşmeler yapılmamış ancak alan gözlemleri ve fotoğraflar vasıtasıyla incelenmiştir.

3.6.3. Vejetaryenliğin ve Veganlığın Tercih Edilmesinde Etkili Olan Motivasyonlar

Önceki çalışmalara göre vejetaryenlik, herhangi bir motivasyonla benimsendikten sonra bu motivasyona başkaları da eklenmektedir.²²⁴ Bireylerin vejetaryen yaşam süreçlerinde eklenen ve çıkartılan motivasyonlar söz konusu olabilmektedir. Sağlık motivasyonlarının etkisiyle vejetaryenliği benimsemiş

²²⁴ Beardsworth, Alan, Keil, Teresa, “The Vegetarian Option: Varieties, Conversions, Motives, and Careers,” *Sociological Review*, Vol.40, 1992, pp. 251–293.

bireylerin daha sonra bu konudaki etik görüşleri de benimsemesi mümkündür. Aynı şekilde başlangıçta etik motivasyonlarla vejetaryenliği benimseyen bireyler sonradan vejetaryen bir beslenme şeklinin daha sağlıklı olduğunu düşünebilmektedir ve bu süreçte ete ve hayvansal gıdalara karşı beğenmeme/tiksinme duygusu geliştirebilmektedir. Bu nedenlerle vejetaryenliği tercih eden bireylerin motivasyonlarını ayırt etmek oldukça zordur.²²⁵

Bu çalışmada katılımcıların vejetaryen yaşam tarzını benimsemelerinde öne çıkan motivasyonlarının çoğunlukla etik kaynaklı olduğu görülmektedir. Daha önce bahsedilen çalışmalarla uyumlu olarak katılımcıların vejetaryenliği benimsedikten sonraki süreçlerine diğer motivasyonların da eklendiği ve bu yaşam tarzının katılımcılar açısından çoklu motivasyonlarla sürdürüldüğü görülmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların vejetaryenliği (ve veganlığı) tercih etmelerinde etkili olan motivasyonlar

Birincil Motivasyonlar	Katılımcı Sayısı (Toplam: 17)
Etik	11
Sağlık	1
Tatsal Başlayıp Çevresele Dönen	1
Tatsal Başlayıp Etiğe Dönen	4

Tablo 6 katılımcıların vejetaryenliğin (ve veganlığın) motivasyonlarıyla ilişkili algı ve tutumlarında öne çıkan temaları göstermektedir. Katılımcıların motivasyonlarının açıklandığı gelecek üç başlıkta bu temalar katılımcıların ifadeleri ile ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

²²⁵ Hamilton, a.g.e., s. 156.

Tablo 6: Vejetaryenliğin Temel motivasyonları

Etik Motivasyon	Sağlık Motivasyonları	Çevresel Motivasyon
Kayıp Gönderge Vicdan Empati Hayvanların Birey Statüsü Adalet Kölelik	Vejetaryenliğin (ve veganlığın) daha sağlıklı olduğu inancı Daha sağlıklı hissetme Sağlıkla İlgili Araştırma Mevsimsellik	İnsan – Doğa İlişkisi Çevresel Riskler <i>Su Tüketimi</i> <i>Tarım alanları</i> <i>Kirlilik</i> Vegan Gelecek Beklentisi <i>Mecburi</i> <i>Ahlaki Tercihle</i>

3.6.3.1. Etik Motivasyonlar

Katılımcıların çoğunluğunda etik nedenlerin vejetaryen yaşam tarzlarını benimsemeye birincil motivasyon olduğu görülmektedir. Katılımcıların görüşmelerde “vicdan”, “empati”, “rahat hissetme”, gibi kelimelere yaptıkları vurgular etik motivasyonlara işaret etmektedir.

Tüketici grubundan Sevgi Hanım kendi vejetaryen olma sürecinin bir çeşit sorgulamayla başladığını anlatmaktadır:

“...ben İkea’nın köftelerini çok seviyordum ondan sonra çok da yapıyorduk evde ama mesela bir süre sonra şunu sorgulamaya başladım yani bu buraya gelmeden önce neler oluyor kısmı çok fazla aklıma gelmeye başladı. Ama bunun bir sebebi hani şunu izledim şunu duydum gibi bir şey diyemem kendi kendine oldu yani. Ama ben o sırada “etin cinsel politikası” diye bir kitap okuyordum. Ve o kitabın bir yerinde şundan bahsediyor “kayıp gönderge” diye bir şey olduğundan. O yemek tabağa geldiğinde işte süsleniyor ve sana öncesini yani aradaki süreci unutturuyor hani bir dana var bir anda yemeğe dönüşmüş gibi düşünmene sebep

oluyor yazıyor orda. Ya açıkçası sonra bunu düşünene düşünene yemek biraz mide bulandırıcı olmaya başladı onun bir parçası olmak istemediğimi fark ettim ve yani bunu yapabilirdim sonuçta yemeği bırakmak bir seçenek, yemek de bir seçenek o yüzden birkaç aylık bir sürecin sonunda bırakmıştım artık et yemeyi.”

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi tüketilen hayvanlar üretim sürecinde hazırlanıp paketlenirken onların daha önce bir canlı olduklarının izi silinmektedir. Endüstriyel koşullarda hazırlanma, paketlenme sürecindeki kurumsallık hayvansal ürünlerin tabağımıza gelene kadar geçtiği aşamayı gizlemektedir. Bu durumu önceki bölümlerde meta fetişizmi kavramına benzetmiştik. Sevgi Hanım da vejetaryen olma kararında etin ardında gizlenen bu süreci sorgulamasının etkili olduğunu ifade etmektedir.

Tüketici grubundan Murat Bey kendi sürecini açıklarken etik motivasyonların ön planda olduğunu ifade etmektedir:

“Veganlığın birçok motivasyonu var insanlar sağlık için vegan olabiliyor işte çölyak hastaları mecburen vegan oluyor falan ama benim motivasyonum en başından beri şeydi başka bir canlının hayatı üstünde hak sahibi olmamak üzerine olduğu içindi düşüncem. Kendime zarar verebilirim. Vegan bir sigara ya da vegan bir alkol kullanarak kendime zarar verebilirim yine ama bu kendime verdiğim zarar başka canlıların hayatına kastetmediği sürece beni rahatsız etmiyor. Hani bu kendi iç muhasebem olarak geliyor bana bilmiyorum.”

Tüketici grubundan Ayşe Hanım’ın vejetaryenliğe geçişi ise ani bir olayla gerçekleşmiştir:

“Et yemeği yiyordum ve ondan önce elimi bir kağıtla kesmiştim, küçük bir kesikti ama çok acı vermişti. Bir anda önüme et yemeği gelince o hayvanın neler yaşamış olduğuyla ilgili büyük bir empati kurdum ve ondan sonra da bir daha hiçbir zaman ete elimi sürmedim.”

Yaşadığı durumu anlamlandırırken hayvanların çekmiş olabileceği acılara “empati” hissettiğini belirtmektedir. Görüşmenin devamında da Ayşe Hanım’ın ifadeleri etik motivasyonlar bağlamında olmuştur. Sağlığı için vegan beslenmenin uygun olmayacağı bir durum varsayımı sorulduğunda Ayşe Hanım şu cevabı vermektedir:

“Yine de devam ederim. Öleceğimi bilsem yine devam ederim. Üç gün hayatım kaldığını söyleseler yine veganlığı sürdürürüm ki veganlık benim sağlığıma faydalı. Her yıl check-up yaptırıyorum. Hepsi çok iyi durumda. Kalbimle ilgili bir sonumum var o konuda bile bana yardımcı oluyor. Bütün bunlar tersine dönmüş olsaydı yine de veganlığa devam ederdim.”

Aslı Hanım’ın ise vejetaryenliğe geçiş süreci çocukluk yıllarında başlamıştır:

“Çocukluğumdan beri vejetaryenim. Beş altı yaşlarımdan beri vejetaryenim. Çok saçma komik ama beş altı yaşındaymışım çizgi film izliyordum, nick jr diye bir kanal vardı o zamanlar. Kedi ve köpek diye iki karakter vardı. Bir bölümünde böyle domuzlar, hayvanlar ağlıyorlardı n’olur bizi yemeyin diye. Ama o kadar beyin yıkayıcı şekilde söylüyordu ki ağlıyorlardı falan oradan o kadar etkilendim falan şok olmuş şekilde bakıyormuşum böyle. Ondan sonra oradan beri kalmış bende. Böyle gözümünden yaşlar süzülünce annem de televizyonu kapatmış. O sırada bir de balık yedirmeye çalışıyormuş bana. Ben ondan böyle etkilendiğim için annem hatta kanala dava açıcım diye gaza gelmiş yani. Zaten hani diğer hayvansal ürünlerin de sonra sonra tatları hep kötü geldi. Mesela süt içemiyordum. Tadında böyle çok pis geliyordu bana, kakao falan karıştırılmadan ben o sütü içemiyordum küçükken midemi bulandırıyor... Önce bilinçsizce tabi başladım. Tatları hoşuma gitmiyordu. Yumurta kokusu zaten bir çoğumuzun midesini bulandırır.... Balığı da zaten bir kere denedim, boğazımı aşırı yakan bir tadı vardı hiç hoşuma gitmedi. Peyniri de yine süttten kaynaklı kokusundan dolayı tiksiniyordum. Hayvan mevzusunda da işte öyle şeyler kafamda yer edince hiç hoşlanmadım.”

Aslı Hanım’ın çocukluğunda izlediği çizgi filminden etkilenmesi, ardından hayvansal gıdaların tatlarının kötü gelmesi ile başlayan süreç bugün 6 yıldır sürdürdüğü vegan yaşam biçimiyle devam etmektedir. Aslı Hanım veganlığın sağlık boyutu sorulduğunda “Ben hala sağlıklı olduğumu zaten düşünmüyorum. Bu benim kişisel boş vermişliğim. Ben sağlık açısından vegan olmadım benim için vicdani yönler ağır basıyor.” Şeklinde cevap vermektedir. Dolayısıyla vegan yaşam biçimini sürdürmesinde etik motivasyonların ağır bastığını görebiliriz.

Derya Hanım’ın üç yıl önce vegan olmasında etkili olan deneyim izlediği bir videodur. Videoda gördüklerinden etkilendiğinde sağlık konusunu hiç düşünmediğini,

etik düşüncelerin ağır bastığını söylemektedir. Aşağıdaki ifadede görüleceği gibi Derya Hanım’ın vegan olmasında etik motivasyonlar birincil etmendir.

“Yanlış hatırlamıyorsam civcivlere denk gelmişim – hani o makinelerden geçirilen canlı canlı var ya – onu görüp kapayıp videoyu hani bir kriz geçirip o an böyle bir patlamıştım yani hani bu ne? sonraki videoları açmadım, şey yaptım araştırdım, okudum video - ben bu güne kadar hiçbir şey izlemedim bizim gösterdiğimiz o mezbaha videolarını bile ben izlemedim. Zaten o eylemlerde sesi yetiyor bana ya... ben işte o vegan oluyorum dediğimde o videoyu izleyip, bir saniye beslenme kısmı benim aklımdan geçmemişti, hiç düşünmedim yani ay bana sağlıklı mı değil mi? orada hayvanları katlediyorlar ya canlı canlı civcivi makineden geçiyorlar ne bileyim yani aklıma bile gelmedi benim işte yeterli protein alabilir miyim acaba falan yemişim proteinini yani. Daha etiksel olarak düşünüyorum çünkü ben. Veganizm diyet değildir yani o veganlığı diyet olarak yapan insanlar zaten döner o geçici bir şeydir işin felsefi kısmını oturtamamışlardır.”

Mekân sahipleri grubundan Ahmet Bey vejetaryenliğe geçişini “Ben hiçbir zaman sağlık sebebiyle geçmedim. Ben tamamen az önce anlattığım gibi etik olarak kendimi rahatsız hissettiğim için, psikolojik olarak yiyemediğim için geçtim.” şeklinde ifade etmektedir.

Kimi katılımcıların süreçlerinde bir dönem “tiksinme” duygusunun olduğu görülmektedir. Bu tiksinme duygusu etik nedenlerle bir arada bulunabilir. Etik nedenler, tiksinme deneyiminden önce veya sonra öne çıkabilmektedir. Örneğin Merve Hanım ani bir tiksinme sonrası et yemeyi bırakmıştır. Burada henüz bireyin davranışının ardında etik motivasyon olduğundan bahsedilemez. Ancak vejetaryenlikten veganlığa geçtiği süreçte “vicdanen çok sorumlu hissettiği için” hayvansal gıdaları tamamen bıraktığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bireyin tiksinme ile başlayan vejetaryenlik sürecinin etik motivasyonlarla desteklenerek veganlığa evrildiği görülmektedir:

“...bir gün çok hasta oldum o sabah da kahvaltıda sucuk pişirmişti babam. Onu ısıncı çok kötü hissetmişim kendimi. O günden beri vejetaryenim. Yani o midemi bulandırarak başlayan süreçle vejetaryen oldum işte. Çok da sevmezdim

eti. Sonra aradan işte 4-5 sene geçince de veganlık diye bir şey olduğunu öğrendim. Bilmiyordum o güne kadar yani bir fikrim yoktu, araştırırken öğrendim. 6-7 sene önce vegan olmayı denedim hemen ama o dönemde hiçbir şey yoktu yani ya da ben bilmiyordum bilmiyorum. O yüzden tam beceremedim 1 ay bir vegan oldum ama yani böyle çok aç kalarak oldum. Her şeyimi evde hazırlıyordum çok bilinçli de değildim açıkçası. Sonra tekrar böyle dikkat ederek ama genel olarak vejetaryen bir beslenme çeşidim vardı artık en sonunda vicdanen çok sorumlu hissettiğim için tamamen bıraktım.”

Ahmet Bey’in sürecinde ise bu durumu farklı açıdan görmek mümkündür. Ahmet Bey veganlık hakkında araştırma yaptığı dönemin ardından bir sabah kahvaltıda yumurtadan tiksindikten sonra beslenme tarzındaki değişimi açıklamaktadır:

“Vegan ürün yapmaya başladığımda ben temelinde araştırarak yapmaya başladım hani veganlık nedir, ne değildir, nasıl olur, neden vegan insanlar diye. Bununla ilgili birçok belgesel izliyorsunuz, birçok makale okuyorsunuz, insanların yorumlarını okuyorsunuz, bunları gördükçe bugüne kadar aslında bilinçsizce hayvanları tükettiğimizi, yani süt, yumurta, yoğurdu geçiyorum, birebir hayvanları öldürdüğümüzü kavramaya başladım. Yani o yemekleri yaptıkça aslında o hayvanları öldürmeden de yemek yiyebileceğimizi, onlara muadil birçok yemek olduğunu, Allah’ın her şeyin ikamesini vermiş olduğunu gördüm. Bu beni aslında yavaş yavaş çekmeye başladı... Ama tabi 35-36 yıllık bir et geçmişi var, bir anda atamadım diyeyim ben size. Ama artık bir sabah yumurta yerken civciv çiğnediğimi hissettiğim anda psikolojik olarak, yani ağzımın içinde civciv döndüğünü hissettiğim anda o beni baya geri itti ve ben artık hayvanları kesip öldürmek istemiyorum dedim ve kendimi bundan soyutlamaya başladım.”

Hülya Hanım, çocukluğundan itibaren vejetaryen olduğunu söylemektedir ve sekiz yıl önce vegan olmasından bahsederken “beden kullanmak bana hep ters gelmiştir” ifadesini kullanmıştır. Çocukluğunda eti sevmediğini söylemiş ve “Büyüyünce de etik olarak düşünmeye başlıyorsun neden yiyorum, neden başka bir canlıya zarar veriyorum. Sekiz senedir de veganım yani full veganım. Hiçbir hayvansal ürün kullanmıyorum.” diye eklemiştir.

Ezgi Hanım’ın da et tüketiminden uzaklaşması etik nedenlerle başlamıştır:

“Ben 14 yaşımdaydım aslında ve hayvanları seviyordum ama kurban biliyorsunuz çok şey oluyor yani üzücü oluyor bir hayvanla biraz zaman geçirip sonra onun derisinin yüzüldüğünü görmek çok üzücü bir şey oluyor o yüzden hani sanırım bu tür olaylar etkiledi beni. Ve okuyordum da sanırım o yaşlarda daha fazla okumaya başlamıştım vejetaryenlik falan hani insanların kitaplarıyla karşılaştım bu düşüncelerle gelişti yani böyle de yaşanabileceğini – ama daha çok benim ilk olarak hayvanlara sevgimden oldu. Yani etik olarak ağır bastığı için, sonra ekolojiyle ilişkisi canlandı benim için. Sağlık sonradan geldi, sağlık en son.”

3.6.3.2. Sağlık Motivasyonları

Bu çalışmada katılımcılardan birinde sağlık motivasyonları birincil motivasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer katılımcılar ise vejetaryenliğin veya veganlığın kendi sağlıkları için çoğunlukla olumlu olduğu görüşündedirler.

Sağlık motivasyonlarının vegan beslenme tarzını benimsemede birincil etmen olarak karşımıza çıktığı Berna Hanım, kendini vegan olarak tanımlamadığını ve bu beslenme tarzına “whole food plant base” olarak yaklaştığını ifade etmektedir:

“Bu tarz beslenmeye bitki baz- yani whole food plant base’den yaklaştım çünkü hem ailemde olan sağlık sorunlarından işte kalp hastalığı, tip 2 diyabet işte yüksek tansiyon gibi şeylerden sonra ve kitaplar okuduktan sonra bir kaç doktorun yazdığı. Az yağlı vegan beslenerek bunlardan uzak kalabileceğini hayatta hiç başına gelmeyeceğini okuduktan sonra... Son zamanlarda ise kendimi daha çok şöyle bakıyorum bu meseleye ben Conscious Consumption’a yani böyle ne yediğimizin nereden geldiğini bilmek yani sanayi tipi işlenmiş gıdalar vegan da olabilir vejetaryen de olabilir ama benim için bütün o topraktan masaya gelene kadar o süreç çok önem kazanmaya başladı ve birazcık daha çok öyle bakıyorum bu meseleye.”

Sevgi Hanım vejetaryenliğin sağlık için olumlu olduğunu ifade etmekte ve endüstriyel eti “pis” olarak tanımlamaktadır.

“Uzun zamandır et yemiyorum ve sağlıklı olan bağımlı artık daha iyi biliyorum hatta et yememenin daha sağlıklı bir durum olduğunu da artık biliyorum. Çünkü bizim tükettiğimiz endüstriyel et gerçekten pis ve yani hani bir konteynirden çöp çıkarıp yemekten aslında ne yazık ki çok farklı bir şey değil.”

Murat Bey beslenme sürecinde kendi sağığından ziyade başka bir canlının ölümüne sebep olmamanın onu daha rahat hissettirdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla burada Murat Bey için öncelikli motivasyonun sağık değil etik olduğunu görmekteyiz.

“Benim motivasyonum en başından beri şeydi başka bir canlının hayatı üstünde hak sahibi olmamak üzerine olduğu için düşüncem. Kendime zarar verebilirim. Vegan bir sigara ya da vegan bir alkol kullanarak kendime zarar verebilirim yine ama bu kendime verdiğim zarar başka canlının hayatına kastetmediği sürece beni rahatsız etmiyor.”

Katılımcılardan yalnızca tüketici grubundan Aslı Hanım veganlığın sağıklı bir beslenme olmadığına inandığını açıklamaktadır: “Ben hala sağıklı olduğunu zaten düşünmüyorum. Bu benim kişisel boş vermişliğim. Ben sağık açısından vegan olmadım benim için vicdani yönler ağır basıyor.” Dolayısıyla Aslı Hanım’ın veganlığı sürdürmesindeki birincil motivasyonun etik olduğu görülmektedir.

Ayşe Hanım ise veganlığın kendi sağığına faydalı olduğunu anlatırken bir yandan da veganlığın sağığından daha önemli olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Öleceğimi bilsem yine devam ederim. Üç gün hayatım kaldığını söyleseler yine veganlığı sürdürürüm. Ki veganlık benim sağığıma faydalı. Her yıl check-up yaptırıyorum. Hepsı çok iyi durumda. Kalbimle ilgili bir sonumum var o konuda bile bana yardımcı oluyor. Bütün bunlar tersine dönmüş olsaydı yine de veganlığa devam ederdim.”

Esra Hanım ise veganlığın sağıklı olup olmadığı yönündeki bilgiler konusunda “vicdanına yakın olan tarafa inanmayı” seçtiğini ifade etmektedir:

“Ailemi avutmak için de söylediğim bir pembe yalan var bir gün sağığım tehlikeye girerse bu yüzden ve tek şifam ette ve hayvansal gıdadaysa tamam yaparım diyorum ama onu da hemen yapmam. Bir alternatifini ararım ararım olmuyorsa sağığım için belki böyle bir şey yapabilirim diyorum ama söz vermiyorum çünkü değerlerim biraz daha ön planda artık hani... Bu sırf veganlıkla ilgili değil artık biraz paranoyak olmak gibi bir şey oldum “gazetede o yazıyor ama ne kadar doğru” hani biz ne kadar doğrusunu bilebiliriz? ben o yüzden biraz daha vicdanıma yakın olanı tercih ediyorum.”

Mekân sahipleri grubundan Ömer Bey, sağlığı için zararlı olsaydı veganlıkla ilgili tercihinin nasıl etkileneceği konusunu açıklamaktadır: “Benim tercihim yine vicdani olan kısmı olurdu büyük ihtimalle. Çünkü neticede ben geçmiş hayatımda yani birçok haksızlığa uğramış biriyim.” Dolayısıyla burada sağlık ve etik gibi kıyasla karşılaşılan bir varsayımda “vicdan” temasına yapıla vurgu etik motivasyonlarının ağırlığına işaret etmektedir.

Ahmet Bey’in veganlık ve sağlık konusuna bakışı Esra Hanım’ın bakış açısına benzemektedir. Esra Hanım veganlık ve sağlıkla ilgili görüşlerin içinde vicdanına yakın olan bilgileri ve davranışı tercih ettiğini ifade ederken, Emre Bey de bilimsel olarak veganlığın sağlıklı olduğunu savunan doktorların yanında olduğunu ifade etmektedir:

“Şu an vegan ve vejetaryenliğin zararlı olduğunu söyleyen çok fazla doktor var. Bununla ilgili çok fazla bilimsel açıklama da sunuyorlar. Ama bunun zararlı olmadığını da savunan çok fazla doktor ve bilimsel açıklama var. Dolayısıyla aslında genel bir açıklamayla genel bir şeyle değil de gerçekten ben eğer yataklara düşüp hasta olacaksam ve bunun çözümünde mecbur ilaç olarak benim hayvansal ürün tüketmem gerekiyorsa bunu o zaman düşünebilirim. İyileşmek adına eğer mecbursam ve başka çözümü yoksa. Ama başka çözümü olduğunu bana vegan doktorlar bana sunabileceklerse gerek yok. Çünkü şu an bile birçok doktor veganlığın vejetaryenliğin sağlıksız olduğunu söylüyorlar o zaman onları dikkate almamız gerekmiyor. Ama öyle olmadığını söyleyen ve bilimsel karşıt görüşlü olan birçok doktor da var ben onların yanındayım şu anda.”

Hülya Hanım veganlığa geçişini “etik ve sağlık açısından yani inandığım bir şeydi öyle yaşamak istedim.” şeklinde ifade etmişti. Etik açıdan hayvan bedeni kullanmanın her zaman kendisine “ters” geldiğini söylerken, sağlık açısından deneyimini “Ben on senedir romatoid artrit hastasıyım, iltihaplı romatizma halk dilinde. Ben çok araştırdım zaten veganlığa kesin geçişimde bu da etkili oldu. Çünkü baktım ki hayvan bedeni yememekle bitmiyor süt çok büyük etken süt içmiyorum ama sütlü şeyler tüketiyordum arada o yüzden tamamen kestim.” şeklinde açıklamaktadır. Dolayısıyla Hülya Hanım’ın bu ifadesi için etik ve sağlık motivasyonları iç içe görülmektedir. Ancak sağlığı konusunda olumsuz bir varsayımda bulunduğumuzda

“Valla eğer sağlığım için bir Şey olsaydı vejetaryenliğe sıcak bakardım ama kesinlikle bir canlının bedenini kullanmazdım. Vejetaryen olarak devam ederdim en kötü ihtimal. Bir canlıyı benim için... benim u noktalarım var. O zaman insan bedeni de yesinler, ölenleri yesinler madem leŖ yemek istiyorlar, bana göre.” Cevabını vermektedir. Dolayısıyla burada etik nedenlerin en azından vejetaryenlik için ön planda olduğu belirlenmektedir. Kendini ateist olarak tanımlayan Hlyla Hanım ayrıca grŖmemizin devamında reenkarnasyon inaniŖının bulunduğunu ifade etmiŖtir. Bu inaniŖı vegan olmasının temel nedeni olarak görmese de vegan yaŖam biçimiyle inaniŖı uyumludur.

Ezgi Hanım’ın gemiŖte etik nedenlerle baŖladıđı ve sekiz yıl sürdürdüğü vegan beslenme tarzı spiritüel inaniŖlarının etkisiyle altı yıldır lakto-ovo vejetaryen olarak devam etmektedir. Sağlıkla iliŖkili nedenlerin beslenme tarzını sürdürmede öncelikli olmadığını ifade etmiŖtir:

“Ŗu anki benim bilincimde sağlık için yediğimi çok söyleyemem. Bedenimi korumaya alıŖıyorum ama esasında ben spiritüel bir varlık olduğunu dŖnyorum ve ruh olduğunu dŖnyorum ve benim için bu hayattaki en önemli amaç spiritüel olarak ilerleyebilmek yani ruh olarak gerçekten olduğum varlığa geri dönebilmek, yüce olanla o bağlantıyı kurabilmek. Ŗu anda ben daha çok yoga pratiğine yani bhakti yoga pratiğini hayatımın merkezine koymuŖ durumdayım. Beslenme burada aslında vejetaryenlikten ziyade bu geleneğin içinde herŖey bir meditasyondur ve herŖey o pratiğin bir parçası aslında yemek piŖirmek, yemek yemek hepsi çok belli kurallara bağlıyız ve her yaptığınız yemeği tanrıya sunuyorsunuz yemeden önce bu Ŗekilde o yemeğin aslında niteliği deđiŖiyor, spiritelleŖiyor. Ve prasadamız. Ben aslında kendimi tanımlayacak olsam prasadamien diyebilirim vejetaryenden çok prasda tüketmeye alıŖan bir insanım. Benim için esas ilke bu aslında.”

Katılımcıların vejetaryenliği ya da veganlığı benimsemelerinde sağlık motivasyonları çoğunlukla birincil motivasyon olarak karŖımıza çıkmasa da beslenme tarzları ve sağlıkla ilgili grŖlerin çoğunlukla uyumlu olduğu grlmŖtir. BaŖka bir ifadeyle, etik motivasyonlarla vejetaryen (ve vegan) yaŖam tarzını benimsemiŖ olan katılımcılar çoğunlukla vejetaryen (ve vegan) beslenmenin sağlıklı olduğu grŖndedir.

3.6.3.3. Çevresel Motivasyonlar ve Risk Algısı

Fox ve Ward, çalışmalarında sağlık ve hayvan refahı konularının katılımcıların vejetaryenliği benimsemelerindeki başlıca motivasyonlar olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda çoğu katılımcının, vejetaryenliği benimsemeye temel faktör olmasa da çevresel kaygılara sahip olduğu eklenmiştir.²²⁶

Tezin ilk bölümünde vejetaryenlikle ilgili çalışmalarda temel motivasyonların etik ve sağlık olduğu, çevrenin ise vejetaryenliğin benimsenmesinde daha az etkili olduğundan bahsedilmişti.²²⁷ Bu çalışmada da katılımcıların vejetaryenliği ve veganlığı benimsemelerindeki temel faktörlerin etik motivasyonlar olduğu ve bunun yanında katılımcıların çoğunun çevresel kaygılara sahip olduğu görülmektedir. Gerçekten de çevresel motivasyonların yalnızca bir katılımcı için öncelikli bulunması, bu motivasyonun tek başına vejetaryenliği ya da veganlığı benimsemek için etik motivasyonlar kadar etkili olmadığına ipucunu vermektedir. Bunun yanında katılımcıların tümü vejetaryenlik ve veganlığın çevre için faydalı olduğuna inanmaktadır.

Tüketici grubundan Sevgi Hanım etik nedenlerle vejetaryen olduktan sonra vejetaryenliğin çevresel boyutunu geçmişe göre daha fazla önemsemeye başladığını ifade etmektedir:

“...çok fazla perspektif var sadece etik boyutu yok yani. Çevresel boyutu var ki bence şuanda benim daha çok ilgimi çeken ve önemsedğim bir şeye dönüştü. İlk başta sadece etik sebeplerle bırakmıştım ama şimdi çevreye verdiği zararı da biliyorum...”

Görüşmenin devamında et tüketiminin çevresel boyutuyla ilgili konuşmamızda Sevgi Hanım özellikle et endüstrisinde hayvanlara ayrılan tarım arazisi ve tüketilen su miktarından kaygılandığını dile getirmektedir:

“... vejetaryenlikle ilgili şöyle bir şey okumuştum daha doğrusu et tüketimi ve doğayla ilgili. Bir dananın yetiştirildiği kadar bir alan düşün toprak yani. O toprakta

²²⁶ Fox, Ward, a.g.e., s. 422.

²²⁷ Clonan, Angie et. al. “Red and Processed Meat Consumption and Purchasing Behaviours and Attitudes: Impacts For Human Health, Animal Welfare and Environmental Sustainability.” Public Health Nutrition. Vol.18, No: 13, 2015, pp. 2446-2456.

danayı büyütüp yetiştirip onu endüstriyel olarak hani kesip satmak yerine mahsül ürettiğin zaman hani daha çok üretebiliyorsun. Hem çok daha az su harcıyorsun hem de ete ulaşmak daha zor olduğu için ekonomik olarak, daha fazla kişinin sofrasını doldurabiliyorsun o mahsülle. O açıdan baktığında özellikle et için harcanan su tüketimi – çünkü hayvanı temizliyor, eti temizliyor onu yapacak kalan yerleri temizliyor ki o temizlediği de uyduruktan bir şey onun için bile ciddi bir su harcanıyor yani. O yüzden o suyun harcanması beni çok rahatsız ediyor.”

Bu çalışmanın ilk bölümünde geleneksel açıdan kırmızı etin insanın doğaya hâkim olma yeteneğinin bir ifadesiyken modernlikle birlikte insanın tabiatla olan ilişkisine dair kolektif algıda değişim yaşandığını ve buna göre insanların hayvanların etini yiyerek doğa üzerindeki üstünlüğünü ifade etmediğinden bahsetmiştik. Fiddes’a göre günümüzde tabiattan faydalanma, sömürmeye ilişkin öğretilerin yerini daha çok bakım ve sorumluluk düşüncesi almaktaydı. Böylece vejetaryenliğin giderek artan çevresel duyarlılık ve çağımızda savunulan değerlerle uyumlu bir mantık bulundurduğunu ifade etmiştik. Sevgi Hanım’ın aşağıdaki görüşü bu bahsedilen insan – doğa ilişkisindeki köklü değişimden kastedilen yeni bakış açısını yansıtmaktadır:

“...Gerçekten insanlar doğadan bir şey bekliyor yani doğa onlara bir şeyler sunsun bekliyorlar ama böyle bir şey olduğuna inanmıyorum bizim ona birazcık saygılı davranmamız aslında bu kadar şey sunduğu için hani biraz teşekkür edecek şekilde davranmamız gerektiğini düşünüyorum.”

Murat Bey vejetaryenliğin çevre ile ilişkisinden bahsederken çevre ile ilgili kaygılarını ifade etmektedir:

“...yağmur ormanları iyice bitiyor. Her gün yaklaşık on türün soyu tükeniyor dünyada. Ve bunun büyük çoğunluğu palm yağı yüzünden çok trajik görüntüler... Yani şöyle bir gerçek var. İnsanoğlu tarımla ayakta kalabilir. Hayvancılık namına yapılan tarım tüm tarımın önüne geçiyor yani. O karbon gazı salınımının dünyaya etkisi zaten ortada... kiril denen bir canlı var bilmiyorum duydunuz mu, küçük bir canlı kiril ve bunlarla beslenen o kadar çok canlı var ki şey gibi düşünün kara ekosisteminin başlangıcı en küçük canlı karınca diyelim, okyanusun karıncası onlar. Balinalar, penguenler yani öyle bir domino taşı gibi en sonunda başımıza yıkılacak ki!”

Aylin Hanım veganlığın çevre ile ilişkisi bağlamında aşırı tüketimden kaynaklanan çevresel kaygılarını ifade etmektedir:

“Her boyutunu konuştuk en önemli şey de çevre. Çevre için kesinle faydalı. Zaten son zamanlarda bilim insanların araştırması falan hep küresel çevresel sorunlardan. Birazcık tutuştular açıkçası. O kadar fazla her şeyi tüketiyoruz yok ediyoruz ki orman ağaç falan bunlar zaten bilindik şeyler, bir noktadan sonra hayvan da kalmayacak. Nesilleri tükenen hayvanlar var...”

Merve Hanım ise veganlığın çevreye faydalı olduğuna inanmakla birlikte çevrenin veganlıktan daha büyük bir olgu olduğunu ve veganlıkla birlikte dikkat edilmesi gereken başka şeyler de olduğunu vurgulamaktadır:

“... veganlığın faydası var ama bireysele inmek lazım yani kişisel bir şeyler yapmak lazım. Çünkü bir de şöyle de bir gerçek var biz her zaman et sektörünü tü kaka diyoruz ama vegan bir ürün üretilirken ne kadar uğraşılıyor ne çaba sarf ediliyor nasıl bir sarfiyat oluyor bunu bilmiyoruz mesela böyle bir veri yok çünkü bizim elimizde yani çok geniş bir şey çünkü çevre dediğin zaman veganlıktan çok daha büyük bir dünya var... Vegan olmak tek başına bir sevinç seviyesi değil. Veganım diye dünyayı daha çok kurtarmıyoruz mesela yanında dikkat etmemiz gereken başka şeyler de var işte atıyorum gün içinde evimizde kullandığımız sabunlar, şampuanlar, temizlik malzemeleri bunları çünkü her gün kullanıyoruz bunların vegan olması yetmiyor aynı zamanda çevreye duyarlı olması lazım. İşte içlerinde atık sulara karışıp da doğanın dengesini bozan şeylerin olmaması lazım, ne bileyim plastik kullanmıyor olmamız lazım, ambalajlı ürün almamalıyız gibi birçok konuda dikkat etmezsek eğer veganlık tek başına bir çevre çözümü değil ne yazık ki.”

Katılımcılardan yalnızca tüketici grubundan Esra Hanım’ın veganlığı tercih etmesinde çevresel kaygılar birincil motivasyon olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Ekovegan olarak başladım çevre için çünkü hep bu etik sebeplerden haberdar olup kendimi kandırıyordum unutuluyordum avutuyordum sonra dedim ki bir dakika ya ben bunun parçası olmak istemiyorum çevre için deyip adımını öyle attım ilk. Ama sonrasında hep ertelediğim etik sebepler de yüzüme vurmaya devam etti. Ben onları hep bilip unutmaya çalışıyormuş hem etik hem ekovegan oldum aslında adının önemi yok zaten de asıl ilk olarak çevresel kaygılar beni

tetikledi... Hayvansal ürün gıda sektörü hep kaynak tüketme yolunda olduğu için o hayvanların beslenmesi için seri üretim için sular, yulaflar bilmem ne için. Hayvanların beslenmesi, kesilmesi onların bize ulaşması için her türlü karbon ayak izi çok fazla olan bir şey. Hem kaynak tüketiyoruz hem çevreye zararlı şeyler salan bir sektör olduğu için yüzde yüz faydalı bir yaşam biçimi veganlık. Zaten dediğim gibi çevresel kaygılarımdan dolayı başladım. Hatta birçok veri diyorum ya hani dünyamızın kurtarılması için alınması gereken acil önlemlerden birinin veganlık olduğunu söyleyen ciddi makaleler var. Acilen hayvansal ürünlerin üretilmesini durdurmalıyız ki ve işte uçağa binmeyi ve işte toplu taşımaya yönelmeliyiz ki bunlar acil senaryolar bunlar olmalı ki küresel ısınma işte bir derecenin altına insin.”

Mekân sahipleri grubundan Ömer Bey veganlığın yaratabileceği değişim bağlamında konuşmamızda veganlığın ekolojiye katkısı olacağına ve et üretim sürecinde harcanan suyun fazlalığına değinmektedir:

“...Bir kere ekolojiye çok fazla katkısı olacak ama mümkün mertebe daha sistemli ve bilinçli şekilde ilerlerse büyük faydası olacağına inanıyorum. Yani bir etin masana gelme sürecinde tüketilen su ile bir soyanın gelme sürecinde tüketilen su arasındaki fark çok...”

Ezgi Hanım kendi sürecini anlatırken kendisi için olan önem sırasına göre etik, ekolojik ve sağlık motivasyonları ifade etmiştir: “– ama daha çok benim ilk olarak hayvanlara sevgimden oldu. Yani etik olarak ağır bastığı için, sonra ekolojiyle ilişkisi canlandı benim için. Sağlık sonradan geldi, sağlık en son.”

Bu ifadeler, daha önce bahsettiğimiz evrensel değerler olarak ifade edilebilen biyosferik değerlere işaret etmektedir. Biyosferik değer kavramı doğaya ve doğada yaşayan diğer tüm canlılara saygı duymak ve onlarla uyumlu bir yaşam sürdürme yönelimi açısından ele alınmaktadır.

3.6.4. Vejetaryenlikle İlişkili Değerlerle Yönelik Tutum ve Eylemler

Görüşmelerden elde edilen verilerle katılımcılarda değerler bağlamında özelliklere ulaşılmıştır. Katılımcıların tümünde vejetaryenlikle ilgili bilgi edinmeye yönelik bir araştırma süreci olduğu görülmektedir. Bu araştırma süreci kimi zaman

kitaplar, belgeseller, videolar ve internetten ulaşılan bilgilerle kimi zaman ise diğerk vejetaryen olanlarla konuşarak bilgi alışverişi şeklinde gerçekleşmiştir.

Katılımcıların dördü veganlık konusunda kendilerini aktivist olarak tanımlamaktadır. Diğerkleri ise aktivist yönlerinin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla katılımcılar arasında aktivist olan ve olmayan şeklinde bir ayrım karşımıza çıkmıştır. Benzer bir ayrıma feminizm kavramı hakkındaki görüşlerinde rastlanmaktadır. Katılımcılar arasında feminizm kavramını destekleyenlerin yanında eleştiren ve yetersiz bulanlar bulunmaktadır.

Ayşe Hanım:

“Feminizm eğer şöyle zaten erkekler kadınlardan üstündür ve feminist kadınlar bunun için mücadele ediliyor deniyorsa ben feminist değilim. Çünkü ben zaten insanların eşit, bütün türlerin eşit olmasından yana bir insanım o yüzden kendimi feminist diye sınırlandırmak istemiyorum. Ben insanlığın ve türlerin eşitliğine inanan bir insanım. Hayvanların da özgür olması, insanların da özgür olması. Bu yüzden ben insan haklarına değer veren, türçülüğe, homofobiye karşı duran, adil yaşamaktan yana bir insanım. Feminist değilim.”

Aslı Hanım feminizmi insandışı canlıların dışısını kapsama almadığını için eleştirmektedir: “Türkiye’deki feministler sadece insan kadınlarını önemsiyorlar. Aslında inekler de kadın. Hamile kalıyorlar zorla yavruları alınıyor niye biz süt içelim falan diye.”

Derya Hanım ise feminizm ve veganlığı bir bütün içinde ele aldığını ve iki hareketin de savunucusu olduğunu ifade etmiştir: “Vegan mücadele haklı bir mücadele ve çok bütüncül bir mücadele - ben aynı zamanda kadın hakları savunucusuyum, feminist bir veganım.”

Birol Bey:

“Feminizmi de erkekler – kadınlar ikili cinsiyet sistemi içinde tanımlıyorsak aslında çok doğru bulmadığım bir durum. Çünkü kendini besleyen, oradaki ikiliği zıtlığı besleyen bir duruma çıkıyor. Ama bu da dönüşebilir bir durum zaten sorgulanabilir bir durum. Kendini erkek olarak kadın olarak tanımlayan bireyler var yani bir şekilde tanımlamayan var işte farklı. Her insan kadar cinsiyet var

diyebiliriz aslında. Bu feminizm durumunun da bir şekilde birilerine cinsiyet, kadınlık, erkeklik atamadan herhangi bir şekilde oradaki eşitliği sağlamak için bir yol olarak görülüyorsa evet feminizm desteklenmeli. Ama işte bu queer feminizm olabilir.”

Merve Hanım:

“Ya feminizm konusunda gerçekten çok şeyim açıkça söylemek gerekirse çok diplerdeyim ya bu konuda çok bilgili değilim ama şu var kendimi bir feminist olarak kesinlikle tanımlamıyorum. Kendimi bıraksan vegan olarak da tanımlamam böyle bir şey olmasa yani kendimi bir şey olarak tanımlamam kısacası. Ya feminizm şimdi baktığında kadın erkek eşitliği olarak değerlendirilen ama aksine kadını farklı bir yere koyup o eşitsizliği savunmaya devam eden bir şeymiş gibi geliyor bana.”

Esra Hanım:

“Merley Streep’e böyle bir soru sorulmuş geçenlerde hayır hümanistim demeyi tercih ederim demiş. Ben de biraz o şeydeyim. Kadın haklarının tabii ki de savunucusuyum ama öncesinde insan haklarının savunucusu olduğumu düşünüyorum çünkü şu bağlamdan uzaklaşılması gerektiğini düşünüyorum: eşitlik savunuyorsak sadece kadın haklarından bahsedemeyiz o yüzden ben sadece kadın haklarını savunuyorum feministim diyemem hümanistim demek daha kapsayıcı geliyor açıkçası. Ama bulunduğumuz şartlarda kadın haklarına öncelik verilmesi de aşikâr ezilen ve hor görülen topluluk olduğumuz için öncelik o ama genel olarak hümanist olduğumu düşünüyorum.”

Hülya Hanım’ da kendisini feminist olarak tanımlayıp tanımlamadığı sorulduğunda “ben feministim, kızım feminist, kardeşim feminist” şeklinde cevap vermiştir.

Derya Hanım ve Murat Bey açısından feminizm ancak veganlıkla bir araya geldiğinde tutarlı olmaktadır:

Derya Hanım:

“Feminizmin işte kadın hakları şu bu çünkü kadın hakları diyorsun kadınların nasıl sömürüldüğünden bahsediyorsun buna karşı çıkalım diyorsun fakat gidip

tecavüz ürünü bir şeyi tüketiyorsun: süt. Ya da tavuklar kafeslerde sömürülüyor yumurtaları için vs. yine hani dişilikleri sömürülüyor çok dişiliğe bağlamak istemiyorum feminizmi ama yani o da yetersiz kalıyor. Eğer vegan feminist bir mücadele değilse feminizm de bana yetersiz geliyor.”

Murat Bey:

“...Ben feminist bir insanın başka bir annenin sömürüldüğü endüstriden ürün tükettiği sürece feminizmi doğru düzgün süzgecinden geçirebildiğini düşünmüyorum. Yani bir anne bir kol sokulup tecavüz edilip yapay döllendirilmeyle sürekli hamile bırakılıp yirmi yıl hayat yaşayabilecekken dört yılda sağla sağla artık ölecek hale geliyorken, feministim diyen bir kişi elinde şarapla önünde peynir tabağıyla feminizmden bahsediyorsa bana o biraz çarpık geliyor.”

Ezgi Hanım ise feminist görüşü desteklememektedir:

“Ben kendimi feminist olarak tanımlamam. Feminizm yani modernizmle gelen bir şey olduğunu düşünüyorum ve kadınların aslında gerçekten doğalarına ters bir şekilde yaşamaya çalıştıklarını görüyorum. Özellikle feminist kadınların. Mesela üniversite hayatından beri bu gözlemlediğim bir şey. Düşünce olarak herkes eşit diye düşünmek belki insana çok ileri bir düşünce olarak geliyor. Ama biz kesinlikle eşit değiliz yani. Biz farklıyız yani...iki farklı tür gibiyiz ve bu iki farklı türün eşitlik adı altında aynışması doğaya ters bir şey gibi geliyor... feminizm düşüncesinin kadınlara çok faydalı olabileceğini düşünmüyorum...”

Ayrımcılık karşıtlığına yönelik tutumlar görüşmelerdeki çeşitli ifadeleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Ayşe Hanım:

“Ben sınıfıma girdiğim anda söylediğim şey şu: bu sınıfta türçülük yok, bu sınıfta ırkçılık yok, bu sınıfta fanatizm yok, bu sınıfta homofobi yok. Asla yok. Böyle bir şiirle başlarız sınıfımıza. Çünkü en nefret ettiğim şey gerçekten. Benim sınıfıma kapalı bir öğrenci de gelebilir, muhafazakâr bir öğrenci de gelebilir, bir trans birey de gelebilir, bir homoseksüel biri de gelebilir. Herkes gelebilir ve herkes eşittir. Bunun üzerinde çok duruyorum sınıflarımda özellikle.”

Ayrımcılık karşıtlığı katılımcılar açısından özellikle demokratik değerler bağlamında görülmektedir. Demokratik değerlerle ilgili kısımda ve Ek 1’de görüşmecilerin bu konudaki ifadelerine yer verilmektedir.

Tutarlılık arayışı bireylerin hayvan sevgisi ile hayvanları yemek arasındaki çelişkiye işaret etmektedir. Bu bağlamda hayvansever olmak ile vegan olmak tutarlı görülmektedir.

Sevgi Hanım:

“Mesela ben şöyle düşünüyorum hayvanları çok seviyorum diyebilmem için yememem gerekiyor. Öteki türlü bana samimi gelmiyor mesela işte bir gün köpek festivaline ağılayıp da akşam köfte yani biraz da hani bir konudaki fikrimi belirtirken tam olabilmek için de vejetaryen oldum gibi oldu.”

Murat Bey:

“...earthlings’i üçüncü açışmda bitirdim zaten. İlk izleyişimde tamamını bitiremedim. Hani biraz şey çok pornografik açık görüntüler. Kaçamıyorsun, sıkıştırıyor seni köşeye ve hayatın boyunca kendini hayvansever olarak tanıtan tanıyan ona inanan birisi olarak izlediğimde pek hayvansever olmadığımı fark ettim. Dedim ben hayvanseversem ona layık olmaya çalışayım biraz daha. Öyle vejetaryenliğe başladım.”

Merve Hanım:

“kimseyi yargılamıyorum vegan olmadığı için. Herkesin kendi süreci var onu biliyorum. Bazı şeyler birdenbire olmuyor. Ben de birdenbire vegan olmadım. Ama şu var ki birisi hayvansever olduğunu iddia etmek istiyorsa ya da birisi ahlaki olarak doğru bir insan profiline sahip olmak istiyorsa bence vegan olmak iyi bir tercih olabilir. Çünkü orada yapılan bir şey var, onun ne olduğunu bilmemize rağmen onu yapmaya devam ediyorsak bu bir problemdir. Yani aynısı şey için de geçerli bir baba kızına tecavüz ediyor sen bunu biliyorsun ama göz yumuyorsun ya da biri birini öldürüyor biliyorsun ama görmezden geliyorsun. Benzer şeyler bence.”

Tablo 7: Katılımcıların değer bağlamında özellikleri

Özellik			
Araştırmacı Nitelik	Vejetaryenlik (Veganlık) hakkında okuma, belgesel izleme, başkalarından bilgi alma		
Aktivizm	Aktivist olmayanlar	Kendini aktivist olarak tanımlayanlar	
Feminizm	Destekleyenler	Karşı çıkanlar	Yetersiz Bulanlar
Ayrımcılık Karşıtı	Hayvanlara yönelik ve diğer insanlara yönelik		
Tutarlılık Arayışı	Hayvanseverlik – Hayvanyemek ve Feminizm – Veganlık		
Şüphencilik	Gıda Endüstrisi ve yönetimlere karşı şüphe.		
Fanatizm Karşıtlığı	Aşırılık ve zorlama içeren görüşleri benimsememe.		
Geleneksellik	Dini Görüşlerde Çeşitlilik	Kader İnanışlarında çeşitlilik	

• Toplumsal Hareketlere Katılım

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi veganlık yeni sosyal hareketlerin içinde ele alınabilmektedir. Bu bağlamda yeni sosyal hareketlerin katılımcılarının bir özelliği olarak bir birey birden çok hareketin destekçisi olabilmektedir. Burada da vegan bireylerin veganlıkla ilişkili demokratik değerlerle benzer temelleri olan diğer hareketleri destekledikleri görülmektedir.

Bu çalışmadaki katılımcıların çoğu birden fazla toplumsal harekete katılmıştır.

Tablo 5: Katılımcıların son zamanlar katıldıkları gösteri / hareketler.

Katılımcıların Son Zamanlarda Bulundukları Toplumsal Hareketler / Gösteriler	Katılımcı Sayısı
	17
Siyasi	8
Pride	5
8 Mart	6
Fayton Eylemleri	4
Mezbahalar Kapatılsın Eylemi	1
Veganlıkla İlgili Eylemler	3
Hiçbir Harekete Katılmadım	4
Çevre ile İlgili Eylemler	1

Vejetaryenlikle ilişkili olarak ele alınan değerler, vejetaryenliğin temel motivasyonları ile yakından ilişkilidir. Etik vejetaryenliğin ahlaki temeli demokratik değerler bağlamında ele alınan ayrımcılık, sömürü, kölelik, homofobi ve türçülük karşıtlığı ile aynı temelde oluşmaktadır. Vejetaryenliğin çevresel motivasyonları ve bu açıdan öne çıkan tutum ve eylemler, evrensel değerler bağlamında biyosferik değerlerle bağlantılıdır. Katılımcıların son zamanlarda bulundukları toplumsal hareketler de bu değer ve motivasyonlarla uyumludur. Siyasi hareketlere katılım şüphecilik ve muhalif özellikleri, pride homofobi karşıtlığı, 8 Mart kadın hareketlerine olan desteği, çevre ile ilgili hareketler evrensel değerleri, hayvanlarla ilgili olan eylemler etik motivasyon ve değeri işaret etmektedir.

Demokratik, altruistik, evrensel ve geleneksel değerler olarak dört temel değer teması altında belirli değer ve inanışlar belirlenmiştir. Tablo 9 bu belirli değer ve inanışların katılımcılar tarafından ne şekillerde algılandığını özetlemektedir.

Tablo 6: Katılımcıların vejetaryenlikle ilişkili değerlere yönelik tutum ve eylemleri.

Demokratik Değerler	Altruistik Değerler	Evrensellik	Geleneksellik
✓ Eşitlik ✓ Özgürlük ✓ Adalet	✓ Diğerlerine Yardım	✓ Biyosferik Değerler ✓ Hoşgörü	✓ Dini İnanışlar ✓ Kader İnanışı
• İfade Özgürlüğü • Ayrımcılık • Sömürü • Kölelik • Homofobi • Türcülük	• STK'lara maddi destek • Gönüllü Çalışma • Aracı Olma • Hayvanların Bakımını Üstlenme • Alan Sağlama (mekân)	• Çevresel Motivasyonlar ve Uygulamalar • Eylem Tarzı • Evrensel Fayda	• Çatışma • Adapte Etme • Kendi Yönünü Tayin Etme

3.6.4.1. Demokratik Değerlere Yönelik Tutum ve Eylemler

Bu çalışmada katılımcıların demokratik değerleri nasıl algıladıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda “eşitlik”, “özgürlük” ve “adalet” kavramlarının katılımcılar açısından sadece insanları değil hayvanları da kapsamı gerektiği algısına ulaşılmıştır. Katılımcıların demokratik değer algılarının ise “ifade özgürlüğü”, “ayrımcılık”, “sömürü”, “kölelik”, “türcülük” ve “homofobi” kavramlarıyla öne çıktığı görülmüştür.

Murat Bey için demokratik hakların savunması insan dışındaki canlılar için o canlıların bir söz hakkı ve savunma yetisi olmadığından ayrılmaktadır. Demokratik değerler ona göre diğer dezavantajlı gruplar için olduğu gibi hayvanlar için de geçerlidir:

“...90 sene önce siyahi insanların köleleştirilmesine karşı bir çaba harcıyorlardı. İşte kadınların erkeklerle eşit olması için hala çaba harcanıyor aslında. Burada şöyle bir şey var. Ben siyahi insanların hakkını savunabilirim, ben kadınların haklarını savunabilirim. Ama ben bunu yaparken orada kendi hakkını savunan bir topluluk da var. Ben onlara dahil oluyorum aslında. Veganlıkta böyle bir şey yok. Kendi hakkını savunmak gibi bir davranışı olmayan bir canlının hakkını savunmaya çalışıyorsun. Aslında bir uçurum var arada. Evet çoğu hareketler özgürlüğe eşitliğe hizmet ediyor ama bizim hakkını savunduğumuz canlıların söz hakkı yok ortada. Eşitlik özgürlük deyince benim aklıma ilk bu geliyor.”

Ayşe Hanım için de eşitlik, özgürlük ve adalet kavramları hayvanlara yönelik anlayış ve muamelelerimizle çatışmaktadır:

“Eşitlik özgürlük ve adalet tamamen veganlığı çağrıştırıyor. Eşitlik herşeyden önce türlerin eşitliğinden bahsedelim. Hayvanlara davranış tam bir kölelik. Köleliği savunuyorsanız zaten özgürlüğe karşısınız demektir, özgürlüğü savunamazsınız. Özgürlüğü savunduğunuz bir ortamda et yiyemezsiniz. Hayvanların tutsak olarak yaşadığı bir ortamda sütleri için ne tür şartlar altında yaşadıklarını biliyoruz. Bazı insanlar bunu bilmiyorlar zannediyorlar ki reklamlardaki gibi inekler mutlu dolaşıyor ve sütler oradan elde ediliyor. Gerçek bu değil gerçeği öğrendiğiniz zaman zaten bu şartları. Gözleriniz açıldığında ve şartları değerlendirdiğinizde zaten bunun kölelikle aynı olduğunu düşünüyorsunuz kölelikten farksız. Bu durumda da eşitliği savunamazsınız. İnsanoğlunun kibirliliği zaten bu düşünceyi ortaya koymuş. Biz hayvanlardan yararlanabiliriz. Onlar bizim için yaratılmış diye. Ama bu zaten köleliğin de adaletsizliğin de çıkış noktası.”

Aslı Hanım da benzer biçimde bu kavramların hayvanlar için işlemediği yönünde düşüncesini ifade ederken “türçülük” kavramına başvurmuştur. Bu bağlamda Ayşe Hanım’a göre türçülük, bahsedilen demokratik değerlerle çatışmaktadır:

“Herkes önce insan diyor bırakalım hayvanlar daha sonra diye düşünüyorlar önce biz bir kurtulalım ama hayır zaten mesele de burada başlıyor zaten bunun adı türçülük bildiğimiz gibi. Yani türçülükte önce insan denir hayır bütün türler eşittir aynı özgürlüğe sahip olmalıdır. İşte önce insan önce hayvan gibi bir şey yanlış insanların adalet kavramı bile böyle ayrıştırıcı olabiliyorken ben bu dünyada da adalet olduğunu düşünmüyorum.”

Görüşmemizin devamında adalet kavramıyla veganlığın ilişkisini ifade etmektedir:

“Veganlık adalet üzerine kurulu bir şey. Uygulanabilir mi? tartışılır. Ama insan niye vegan olur demiyorum olmalı hak, özgürlük açısından. Yoksa tatla ay bu kinoa tatlı da çok güzel falan gibi bir mevzu değil. Veganlık en temelinde adalet, özgürlük meselesi. Sadece insanlar için değil tüm türler için. Bana kalırsa bir veganın insan haklarına da aynı şekilde saygılı olması gerekiyor. Cinsiyetçi, türçü, ırkçı, homofobik olması gerekiyor. Bunlar hep aman ayrı mevzular gibi görünse de hep bir şekilde iç içe girmiş mevzular hepsinin temelinde de adalet var.”

Esra Hanım ise bu kavramlara kendi davranışları üzerinden bakmakta ve vegan olduktan sonra kendisini daha adil bir insan olarak gördüğünü ifade etmektedir:

“Daha adil bir insan olduğumu düşünüyorum. Çevreye hayvanlara karşı daha adil yaklaşabildiğim için kendimi daha mutlu hissediyorum. Eskiden sisteme ortak olarak adaletsizlik yaptığımı düşünüyordum çünkü. Tabi yine her şekilde giydiğimiz kıyafette bile adaletsizlik var aslında. Ben en azından bu kısımdan çekildim. Kapitalist sistem içinde ne adil ki herkes birbiri üzerinden para kazanıyor ben bile farkında olmadan birileri üzerinden para kazanıyorumdur bilmiyorum ama.”

Esra Hanım da Murat Bey gibi veganlık ve demokratik değerlerden bahsederken hayvanlar için mevcut sistemi kölelikle ilişkilendirmektedir.

“Yani aslında bir çeşit kölelik sistemi bahsettiğimiz. Hayvanlar üzerinden faydalıyor olmamız hayvanları köle olarak görmemizle alakalı. Bu nedenle hayvanları köle olarak görmeyenler ve görenlere karşı olan veganlar aslında bu adaleti savunuyorlar. Eşitliği savunuyorlar burada türçülük yapmıyorlar yani. Hepimiz eşitiz her tür eşittir, birbirinden faydalanmamalıdır dediği için burada bir eşitlik adalet söz konusu. Bu yüzden farkındalık açısından da bunu dile

getirmek diğer insanları da sorgulatmaya getirdiği için katkısı olur. Dünyadaki tüm adalet sorununu çözmiyor. Ama neyin ucundan ne kadar tutuyorsam faydadır ne kadar adil olursam o kadar iyidir bence.”

Derya hanım da Esra Hanım ve Murat Bey gibi mevcut durumu kölelik sistemiyle karşılaştırmaktadır. Derya Hanım’ın ifadesiyle “veganlık bir hak mücadelesidir.” Demokratik değerlerden bahsederken “O eşitlik dediğimiz şeyde hayvanlar yoksa benim için o eşitlik hiçbir şey ifade etmiyor” şeklindeki bakışı bu değerlerin hayvanları kapsayacak şekilde genişletilmesi talebini ortaya koymaktadır:

“...nasıl biz insan hakları için mücadele veriyorsak, zamanında atıyorum zenciler sömürülüyordu, köle gibi çalıştırılıyorlardı, öldürülüyorlardı. Onlar da aynı şekilde katlediliyorlardı. Yani benim için – bir video gördüm mesela bir eşek tahıl şeyinde hayvanın gözlerini bağlamışlar dönüp duruyor, tahıl ezdiriyorlar hayvana. Bütün gün sömürüyorlar eşeği. Bundan ikiyüzyıl önce aynısını bir zenciye yaptırıyorlardı. Ve benim için bir insanla bir hayvan arasında bir fark olmadığından dolayı yani bu bir hak mücadelesi eğer sen o insanın hakkı için bir mücadele verdiysen ve bir şeyler elde ettiysen onu hayvan için de yapmak zorundasın. Çünkü sen ondan üstün değilsin, eşitsin.”

Diğer bir katılımcı Birol Bey demokratik değerleri “ayrımcılıklar” çerçevesinden algılamaktadır.

“Eşitlik, özgürlük, adalet... tümünün temelinde aslında ayrımcılıklara karşı olma durumu var. Herhangi bir fobik durum ne biliyim bu homofobi olabilir, cinsiyetçilik olabilir, türçülük olabilir, ırkçılık olabilir herhangi şekilde bir ayrımcılığa karşı olma durumu aslında bu bahsettiğimiz şeyler. Bu durumda veganlık da şuradan bağlanıyor aslında hani ayrımcılıklara karşı olma durumu derken türçülük diye bir ayrımcılık var.”

Elif Hanım eşitlik, özgürlük ve adalet kavramlarını hayati kavramlar olarak tanımlamaktadır. Veganlığın adaleti beslediğini ancak yeterli olmadığını savunmaktadır. Ona göre “tahammül” kavramı burada önem kazanmaktadır:

“Bunlar hayati kavramlardır. Bu kavramlarla alakalı çok mutsuzum. Ben burada oturuyorum Yeldeğirmeni bu konuda iyi hissettiğim bir yer. Çevrem böyle.

Burası biraz kurtarılmış bölge gibi. Benzer taleplerdeki insanlarla bir aradayız aslında.

Veganlığın daha adil bir dünyaya katkısı olabilir mi?

Veganlık toplumdaki adaleti besler ama tek başına yeterli değil. Bir insanın vegan olup şiddet yanlısı olma ihtimali de var, yüzde yüz aynı düşünemeyiz. Bana göre tahammülü öğrenmek lazım. Saygı. O “başkasını yok etmeyi” içerenle örtüşemiyorum. Özgürlüğün bir yolu tahammül olmalı. Tabi bir baskıya tahammül değil, karşımızdakine tahammülden bahsediyorum.”

Hülya Hanım “eşitlik, özgürlük ve adalet” kavramları için tutumunu: “Bütün canlılar için isterim. Ülkede bir dikta hükümeti var ama bunun dışında bütün dünyada – eşitlik zaten gezegende yaşayan bütün canlılar için. Yani bir insan neyse bir köpek de aynı. Zaten reenkarnasyona inanan bir insanım onun için ruhların bedenden bedene aktarıldığı için her türlü canlıda ruh bulduğumuza inanıyorum o yüzden benim için bütün canlılar eşittir.” şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca veganlığın barış ve empati getirdiğine inanmaktadır:

“Bence insanlar vegan olduktan sonra empatileri yükseliyor. Bir hayvana kıyamayan başka bir canlıya hiç kıyamaz bence vegan olduğunda barışçıl bir dünya olur. Bütün herkes empati yaparak hayvanlara da empati yaparlar... Bir canlıya kıyamayan böyle bir şey yapmaz yani kalkıp da başka bir canlıyı öldürmez. Şimdi bahaneleri yemek. O bahane kalktıktan sonra zaten savaşlar da olmaz.”

Burada katılımcıların demokratik değerleri algılamada bu değerlerin hayvanları kapsayacak şekilde genişletilmesi yönünde talepleri bulunduğu görülmüştür. Katılımcılar toplumdaki dezavantajlı gruplara yönelik yapılan ayrımcılıkları hayvanlara yönelik ayrımcılıklara benzetmektedir. Görüldüğü gibi kimi katılımcılar hayvanların günümüzdeki durumunu geçmişteki kölelik sistemiyle kıyaslamakta kimileri de toplumdaki cinsiyetçilik, homofobi, ırkçılık gibi demokratik değerle çatışan olgularla hayvanlara yönelik muameleyi ilişkilendirmektedir.

3.6.4.2. Altruistik Değerlere Yönelik Tutum ve Eylemler

Burada altruistik değerlere yönelik tutum ve eylemler bağlamında katılımcıların diğer insanlar ve hayvanlar için yaptıkları gönüllü etkinlikler ortaya koyulmaktadır.

Katılımcıların çoğunluğunun başka insan ve hayvanlar için çeşitli gönüllü faaliyetlerde bulundukları görülmüştür. Bu faaliyetler STK'lara maddi destekte bulunma, çeşitli gönüllü çalışma faaliyetleri, başkaları için bir yardım, organizasyon gibi etkinlikler için duyuru yaparak bu etkinliklerden başka insanların da haberdar olmasını sağlama açısından aracı olma, sokak hayvanlarının bakımını üstlenme ve mekân açısından dezavantajlı gruplar için alan sağlama şeklinde bulunmuştur.

Tablo 7: Katılımcıların başkalarına yönelik gönüllü faaliyetleri.

Katılımcı	Faaliyetler	Faaliyet Türü
Sevgi	WWF	Maddi destek
Murat	Akut gönüllüsü, ahtapot gönüllüleri derneği, yunuslara özgürlük platformu.	Gönüllü çalışma
Ayşe	Lösemili çocuklar için	Maddi destek
Aslı	Mevcut yok. Geçmişte TVD için destek.	Gönüllü çalışma
Merve	“Sınırları aşan gençlik derneği” Sosyal medyadan duyuru yoluyla çeşitli proje ve derneklere destek Geçmişte akut gönüllüsü olma	Gönüllü çalışma Aracı olma
Esra	Gıda topluluğu	Gönüllü çalışma
Derya	Bağımsız Hayvan, Mor Dayanışma	Gönüllü çalışma
Birol	Vegan Stant Etkinlikleri	Gönüllü çalışma
Onur	Mevcut yok. Geçmişte Greenpeace için destek.	Maddi destek
Elif	Alan sağlama* Toplum Gönüllüleri Vakfı Mülteciler için kermes Yaşam Hakkına Saygı Derneği “ömür boyu yaşam sponsoru” Sokak hayvanı sahiplenme	Mekân yoluyla Maddi destek Hayvan bakımı üstlenme
Ömer	STK destek	Katılımcı bilgi vermek istemedi
Ahmet	Tema, Atatürkçü düşünce derneği, Lösev, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Mehmetçik Vakfı Bireysel yardımlar ve bireysel olarak sosyal medya yoluyla aracı olma	Maddi destek Aracı olma
Belkıs	Lösemililer, Otizm Vakfı Sokak hayvanı sahiplenme (mekânda) Geçmişte yoksullar, kadınlar ve çocuklar için çeşitli yardımlara katılma	Maddi destek Mekân yoluyla Gönüllü çalışma Hayvan bakımı üstlenme
Hülya	Lösev	Maddi destek
Ezgi	Vedik kültürünü geliştirmeye yönelik projelere destek, “Yaşam İçin Yiyecek Derneği” kurucu üyelerinden birisidir.	Maddi destek Gönüllü Çalışma

3.6.4.3. Evrensel Değerlere Yönelik Tutum ve Eylemler

Evrensel değerlere yönelik tutum ve eylemler çevresel motivasyonlar ve çevredostu uygulamalar, kimi katılımcıların desteklediği eylem tarzı ve şiddet ve baskı karşıtı tutum ve eylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca veganlığın evrensel bir fayda sağlayabileceği inancı öne çıkmaktadır.

Ayşe Hanım, baskının toplum açısından olumsuz etkisine değinirken veganlığın evrensel bir katkı sağlayabileceğini ifade etmektedir:

“...kadınlarla erkekler aslında baskı altında yaşıyorlar, cinsel baskı altında yaşıyorlar. Bu yüzden çok büyük mutsuzluklar ortaya çıkıyor. Birbirlerini sevmiyorlar çünkü birbirlerini tanıyamıyorlar kadınlar ve erkekler. Kadınlar ve erkeklerin daha insanoğlunun birbirini tanıyamadığı sevmediği bir dünyada hayvanları sevmesi de beklenemez. Hepsi bir bütün aslında. Yani türlere saygı, cinsel kimliğe saygı hepsi bir bütün. Çünkü buna saygı olduğu zaman zaten bir ineğe de saygı olur onun da sütü alınmaz, kadına da saygı olur, çocuk tecavüzleri de olmaz. Yani veganlık ahlaki olarak bu dünyayı kurtarır mı? kurtarır.”

Katılımcıların tümü, Ayşe Hanım gibi veganlığın evrensel olarak bir fayda sağlayabileceği görüşündedir.

Biröl Bey:

“Benim şuan ki düşüncelerimin birçoğu aslında vegan olduktan sonra oturdu diyebilirim. Hani şu an diyorum ya bireyler ayrımcılıklar, eşitlik hatta demokrasi vs tüm haklar durumu hani bende bu bilinç bundan sonra oluştu. Çünkü merakım araştırmam biraz o yöne kanallı oldu ve o yönde bir şeyler okudum araştırdım. Zaten hani türçülük karşıtı veganlık, bir ayrımcılık karşıtı. Bu durumda zaten veganlık da evet o dünyaya ulaşmak için bir nokta.”

Merve Hanım:

“Hadi vegan olduk hop adalet geldi, eşitlik geldi diyemeyiz bence. Ama tabii ki olur. Neden vegan oluyor insanlar onu düşünmek lazım. Birdenbire bir yasa geldi ve insanların hepsine et yemeyi yasakladı da o yüzden mi vegan oldular yoksa gerçekten biz okullarda bunu öğrettik hayvanların yenecek bir şey olmadığını gösterdik de onun için o empati duygusunu geliştirip kişisel olarak sınırlarını

aştıkları için mi vegan oldular. Böyle olurlarsa mesela bu dediğin üç kavrama etkisi olabilir. Ama birden bir yasayla önünü kapatırsak buna etkisi olmaz.”

Onur Bey:

“...insanlar vegan olduğunda bu üç başlığı da (eşitlik, özgürlük ve adalet) kavradıklarını düşündüğüm için o yüzden daha adil bir yaklaşımda olacaklarını düşünüyorum. Hem bütün dünyaya hem hayvanlar hem diğer insanlara.”

Hülya Hanım:

“Bence insanlar vegan olduktan sonra empatileri yükseliyor. Bir hayvana kıyamayan başka bir canlıya hiç kıyamaz bence vegan olduğunda barışçıl bir dünya olur... Bir canlıya kıyamayan böyle bir şey yapmaz yani kalkıp da başka bir canlıyı öldürmez. Şimdi bahaneleri yemek. O bahane kalktıktan sonra zaten savaşlar da olmaz.”

Sevgi Hanım:

“...fikrini soramıyorum ama kesip yiyorum hani bu doğru değil ya bunu yapmasam daha iyi olur diye diye zaten hayatında uyguladığın bir şey. O yüzden zaten o sorgulamayı yapan bir insanın belirli bir adalet duygusu vardır hani o yüzden muhakkak ileriye götürür bir şekilde insanları.”

Katılımcılar arasında vejetaryenliğin temel motivasyonları incelenirken çevresel motivasyonun çoğunlukla destekleyici motivasyon olarak karşımıza çıktığından bahsedilmişti. Katılımcıların çoğu bu anlamda vejetaryenliğin çevre için faydalı olduğu inanişindedir. Dolayısıyla evrensellik kavramı içinde değinilen biyosferik değerler açısından katılımcıların çoğunlukla duyarlı olduğu görülmektedir. Çevrenin korunmasına yönelik kaygılar katılımcıları çeşitli çevre dostu uygulamalara yönlendirmiştir. Bu bağlamdaki bulguların bir kısmı “çevresel motivasyonlar ve risk algısı” başlığında verilmektedir. Bunun yanında katılımcıların ayrımcılık karşıtlığı ile ilgili ifadeleri “katılımcıların demokratik değerlere yönelik tutum ve eylemleri” başlığında verilmektedir.

3.6.4.4. Geleneksel Değerlere Yönelik Tutum ve İnanişlar

Katılımcıların gelenekselliğe yönelik değerleri dini inanişlar ve kader inanişi bağlamında ele alınmıştır. Ayrıca mevcut değerlerle çatışma deneyimlerine

rastlanılmış, bir katılımcıda dini inanış ve vegan yaşam biçiminin uyumlu hale getirildiği görülmüştür.

Tezin ilk bölümünde gelenekselliğin vejetaryen yaşam tarzlarının benimsenmesini olumsuz yönde etkilediğinden bahsedilmişti. Kimi dini öğretilerin hayvanların insanlar için yaratılmış varlıklar olduğu düşüncesi ile vejetaryen yaşam tarzları arasında bir uyumsuzluk görülebilmektedir. Burada dini açıdan kader inanışı da hayvanlara yönelik algıyla ilişkilidir. Hayvanlar insanların kullanması için yaratılmış varlıklardır dolayısıyla bu onların kaderidir.

Derya Hanım'ın aşağıdaki ifadeleri veganlık ve kader inanışı arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır:

“Dini inancın var mı?

Yok. Ateistim.

Kader konusunda ne düşünüyorsun? dinle ilgili olmayabilir bu enerji vs...

Hayır, inanmıyorum. Spiritüel mi böyle? Yok yok hiç. Ben materyalist bir insanım. Benim hatta o kadar sıkıntılı ki şu kader denilen şey. Ona bakarsan herkese bir kader biçebilirsin ya hani hayvanların kaderi sömürülmek o zaman, insanlar için kullanılmak. Böyle sıkıntılara sebebiyet veriyor ya çirkin bir şey.

Kader kavramını nasıl görüyorsun?

Sevmiyorum hiç sevmiyorum. Kadercilik çok çirkin bir şey. Hiçbir şekilde çürütemezsin de çünkü bir dayanağı yok. “Bunların kaderi de budur” peki neden? “bilmiyorum öyle”, “öyle yazılmış, öyle yazılmış” sen bunun neyini tartışabilirsin? Yani ben üzerinde tartışamayacağı, dayanaklandıramayacağı hiçbir şeye girişmem. Çünkü mantıklı bir şey çıkamaz oradan. Hayvanların çok aleyhine olur.”

Sevgi Hanım kader kavramının insanların tembelleştirdiğini ifade etmekte bunun yerine bireylerin kendi eylemlerinden sorumlu olduğunu düşünmektedir:

“Yani bence kader fikri insanı çok tembelleştiriyor ya herşeyi kadere bırakıyorsun ya da kendi emeğinle başardığın şeylerde aa ne kadar şanslıyım teşekkür ederim allahım sana. Hani ben açıkçası başıma gelen her şeyde payım

olduğunu düşünüyorum. Kötü bir şeyse belki onu daha iyi yapabilecekken yapamadım o yüzden kötü oldu diye düşünüyorum. Kader inancım yok ama tesadüfler olabilir. Mesela benim seninle tanışmam bir tesadüf ama seninle nasıl bir arkadaşlık ilişkisi kuracağım ikimizin elinde olan bir şey kaderle ilgisi yok.”

Merve Hanım da kader kavramını davranışlarla şekillenmesi açısından Sevgi Hanım’la benzer şekilde yorumlamaktadır:

“Mesela benim seninle burada oturacağım çok öncesinden beri belliydi ama şöyle belliydi bu yazılmış bir yazı değildi senin davranışların ve benim davranışlarımla şekillenmiş bir yoldu. Yani sen tarihin bir zamanında o kafede orada olmayı tercih ettin, oraya yolun düştü oraya geldin, bu tezi yazmak istedin mesela bu tezi neden yazmak istediğine daha geçmişe de gidiyor ya e kısacası sen dünyaya geldiğin andan bugüne kadar yaptığın seçimlerle karşılaşmamızı seçtin. Ben de aynı şeyi seçtim. Dolayısıyla bireysel olarak hazırlanan ve ilerleyen bir kaderden söz edebiliriz. Ama birisi oturmuş da yazmış önceden yazmış biz onu oynuyoruz öyle bir şey yok. Tamamen davranışlarımızla gelişen bir kader var diye düşünüyorum.”

Murat Bey’e kader inancısını “bir ana hat var ama yani o ana hat üzerinde o kadar çok yol var ki hangi yoldan o ana hattı geçip bitirdin tamamen senin elinde.” Sözleriyle ifade etmektedir.

Ayşe Hanım’ın kader kavramına bakışı daha çok tesadüf eksenindedir:

“Daha çok serendipity’ye mutlu tesadüfe inanıyorum galiba. Bir şeyin peşinde giderken başka bir şeyin aniden karşımıza çıkmasına. Bu da kader gibi belki de. Tesadüflere inanıyorum.

Yolumuzun önceden çizildiği gibi düşünceniz var mı?

Şüphelerim var bu konuda. Şüphelerim var eğer böyle bir şey varsa da geçen seneyi düşündüğümde itirazlarım var.”

Dini inancısını deizm olarak tanımlayan Aslı Hanım kadere inandığını ifade etmektedir:

“Evet kesinlikle. Kader, enerji bir şeyler var mutlaka. Bunlar boşa değil. Enerji evren ne dersen de. Bunlar bir sistemde yaratılmış, bir şeyler önceden planlanmış.

Herşeyin bir sebebi var hayatta hiçbir şeyi boşuna yaşamıyoruz diye düşünüyorum.”

Esra Hanım:

“Şey gibi mi dinde de var galiba. Ya biraz tesadüflere inanıyorum. Kadercilik diye bir şey var ya hani ama bu da gelecekmiş başımıza gibi bir şeye zamanla evrilmek zorunda kaldım. Eskiden kabul edemediğim şeyler vardı. Ama çok da kadere teslim olma gibi bir şey tercih etmem yani müdahale ederim, olmuyorsa teslim olurum gibi. Tam anlatamadım.

Değiştirebilir miyiz peki kaderimiz bizim elimizde mi sence?

Yani geleceği göremediğimiz için kaderimde neyin olduğunu bilmediğim için değiştirebilirim tabi mücadele ederek her şey yapılabilir gibi geliyor bana.”

Birol Bey:

“Yani çok da inanmıyorum açıkçası. İnsanın varlığının rastlantısal olduğunu düşünüyorum zaten hani çok öyle bir sebepten bir şeyler oluyor gibi gelmiyor bana. Sadece biz heralde bağlıyoruz diye düşünüyorum.”

Dini inanışını deizm olarak tanımlayan Onur Bey kader konusundaki inanışını anlatmaktadır:

“Ben herkesin kendi kaderini kendi belirlediğine inanıyorum. Gerçekten neyi çağırırsan o senin başına geliyor ben buna inanıyorum. Çok fazla yoga yaptığımdan beri meditasyon yapmaya başladım. Ama ondan öncesinde hep hayatımda bir gücün varlığını hissediyordum. Ben zamanında kaybettiğim anneanneme yormuştum mesela bu gücü. Çünkü çok yakındık onunla. Ben hep şey derdim bir güç var sanki ve benim her başım sıkıştığında beni kurtarıyor kolluyor. İşte hep bunaldığım dönemden zırt diye çıkabiliyorum o güç sayesinde gibi bir şey söylüyordum mesela. Sonra bunu meditasyon yaptıkça, gördükçe kendi içimde iyiyi çağırdığım için iyi olduğunu fark ettim aslında. Ben neyi istiyorsam önümdeki hayatın da ona göre evrildiğini gördüm. O yüzden hani hala ona bir güç bir varlık demek hoşuma gidiyor. Bu aslında tamamen benimle ilgili. Mesela şu an bolluk bereket meditasyonu yapıyorum 21 gün süren. Ve gerçekten sen çağırdığında o bolluk bereket geliyor.”

Mekân sahipleri grubundan Elif Hanım:

“Seçemediğim şeyler var insanlar bunu kader gibi yaşıyor. Bu dayanışmalar da bunun zorluklarıyla savaşıyor bir şey aslında. Kader değil de herşeyi seçemediğimizi düşünüyorum. Ama yaptığımız bir şey başkasının hayatını değiştirebilir.”

Ömer Bey “kadere inanır mısınız?” sorusuna aşağıdaki gibi cevap vermektedir:

“Ya açıkçası hayır. Yani iki şık önüme koyarsam evet mi hayır mı? hayır. Hayır mı bilmiyorum mu? Bilmiyorum. Yani var olabilir yok da olabilir. Üçüncü bir şık varsa bilmiyorum derim.”

Berna Hanım:

“Yani ben şeye inanıyorum hepimizin bir hayatta öğrenmesi gereken bir derslerin olduğunu düşünüyorum buna kader der misin bilmiyorum ama herkesin bu hayata girme sebebi – yani geriye dönüp baktığımda 36 yaşındayım bugüne kadar yaşadığım şeylerim beni bugün buraya getirdi o zaman belki çok kötü çok acıyan şeyler olmuş olabilir ama şu anda seninle ne mutlu ki gülebiliyorum ve bunları aşmış şekilde devam edebiliyorum.

Peki burada kader biraz da şey bizim için çizilmiş bir yol var mı? bizim müdahale edemeyeceğimiz bir yol var mı?

Ben inanmıyorum ona. No. ben inanıyorum ki hayatımdaki şeyleri beğenmiyorsam ya da şeyse değiştirmek benim elimde.”

Hülya Hanım reenkarnasyon inancının olduğunu söylese de kendisini ateist olarak tanımlamaktadır. Kader konusundaki tutumunu ise “İnanmam inanmam. Kendi yolumuzu kendimiz çizeriz. Belki olaylar ona göre gelişir ama sonuçta kendi yolumuzu kendimiz çizeriz. İlerde olmasını istediğimiz şeyi kader diye yorumlarız ama çaba olmadan da hiçbir şey olmuyor o yüzden çaba gösterdiğimiz zaman ve olduğu zaman da kader deriz kader diye bir şey yoktur her şey senin elinde.” şeklinde ifade etmektedir.

Vaishnava inancını takip eden Ezgi Hanım inancını aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadır. Ezgi Hanım vejetaryenliği seçmesindeki öncelikli motivasyonun etik

olduğunu ifade etmiştir. Ancak sonradan benimsediği bu spiritüel inanış vejetaryen yaşam tarzıyla uyumludur. Kader kavramı ise karma ile anlatılmaktadır ve kaderin değiştirilebilir olduğu, insan eylemlerinin sonucu olduğu inanışını belirtmektedir:

“Bu aslında çok kadim bir gelenek ve pratiklerinde dört temel ilkeyi takip ederler. Zaten bütün belki dinlerde olan şeydir yani şiddet içermeyecek şekilde yaşamaya çalışırlar – buna vejetaryen bir beslenme dahildir yani yumurtanın da olmadığı – evlilik dışı cinsellikten uzak dururlar, kumar oynamazlar ve uyuşturucu kullanmazlar. Ben de böyle bir temeli takip ediyorum. Bu uyuşturucular sigara alkol herşey yani kahve çay bile zihni şey yapabilecek yani ihtiras modunu takip edebilecek şeylerden uzak durmaya çalışıyorum. Bunu bir yaşam biçimi olarak çok uzun yıllardan beri takip ediyorum. 2002 diyebilirim.

Kadere inanır mısınız?

Kadere inanıyorum. Ama şöyle değiştirilemez olduğu anlamında değil, başımıza gelen her şeyin belirli bir nedene dayandığına kesinlikle inanıyorum. Ama karma yani bada ya bhagya diye belki duymuşsunuzdur burada bahsedilen beş tane temel konu vardır. Maddi doğa anlatılır, maddi doğanın nasıl işlediği, ruhun ne olduğu anlatılır yüce ruhun ne olduğu anlatılır, zaman ve karmadan bahsedilir. Bu beş tane konu içinde değiştirilebilir olan tek şey karmadır. İnsan faaliyetlerini değiştirerek geleceğini değiştirebilir. Yani şu an yaptığımız şeyler bizim geleceğimizi belirliyor.”

Katılımcılar dini inanç ve kader kavramı hakkındaki görüşleri açısından farklılık göstermektedir. Ancak kader kavramına bakış açıları çoğunlukla insan eylemlerinin etkisinin önemini göz önünde bulundurmaktadır. Bu açıdan kader inanışı ve benimsedikleri vejetaryen yaşam tarzı arasında uyum görülmektedir.

Tablo 8: Katılımcıların Kader Kavramına Yönelik İnanışları

Katılımcıların Kader Algısı
İnsanları tembelleştirir
Kendi eylemlerinden sorumlu olma
Davranışlarla şekillenir / Değiştirilebilir
Tesadüf / Rastlantı
Belirli seçenekler ve kararlar vardır /
Seçemediğimiz bazı şeyler vardır ama kader değil
Yaptığımız bir şey başkasının hayatını değiştirebilir
Şüphelerim var / Bilmiyorum
İnanıyorum

3.6.5. Vejetaryen ve Vegan Mekânlarda Motivasyon ve Değerler

Bu bölümde incelenen mekânlarda vejetaryenliğin temel motivasyonları ve değerleriyle ilişkili bulunan bulgular açıklanmaktadır. Vejetaryenliğin bu çalışmada ele aldığımız üç temel motivasyonu ve vejetaryenlikle ilişkili değerler incelenen mekânlardaki çeşitli uygulamalarla karşımıza çıkmaktadır.

3.6.5.1. Sağlık Motivasyonlarının Mekânlarla İlişkisi

Sağlık motivasyonları ve sağlıkla ilgili inanışlar mekânların dekorasyonları, menü içerikleri, fiyatlar ve mekândaki uygulamalar bağlamında ortaya çıkmaktadır. Vejetaryen beslenme tarzlarının daha sağlıklı olduğu inancı menü içeriklerinin hayvansal gıdadan arınmış olmasının yanında daha fazla sebze, meyve ve tahıl ürünleri barındırmasıyla uyumludur. Sağlık motivasyonları ve inanışları çevresel motivasyon ve

risklerle birleştiğinde mekân sahiplerini kendi ürünlerini yetiştirmeye yöneltebilmektedir.

“...kompost başladık arka bahçemizde oraya bütün şeylerimizi atmaya çalışıyoruz, organik atıkları atmaya çalışıyoruz.

Ne yapıyorsunuz bahçede kompost nedir?

Kompost. Şey var ya toprak kendin bütün şeyleri atıyorsun çöpleri atıyorsun solucanlarla birlikte o güzel temiz bir toprak oluyor gübre gibi çok zengin bir toprak oluyor... Ekiyoruz bu sene ilk defa bostanımıza başladık. Bulaşıkçımız (...) abla ve motorcumuz (...) götürüyor. Şey ekiyoruz tohumu yani üreticilerle çalışmaya başladık şimdi kendimiz istediğimiz sebzeleri ekmeye başladık haftaya yeni bir kabak çeşidi menüye girecek mesela.”

Menüde organik ürünlerin bulunması, beyaz undan ve şekerden daha pahalı olan sağlıklı alternatiflerin kullanılması, menü fiyatlarının incelenen diğer mekânlara göre daha yüksekte bulunmasına neden olmaktadır.

Fotoğraf 1: Mv menüsünden örnekler.

Fotoğraf 2: Mb'nin menüsünden örnekler.

Fotoğraf 3: M3'ün menüsünden örnek.

Sağlık motivasyonları mekânlarda gerçekleştirilen kimi etkinliklerde görünür olmaktadır. İncelenen mekânlarda gözlem sürecinde “evde bitkisel yoğurt yapımı” ve ortalama ayda veya iki ayda bir çeşitli mekânlarda “raw vegan pasta yapımı” atölyeleri gerçekleşmiştir. Raw food akımı bir çeşit sağlıklı beslenme trendi olarak ortaya çıkmıştır. Bu beslenme şekli organik ve çiğ gıdaların tüketimine dayanmaktadır ve gıdaların pişirildiğinde sağlıklı özelliklerini kaybettiği düşüncesinden gelmektedir. Buna göre sağlıklı gıdalar en fazla 40-50 derecede pişirilmelidir. Raw food beslenme tarzı çoğunlukla vejetaryen veya vegan bir beslenme olmaktadır. Raw tatlılar ise rafine şeker içermez, unsuz, glütensiz, laktozsuz ve dolayısıyla tamamen bitkisel olarak hazırlanmaktadır.

Sağlıklı beslenme tarzında öne çıkan bir diğer özellik mevsimselliktir. Buna göre ürünler kendi mevsiminde ve doğal koşullarda yetiştirilip tüketilmelidir. Berna Hanım’ın bireysel olarak mevsimsel beslenme tarzı mekânında da görülmektedir.

“Benim şu anki beslenme şeklim daha çok galiba mevsimselliğe gitmeye başladım. Bizim yaşadığımız dünyada daha yeni yeni dünyanın dört ucundan haftanın yedi günü yirmi dört saat istediğin mevyeye, sebzeye, balığa ulaşabiliyorsun gibi. Bundan önce başka jenerasyonlarda bu pek mümkün değildi ve bence biz daha yeni yeni öğreniyoruz bunların bizim üzerimizdeki etkilerini ve bence herşeye her an ulaşabilmek aslında hergün onu yemek, “yemelisin” demek değil... Avokado bu dükkanı açtığımızdan beri hep vardı menümüzde hep çok seviliyordu ama bu sene ilk defa sadece Türkiye’den aldık avokadolarımızı ve bütün Türkiye’de yetişen avokadoları biliyoruz ve artık yazın çok şey bir karar aldık ...’nin tarihinde, yaz döneminde avodako yoktu menümüzde...”

Ezgi Hanım’ın da daha önceki mekânı için kendi ürünlerini organik olarak ürettiğinden ve yeniden bu üretim şekline dönme planından daha önceki bölümlerde bahsedilmişti.

İncelenen mekânların çoğunluğunun menüsünde glütensiz, unsuz, şekersiz ürünlere yer verildiği görülmüştür. Dolayısıyla bu mekânların vejetaryenlik harici diyet türlerine de hitap ettiğini söyleyebiliriz.

Tablo 9: Sağlık motivasyonlarının incelenen mekânlarla ilişkisi.

✓ <i>Menü İçerikleri</i> ✓ <i>Fiyatlar</i> ✓ <i>Uygulamalar</i>	Menü içeriklerinde daha fazla sebze, meyve, tahıl ürünleri Ürün yetiştirme, organik pazar alışverişi Mevsimsellik Glutensiz, unsuz, şekerli ürünler İncelenen diğer mekânlara oranla yüksek fiyatlar Plant-base Gıda atölyeleri
Sağlık motivasyonları ve inanışlarının mekânlara etkisi; mekânlardaki uygulamalar.	

3.6.5.2. Etik Motivasyonların Mekânlarla İlişkisi

Etik motivasyonlar mekânlarda hayvanlar için ayrılan alan, hayvanlar için maddi destek ve gerçekleştirilen yardım organizasyonları çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. Menü içeriklerinin daha az organik ürün, daha fazla karbonhidrat ve kızartma barındırması açısından ise sağlık motivasyonlarının etkisinin daha fazla olduğu mekânlardan ayrılmaktadır. Mekânların çoğunluğunda mekân içinde ve çevresinde bulunan sokak hayvanlarının bakımının üstlenildiği görülmüştür.

Etik motivasyonlar mekânların içinde ve çevresinde hayvanlar için “alan” yaratılmasında bir etkidir.

Fotoğraf 4: Mekân içerisinde kedilere ayrılan alan.

Fotoğraf 5: Mc’de kedilere ayrılan alan.

Mekânın içinde ve önünde hayvanlar için mama ve su kaplarına rastlanılmaktadır. Bunun yanında incelenen mekânların içinde ve çevresinde işletme sahipleri tarafından bakımları üstlenilen çok sayıda sokak hayvanı olduğu gözlenmiştir. Mekân çevresindeki hayvanların işletme sahipleri tarafından bakım ve tedavi masraflarının üstlenilmesi sağlık motivasyonlarının ön planda olduğu mekânlarda da görülmüştür. Dolayısıyla mekânlar bağlamında motivasyonların etkileri iç içe gözlenmektedir.

Tablo 10: Etik motivasyon ve değerlerin mekânlara etkisi; mekânlardaki uygulamalar.

✓ <i>Menü İçerikleri</i>	Geleneksel yemek çeşitleri
✓ <i>Hayvanlar İçin “Alan”</i>	Daha fazla karbonhidrat
✓ <i>Hayvanlar İçin Maddi Destek</i>	Bakımı üstlenilen hayvanlar için mekânda yer ayırmak Mama ve su kapları Mekân çevresindeki hayvanların bakımı ve tedavileri için maddi destek Bağış kutuları

3.6.5.3. Çevresel Motivasyon ve Değerlerin Mekânlarla İlişkisi

Vejetaryenliğin çevresel motivasyonlarının ve doğayla ilgili kaygıları yansıtan biyosferik değerlerin mekânların tasarım ve uygulamalarında etkili olduğu görülmektedir.

Elif Hanım:

“Mekânda da nasıl bazı şeyleri en aza indiririz diye bakıyoruz. Plastik pipet kullanmıyoruz, sadece kâğıt poşet kullanıyoruz, kavanoz kullanmaya çalışıyoruz. Turnepa kullanıyoruz deterjan olarak ama deterjandaki plastik atıklar da var. Sürdürülebilir bir şey yapabilir miyiz diye düşünüyoruz. Alan çok küçük olsa da

cam atığı ayırıyoruz ama kâğıt atığı her zaman ayıramayabiliyoruz, bunu nasıl aşarız diye düşünüyoruz.”

Ömer Bey ise mekânının vejetaryen ve vegan tarzından bahsederken geri dönüşüm ve ileri dönüşüm konusundaki duyarlılığını ifade etmektedir:

“Ama benim veganlık vejetaryenliğin dışında başka bir derdim var. upcycle ve recycle yani geri dönüşüm ve ileri dönüşüm. Mümkün mertebe o arz ve talebi minimize etmeye çalışmak. Tüketim çılgınlığına karşı bir duruşum var neticede.”

“Buradaki eşyalar geri dönüşümden mi?

Herşey. İleridönüşüm. Taharet musluğundan lamba yapmak bir ileri dönüşümdür aslında. Ya da paletten kitaplık yapmak. Buranın yüzde yetmişinden fazlası upcycle ama sokakta bulup dezenfekte edip kullandığımız sandalyeler de var.”

“Hem tüketim hem üretimin aynı ekseninde buluştuğu daha barışçıl daha başka bir dünya. Sloganımız bu “başka bir dünya”. Ve bunların hepsinin birbiriyle ilişkili olduğuna inanıyorum aslında yani veganizm, vejetaryenlik, işte upcycle recycle, işte metal pipet, mümkün mertebe organik ürünler, anadoludaki çiftçilerle dayanışma, poşet kullanımını minimize etmeye çalışma, atölyeler. Şu an aklıma bunlar geliyor ama bütün bunlar ilişkili şeyler aslında. O yüzden de böyle bir mekânda çevre dostu ürünlerin kullanılması ve bulunması zaten olması gereken bir şey.”

Bu mekânın içinde bir “ikinci el kutusu” bulunmaktadır. Buraya müşteriler kullanmadıkları herhangi bir eşyayı bırakabilmekte, bir başkası da eğer isterse eşyayı alabilmektedir.

Berna Hanım ise mekânında plastik kullanımını nasıl azaltabilecekleri konusunda düşündüklerini ve araştırma yaptıklarını ifade etmektedir. Bunun yanında mekânda kullanılan gıdalarından arta kalanların israf edilmemesine dikkat ettiklerini belirtmektedir.

“Çevre dostu uygulamalarınız var mı?

Var var. Yani şöyle çok zor bir şey aslında bu konu çünkü şimdi hijyen önemli mutfak standartları önemli bunun için mesela Türkiye’de ulaşabileceğin farklı

paketlenme ambalaj malzemeleri bizde yeni yeni çıkmaya başlıyor. Hala çok fazla plastik kullanımımız var bizim ve bizi çok üzüyor ve her hafta gündem diyebilirim hani paketlenme fuarı olacak hatta gelecek hafta ona da gidicez, bakıcaz, araştırıcaz inşallah yeni bir şey çıkmıştır. İşte Yeni Zelanda'dan buraya bir şey getirsek onun da karbon ayak izi vardır yani şey ama ya da mesela geçen gün bir ekmek ambalajı baktık bizim şu anda kullandığımız jelatinden ya da plastikten çok daha sağlıklı organik bir ürün ama bal mumu var. Tartışma oldu işte ajansımızla birlikte işte ajansımız gönderdi çok güzel değil mi yeni değiştiririz paketleri. Ondan sonra ortağım şey dedi ama bal mumu var dedi ondan sonra ajans da dedi ki e bal mumu doğal bir şey anlamıyorum siz veganları yani plastik kullanmak daha mı iyi plastikten dedi. İkisi de iyi değil aslında ona geliyor.

Sizin şu anki paketlenmeniz nasıl?

Kâğıt ama o kâğıdın içinde plastik bir kaplama var çünkü suyu akıyor sadece kâğıt aldığında o paket makarnalar, çorbalar vs akıyor. Üstü de plastik olan birçok şey var şu anda. Ama uğraşıyoruz onu değiştirmek için. Çevre için yani şey yapmaya çalışıyoruz çok zayı şeylerin önüne geçmeye çalışıyoruz. İşte o kabak makarnası yaparken bütün kabakların ortaları çıkıyor, ortaları işte başka şeylere kullanmaya çalışıyoruz ya da limon kabuklarını...”

“Enviromental friendly evet yani dikkat etmeye çalışıyorum. Temizlik malzemelerinde daha çok şeye geçmeye çalıştım. Türkiye’de çok marka çıkmaya başladı artık eskiden çok pahalıydı şeydi ama kullandığımız bulaşık deterjanı çamaşır deterjanı falan onların hepsi Green Clean organik falan onları kullanıyoruz. Eşim çok acayip derecede recyclingci evde ayrılıyor biri yanlış şeye atarsa çok da sinirleniyor.”

Pilot 1 katılımcı da Burcu Hanım gibi israf konusunda dikkatli olduklarını ifade etmektedir:

“Bir de ben tabakta yemek kaldığında çok delleniyorum. Bir dönem çocuklar tabaklarında yemek bıraktıklarında onlara bulaşık yıkattırıyordum baya bir espri konusu falan olmuştu. Sonra para cezası kesmeye başladım. Derken artık tabaklarda yemek kalmıyor. İstedğin kadar al aldığın kadar öde demişim. Yani bir soğanın bir patatesin bir fasulyenin tarladan buraya geliş hikayesini bilmiyor.

Çünkü ben çiftçi kızıyım. O sebzeler nasıl yetiştiriliyor nasıl toplanıyor çok iyi bildiğim için yani her şeyde böyle. Zıyan kültüründen vazgeçmeliyiz, gösteriştten vazgeçmeliyiz, ambalajdan vazgeçmeliyiz. Bunlardan vazgeçtiğimiz zaman eminim ki çok daha başka bir dünya olacak. Hem çevresel açıdan hem paylaşım açısından.”

“Deterjanda özellikle zaten asla şey kullanmıyorum - çevreye zarar veren. Turmepa kullanıyorum deterjan olarak. Plastik zaten dükkânımda yok gibi bir şey yani. Paket serviste plastik çatal bile vermiyorum o derece. Ama mecburiyetten küçük o plastik servislerden paket serviste kullanmak zorunda olduğum için veriyorum. O da uzaksa. Yakınsa kendi dükkânımızın tabağına koyuyorum, tabağı ister getirin ister getirmeyin. Eskicilerden 1 liraya eski tabak topluyorum. Hesap ettiğinde aslında plastik tabakla aynı geliyor. Ama bazı müşteriler götürüp getirmeye üşeniyor o yüzden yine plastik tabakları tercih ediyorlar ama en azından çatalda yasak koyuyorum yani, çatal vermiyorum. Kendi dükkânımın çatalını veriyorum ister getirin ister getirmeyin diyorum. Ama genelde de getiriyorlar. Ben dükkânımda asla su satmıyorum. Su satışına da karşıyım. Suyun satılması cam şişe bile olsa atık bence. Ama dayatılmış bir şey ya. Ben mesela arıtma kullanıyorum arıtmayla sürahide veriyorum.”

Hülya hanım:

“Şöyle tabii ki dönüşümlü şeyler kullanıyoruz. Ondan sonra hayvansal katkı olmayan bir sürü temizlik ürünü var, hayvanlarda deney yapılmayan, onları kullanıyoruz. Elimizden geldiğince duyarlıyız o konuda... Plastik tüketimi şimdi mecburi, yapabildiğimiz kadar cam tüketiyoruz ama onları da ayrıştırıp ona göre şey yapıyoruz... Plastikleri ayrı şeye koyuyoruz, karşıda çöp bölümümüzde var, cam bölümü var, plastik bölümü var. Zaten plastikleri şeyler topluyor şu şey toplayanlar var ya plastik toplayanlar, onlar dönüşüme götürüyor.”

Ezgi Hanım ise geçmişte bir süre bir ekolojik köyde yaşadığını anlatmaktadır. Dolayısıyla katılımcının bu deneyimi onun farkındalığını arttırmış ve gündelik pratiklerine yansımıştır. Ayrıca Ezgi Hanım da Berna Hanım gibi mevcut mekân için kendi ürünlerini organik olarak üretmeyi planlamaktadır. Burada Berna Hanım'ın sağlık motivasyonlarını ön plana koyduğu üretim şekli Ezgi Hanım için ekolojik nedenlerin ağır bastığı bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Evet çok mesela pet şişe kullanmamaya çalışıyorum mesela. Ben daha önce ekolojik bir köyde yaşadım Almanya’da yaşarken. Orada tabii ki çok yüzde yüz ekolojik olmaya ve karbon ayak izimizin çok düşük olmasına çalışıyorduk. O yüzden bu tür pratikler bilincimde çok yerleşmiştir. Alışığım yani. Ama şehir hayatına geldiğinizde yapabileceğiniz şeyler daha sınırlı olmaya başlıyor. Yine de bence o bilinci korumak önemli yani vejetaryen olmak bile tek başına karbon ayak izini çok azaltan bir şey. Ben o zamanlar daha az seyahat ediyordum şu ara pek yapabildiğim bir şey değil yani uçak kullanmamaya çalışıyordum, uzun mesafeye trenle gidiyordum. Üç gün mesela tren yolduluğu yapıyordum. Mesela şu anda bunları pek yapmıyorum ama... Ekolojik temizlik ürünleri kullanıyoruz, poşetlerimize dikkat ediyoruz – şu an devletin de desteklediği bir şey birçok kişi yapıyor yani. Organik gıda almaya çalışıyoruz. Benim daha önceki vegan restoranımda kendi sebzelerimiz yetiştiriyordum yani organik olarak. Babamın bir çiftliği vardı, dedem o zaman bana yardımcı oluyordu dedem vefat edince çok ilgilenen kimse kalmadı ama mesela şimdi orayı tekrar yaşama geçirmek istiyoruz. Bu bahardan itibaren sanırım böyle bir ayağımız da olacak.”

Bu bağlamda incelenen mekânlarda “plastik tüketiminin azaltılması”, “çöplerin geri dönüşüme ayrılması”, “çevre dostu ürün satın alma” ve “az atık çıkarma konusunda duyarlılık”, “geri dönüşüm ve ileri dönüşüm”, “kendi ürününü üretme” temaları altında uygulama ve yönelimler karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki tabloda mekânlarda gözlenen ve mekân sahipleriyle yapılan görüşmelerle ortaya çıkarılan uygulamaları gösterilmektedir.

Tablo 11: Mekânlarda çevresel motivasyon ve değerler.

✓ <i>Plastik tüketiminin azaltılması</i> ✓ <i>Çöp ayırma</i> ✓ <i>Çevre dostu ürün satın alma</i> ✓ <i>Az atık çıkarma konusunda duyarlılık</i> ✓ <i>Geri dönüşüm – İleri dönüşüm</i> ✓ <i>Kendi ürününü üretme</i>	Metal pipet kullanmak Plastik servis bulundurmamak Pet şişe bulundurmamak Çöpleri geri dönüşüme ayırmak Kullanılan temizlik ürünlerinin vegan olması Mekân dekorasyonunda geri dönüşüm kullanma İkinci el kutusu
Çevresel motivasyon ve değerlerin mekânlara etkisi; mekânlardaki çevre dostu uygulama ve duyarlılıklar.	

3.6.5.4. Demokratik Değerlerin Mekânlara Yansıması: “Eşitlik”, “Özgürlük” ve “Adalet” Çerçevesi

Önceki bölümlerde “eşitlik”, “özgürlük” ve “sosyal adalet” değerleri vejetaryenlikle ilişkili olarak ele alınmıştı. Etik vejetaryen söylem içinde “Hayvan Özgürleşmesi” temasından bahsedilmişti. Buna göre insan olmayan canlılar kendi çıkarlarına uygun olarak yaşama özgürlüğüne sahiptir. Hiçbir hayvan bir insanın mülkü değildir. Ayrıca bu etik söylemin cinsiyetçilik, homofobi ve ırkçılık karşıtlığı gibi diğer eşitlik ve adaletle ilgili değerlerle uyumlu olduğundan bahsedilmişti. Bu değerlerin yansımasını mekânların tasarımında gözlemlemek mümkündür. Mk’nin girişinde duvara asılı bulunan “manifestoda” bu mekânda hiyerarşinin olmadığı, ayrımcılık karşıtlığı ve eşitlik gibi değerler vurgulanmaktadır:

- “Biz bir kolektifiz; yani burada patron, şef, uzman **ve hiyerarşi yok**. Bütün kararlar konsensuz ile alınıyor ve bütün katılımcıların karar süreçlerine eşit katılımı gözetiliyor. Artık sömürülmeyi kabul etmiyoruz.

- Şehirde tanışmak, konuşmak ve paylaşmak için daha fazla alana ihtiyaç olduğuna inandığımızdan, Mk'yi bir ortak alan olarak tanımlıyoruz. **Otoriter, ayrımcı, seksist, homofobik ve transfobik olmamak kaydıyla herkese ve bütün fikirlere kapımız açık ve hepsini önemsiyoruz.** Açık kafalar ve açık kulaklarla daha fazla iletişim yaratabileceğimiz, hiçbir çeşit şiddetin ve nefretin yer bulamadığı bir alan oluşturmanın peşindeyiz.
- Bu kapitalist sistemde her şeyi “fiyatla” ölçmeye itildik. Oysa herhangi bir parametresi, hayatımızdaki şeylere atfettiğimiz değerin karşılığı olabilir mi? bir şeylerin ne zaman, nasıl bir değer kazandığına ancak kişisel olarak karar verilebilir. Haydi gelin, müşteri ve sahip haline girmektense, bu deneyimi ve bu mekânın açık kalabilmesinin sorumluluğunu birlikte paylaşalım. Ne kadar ödeyebileceğinize ya da ödemek isteyeceğinize karar vermeyi sizlere bırakıyoruz.
- Mk alternatif ekonomiye bir katkıdır. Dolayısıyla, temel olarak diğer kolektif çalışmaları **yerel üreticileri ve dayanışma ağlarını** desteklemek çabasıdır. Bir amacımız da yeni kolektif projelerin hayat bulmasına katkı sunabilmektir.

Haydi **dayanışmayı, eşitliği ve iletişimi** hep birlikte yaratalım!”

Mekânın içinde bir LGBT bayrağı asılıdır. Mekândaki tuvaletin duvarlarında ise kimileri bu manifestodaki görüşlere işaret eden “against rape culture”, “neither master nor slave”, “all refugees welcome”, “guess what, i’m a feminist!”, “kuzey ormanları savunması”, “non violence, şiddetsizlik workshop (ücretsiz)”, “insana, hayvana, gezegene özgürlük”, “brianza antifascista e antirazzista, 1945-2015” gibi etiketler bulunmaktadır. Kolektif olarak işletilen mekânda Türk ve yabancı çalışanlar bulunmaktadır. Müşterilerinin çoğunluğunu yabancıların oluşturduğu mekânda farklı dillerden konuşan pek çok insan bir arada görülebilmektedir. Mekânda düzenlenen etkinliklerin de bir kısmı İngilizce gerçekleşmektedir. Bu mekândaki bulgular vejetaryenliğin, onunla ilişkili görülmüş bazı demokratik değerlerle birlikte bu mekânda yer aldığını göstermektedir. Daha önce değindiğimiz Harvey’in mekânsallık kavramı ile benzer olarak, bu değerler bir yandan kendine özgü mekânları yaratırken diğer yandan mekânlar bu değerleri yansıtmaya devam etmektedir.

Fotoğraf 4 : Mk. "Manifesto"

Fotoğraf 5: M6'daki bir masanın üzeri. Tarih: 25.03.2019.

Fotoğraf 6: My'nin Cinsiyetsiz Tuvalet Uygulaması.

Fotoğraf 7: Mv'nin İç Dekorasyonundan Bir Bölüm, "Freedom"

Mekân sahipleri açısından demokratik değerler ayrımcılığa karşı olma, diğerlerine tahammül gibi temalarla anlamlandırılmaktadır. Elif Hanım adalet kavramı hakkında görüşünü şöyle ifade etmektedir: “Bana göre tahammülü öğrenmek lazım. Saygı. O “başkasını yok etmeyi” içerenle örtüşemiyorum. Özgürlüğün bir yolu tahammül olmalı. Tabi bir baskıya tahammül değil, karşımızdakine tahammülden bahsediyorum.”

Ömer Bey için eşitlik, özgürlük ve adalet: “bana doğayı hatırlatıyor, nefesi hatırlatıyor, yaşamı hatırlatıyor. Özgür iradeyi hatırlatıyor. Paylaşmayı hatırlatıyor. Bireyin kendisini birey olmayı, toplum olmayı hatırlatıyor.” Bu ifadeye Ömer Bey için demokratik değerlerin insanlarla ve toplumla olduğu kadar doğayla bütünleştirildiğini anlayabiliriz.

Görüşmemizin devamında Ömer Bey'in adalet kavramını hayvanları da kapsayacak şekilde anlamlandırıldığını görmekteyiz:

“Ben bugün biriyle feminizmi konuştuğumda, biriyle hak adalet konuştuğumda, ölümü konuştuğumda, işte Uludere’de öldürülen katırları konuştuğumda, Uludere’de katledilen insanları konuştuğumda aklıma hep şey gelir tamam seninle bunu konuşmak isterim okey orada insanlar öldü ya da başka şeyler ya da dünyada bugün bunlar oluyor. Tamam da sen yarım saat önce geviş geviş et

yiyardun. Yani yılar önce gezi sürecinde insanlar sloganlar atıyordu işte polis silahını bırak onurlu yaşa, katil polis filan. Bir an şunu düşündüm ulan bu polis vegansa katil kim? Polis vegansa ve sende yarım saat önce geviş geviş et yiyen bir insansan karşı karşıya geldiğinizde katil kim?”

Ahmet Bey’in de eşitlik, özgürlük ve adalet olarak ele aldığımız demokratik değerleri veganlıkla ilişkilendirdiğini görmekteyiz:

“Benim özgürlüğümün bittiği yerde başkasının özgürlüğü başlar. Özgürüm deyip her şeyi yapamam çünkü özgürüm deyip her şeyi yaparsam başkasının özgürlük sınırlarına girerim ve onu rahatsız edebilirim. O yüzden özgürlük sınırlarımı belirlemek zorundayım. Aynı şekilde veganlık da böyle, ben özgürüm deyip her şeyi yaparım deyip hayvanları öldüremem. Onların da özgürlük alanları var, yaşam alanları var... Eşitlik diyorsak tabii ki onlar bizim gibi varlıklar değil onlar düşünemiyorlar, konuşamıyorlar belki ama onlar da acı çekiyor, onlar da anne, onlar da evlat, onların da bir yaşam alanları var... onlar bizim gibi akıllı varlıklar, hisseden, yaşayan, incinen varlıklar. Dolayısıyla benim yaşam alanım her şeyi kapsamıyor, onlar da yaşam alanı içerisinde ve benim dur dedim bir yerde olması gerekiyor.”

Berna Hanım’ın aşağıdaki ifadesi ayrımcılık karşıtlığının diğer türlere yönelik genişletilmesi fikrine bir örnektir. Türcülüğün sorgulanması gıdanın üretim ve tüketiminin ardındaki sürecin de sorgulanması ile bağlantılıdır.

“... şöyle, hiç kimse başkasının üstünde değildir, hiçbir hayvan ya da - no life is more important than the other da denilebilir bunda ve bence onu düşünmemiz lazım. Herkesin düşünmesi lazım tabakta ne yediğini, nereden geldiğini, nasıl yetiştirildiğini.”

Kendini feminist olarak tanımayan Hülya Hanım da “LGBT’ye üyeyim. Herkesin cinsel tercihi kendine özel diye düşünüyorum bütün insanları seviyorum herkes istediği gibi yaşamalı. Bütün yürüyüşlerine katıldım çok seviyorum.” ifadesiyle cinsiyet ayrımcılığına karşı olduğunu göstermektedir.

Ezgi Hanım için demokratik değerler:

“Eşitlik tabii ki spiritüel açıdan bakacak olursak herkes ruh yani bütün canlılar birer ruhlar. Bu anlamda herkes eşit yani. O yüzden herkesin aynı şekilde kendi

devinimini devam ettirmeye yani evrimini gerçekleştirmeye ve yaşam formları içinde devam etmeye hakkı var. Adaletten bahsettiğimizde tabii ki ilahi bir adalet var. Yani karma yasaları var. Biz burada maddi kavramlarla geliştirilmiş durumdayız ama tabii bunlar çok sınırlı çünkü biz tek bir yaşamda olan tek bir şeyi görüyoruz ama spiritüel metinler bize birçok yaşam olduğunu söylüyorlar. Ve bu yaşamlarda yaptığımız şeyin sonuçlarını yani ne ekersek onu biçtiğimizi söylüyorlar. Bu karma yasasının çok şaşmaz bir yasa olduğunu söylüyorlar. Adalet diyince benim aklıma bu yasa geliyor. Eğer şu anda biz bazı şeylerden dolayı sıkıntı çekiyorsak muhakkak yaptığımız bir şeylerle bağlantılıdır diye düşünüyorum... bu yaşam tarzı bilincimizi çok olumlu yönde etkileyecektir. Herşeyden önce bizim bilincimizin daha spiritüelleşmesi herkesi ruh olarak görmemize yardımcı olacaktır. Çünkü dediğim gibi gerçek adalet bu ve bu tür bir adalet anlayışı geliştirmemiz için de bizim belirli alışkanlıkları bırakmamız gerekiyor.”

Dolayısıyla incelenen mekânlar için demokratik değerlerle ilişkili gözlenen unsurların mekân sahiplerinin görüşleriyle uyumlu olduğunu görmekteyiz.

3.6.5.5. Altruistik Değerlerin Mekânlara Yansıması: Yardım Aracı Olarak Mekânlar

Çalışmalar altruistik değerlere sahip bireylerin vejetaryenliği benimseme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir.²²⁸ Altruizm ve vejetaryenlik arasında kurulan bu bağlantının vejetaryen mekânlardaki izini sürmek adına altruistik değerlerle ilişkili uygulama ve etkinliklere bakılabilir. Bu bağlamda sokak hayvanları için yapılan uygulamalar, başka insanlara veya gruplara yönelik yardımlar gibi çeşitli gönüllü eylem ve uygulamalar incelenmiştir.

Vegan aktivist topluluk “Bağımsız Hayvan” gelirleri sokak hayvanları yararına kullanılmak üzere kermesler düzenlemektedir. Aralık ayında M4 mekânında düzenlenen kermesten fotoğraflar aşağıdadır. Aynı grup ocak ayında da M2’de kermes düzenlemiştir.

²²⁸ Dietz, et. al., a.g.e., s. 536.

Fotoğraf 8: M4, 23.11.2018. "Vegan Kermes"

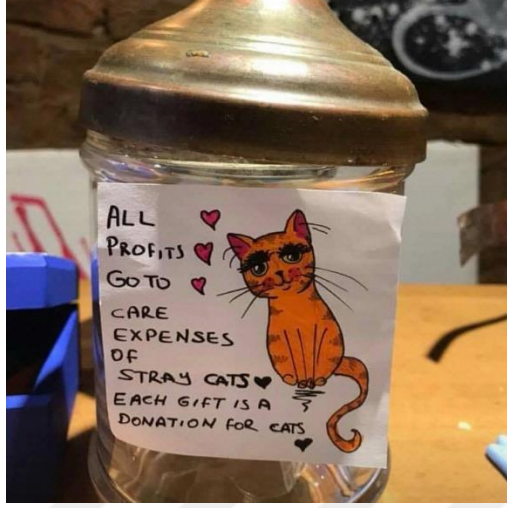

Fotoğraf 9: 30.12.2018 Tarihinde düzenlenen kermesin sosyal medya duyurusu

Mc'nin girişindeki uzun tezgâhın üzerinde sokak hayvanları için bir bağış kutusu bulunmaktadır. Kutunun yanında satışı sokak hayvanları yararına yapılan ufak, ahşap el boyaması süs eşyaları bulunmaktadır. Mekânın işletmecisi sokakta bulduğu kimi kedilerin bakımını üstlenmiştir. İçeride tuvaletin yanında üst üste konulmuş iki kedi kafesi, bir diğer köşede karşısında bir elektrikli soba bulunan kediler için yapılmış ufak bir yatak durmaktadır.

Fotoğraf 10: Mc, Tarih: 03.12.2018

M5’de pek çok kedinin bakımını üstlenilmiştir. Mekânın içinde ve dış kapısının önünde kedi maması ve su bulunan kaplar bulunmaktadır. Yeldeğirmeni’nde bulunan Mahatma Cafe’nin önünde kediler için mama ve su kapları bulunmaktadır. Mekânın çevresinde pek çok sokak kedisi bulunmaktadır.

Bu mekânlarda bulunan bağış kutuları, hayvanlar yararına düzenlenen etkinlikler ve hayvan sahiplendirme gibi uğraşlar vejetaryenlik ile ilişki olan altruistik değerlerin bir görüntüsünü sunmaktadır. Mekânların sosyal medya hesapları da kimi zaman hayvan sahiplendirme, yardım toplama, hayvanlar yararına gerçekleştirilen etkinliklerin duyurulması gibi amaçlarla kullanılmaktadır.

Mekân sahiplerinden Elif Hanım gönüllü olarak yaptıkları etkinliklerden bahsederken: “Mekânımız mülteciler için kermes yaptı. Böyle şeylerde bir afiş asıyoruz sohbet ediyoruz bir sürü insana ulaşmış oluyor” demektedir. Dolayısıyla bu mekân yalnızca sokak hayvanları için değil farklı gruplardan insanlar için de bir yardım aracı olmaktadır. Elif Hanım görüşmemizin devamında Yaşam Hakkına Saygı Derneğinde mekânları adına ömür boyu yaşam sponsoru oldukları bir köpek olduğunu anlatmaktadır. Mekândaki tipbox ve fazlasının hayvanlar için harcandığını ifade etmektedir:

“Bir programımız var M5’te atölye açmak istiyoruz. Ekip arkadaşlarımız ve dışarıdan arkadaşlarla birlikte mekâna bir shop kısmı açıp atölye yapılacak.

Atölyelerin gelirleriyle mülteci çocuklara atölyeler yapılacak. Bazen çocuklar bazen kadınlar ve hayvanlar için alan sağlama umudumuz var.”

Ayrıca mekânın gelirinin bir kısmı sahiplendikleri hayvanların masraflarına ayrılmıştır:

“...burayı açınca kapının önüne su mama koymaya başladım hemen. M5 birçok hayvan tedavi ettirdi. Kendi ayakta kalmamızdan daha önemli oldu kimi zaman bu. Veganlık konusunda aktivist değilim. İsteyen muhakemesini yapar. Ötekileştirmem. Fakir biri olsa ve başka seçenek yoksa kasaptan et ısmarlarım. Çünkü ben hayatın devamlılığından yanayım. Hayvanlarımı vegan beslemiyorum. Şu an 8 kedi M5’te var 3 kedi evimde var. Barınaklara aylık düzenli bağışımız var. Tabii ben hayvan beslemek istemezdim, onların kendi hayatlarını yaşamalarını isterdim.”

Berna Hanım’da mekânlarında bir köpek sahiplenmişlerdir. Bunun yanında daha önce Taksim’de evsiz bireylerin, LGBT’li bireylerin çalıştığı ve ziyaret ettiği bir restorana tatlı bağışladıklarını anlatmıştır. Berna Hanım, mekân olarak şu anda bir yardımlarının olmadığını ancak bireysel olarak Lösemililere ve otizm vakfına düzenli para bağışında bulunduğu yerler olduğunu ifade etmiştir.

Dolayısıyla burada vejetaryen / vegan bir mekânın toplumdaki dezavantajlı gruplara hayvanları da dahil ederek onlar için bir alan sağlama işlevi olduğunu görmekteyiz. Altruistik değerlerin mekânlardaki görünümü vejetaryenliğin etik motivasyonlarının mekânlara yansması ile benzerlik taşımaktadır. Vejetaryenliğin etik motivasyonların mekânlardaki yansımalarını aktarırken daha çok vejetaryenlikle ilişkili uygulamalardan bahsedilmiştir burada ise mekânlarda hem hayvanlar hem başka gruplar adına yapılan uygulamalara yer verilmektedir.

Tablo 12: Vejetaryenlikle ilişkili Değerlerin mekânlara yansımaları: Uygulamalar.

Demokratik Değerler Eşitlik, Özgürlük, Adalet <i>İfade Özgürlüğü</i> <i>Ayrımcılık</i> <i>Sömürü</i> <i>Kölelik</i> <i>Homofobi</i> <i>Türçülük</i>	Düzenlenen etkinlikler yoluyla söz hakkı İlgili afiş, duyuru, poster, etiket, eşya bulundurma Cinsiyetsiz tuvalet Çalışanlara söz hakkı vermek
Altruistik Değerler Diğerlerine Yardım <i>STK'lara maddi destek</i> <i>Gönüllü çalışma</i> <i>Aracı olma</i> <i>Hayvanların bakımını üstlenme</i> <i>Alan sağlama</i>	Düzenlenen etkinlikler yoluyla hayvanlar için maddi yardım toplama Mekânın içinde ve çevresinde bulunan hayvanların bakımını üstlenme Sokak hayvanlarının sahiplendirilmesi için aracı olma Bağış kutuları Mama ve su kapları
Evrensellik Biyosferik Değerler, Hoşgörü <i>Çevresel motivasyon ve uygulamalar</i> <i>Eylem tarzı</i> <i>Alan yaratma*</i>	Çevresel motivasyon ve uygulamalar (Metal pipet kullanmak Plastik servis bulundurmamak Pet şişe bulundurmamak Çöpleri geri dönüşüme ayırmak Kullanılan temizlik ürünlerinin vegan olması Mekân dekorasyonunda geri dönüşüm kullanma İkinci el kutusu) Slogan, etiket, poster vb. Dezavantajlı gruplar için alan yaratma

3.6.6. Katılımcıların Vegan ve Vejetaryen Mekânlara ve Mekânların Bulunduğu Çevreye Yönelik Algıları

Katılımcıların vegan ve vejetaryen mekânları tanımlarken kullandıkları kelimeler aşağıdaki tabloda sınıflandırılmıştır. Katılımcıların vejetaryen mekânlardan bahsederken kullandıkları ifadelerle göre mekânlara yönelik algıları “yakın ilişkiler”, “demokratik”, “duygusal”, “maddi” ve “görsel” olarak gruplandırılmıştır. Buna göre katılımcılar mekânlarda en çok yakın ilişkilere ve mekânda hissettikleri rahatlık ve güven gibi duygulara odaklanmaktadır.

Tablo 13: Katılımcıların vegan ve vejetaryen mekânları tanımlarken kullandıkları ifadeler

Katılımcıların Mekân Algısı		Sayı
Yakın ilişkiler	Güler yüz	2
	İlgi / Özen	2
	Sıcak / Samimi / İçten	4
Demokratik	Özgür	1
	Anlayışlı	1
	Sömürsüz	3
	Şiddetsiz	1
	Ayrımsız	1
Duygusal	Huzur / İç Rahatlığı / Güven	5
	Mutluluk / Pozitif Enerji	
	Sempatik	4
	Rahat	1
		3
Maddi	Pahalı	2
Görsel	Yeşil	4
	İçinde Hayvanların Olduğu	

“Rahat”, “Güven”, “Samimi” ve “Özgür” kelimeleri katılımcıların hem mekânların yer aldığı bölgeleri hem de mekânların kendisini tanımlarken kullandıkları kelimeler olmuştur. Başka bir ifadeyle, incelenen mekânların bulunduğu bölgelerin algılanan özellikleri ile mekânların algılanan özellikleri kısmen iç içe geçmiş olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada vejetaryenlik kavramı sosyal ve ekonomik değişme süreçleri, riskler ve ilgili motivasyon ve değerler aracılığıyla ele alınarak, gündelik hayatta sıradan bir eylem olarak karşımıza çıkan et yeme davranışının anlamı sorgulamaya açılmaktadır. Çağdaş vejetaryenliğin gelişimi, sosyal ve ekonomik değişme süreçleri ile yakından ilişkilidir. Modernleşme sürecinde kültürel değişmeler, sanayi devrimi ve ardından gelen kentleşme, teknolojik ilerleme ve yeni sosyal hareketler vejetaryenliğin gelişmesi için uygun zemin sağlamaktadır. Bu süreçte insan haklarındaki gelişmeler, insan – doğa ve insan – hayvan ilişkilerinin yeni bir boyuta girmesi, feminizm ve queer akımın güçlenmesi, teknolojik gelişmeler, altkültürlerin toplumda artan görünürlüğü, beslenme alışkanlıklarındaki değişimler ve riskler vejetaryenliğin gelişmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla “vejetaryenliğin temel motivasyonları”, “sosyal ve ekonomik değişme süreçleri”, “riskler” ve “değerler” ile bir vejetaryen piyasa ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini 8’i mekân sahibi, 9’u tüketici olmak üzere 17 katılımcı ve fiziksel olarak incelenen 12 mekân oluşturmaktadır. Bir grubun değer, tutum ve deneyimlerine etkin biçimde ulaşmak için nitel araştırmada etnografik yöntemden yararlanılmıştır. Çalışmanın verileri etnografik yöntemin veri toplama araçları olarak alan notları, derinlemesine görüşmeler ve fotoğraflar aracılığıyla elde edilmiştir. Nitel araştırma yoluyla vejetaryen piyasa içerisindeki mekân sahipleri ve tüketicilerin algıları ve bakış açılarına ve bunlar yoluyla inşa edilen sosyal olanın bilgisine ulaşmak amaçlanmıştır. Çalışmada katılımcıların vejetaryen yaşam biçimlerini tercih etmelerinde etkili olan motivasyonlar incelenmiştir. Bunun yanında vejetaryenlikle ilişkili değerlere yönelik algı ve inanışlar sorgulanmıştır. Daha sonra tüm bunların mekânlarla ne şekilde bağlantılı olduğu tartışılmıştır.

Çağdaş vejetaryenliğin temel motivasyonları etik, sağlık ve çevresel motivasyonlardır. Bireyler hayvanların insanlar tarafından kullanılma biçimine karşı olarak etik nedenlerle, hayvansal ürünlerin sağlık açısından riskleri nedenleriyle ve hayvan endüstrisinden kaynaklanan çevresel riskler nedeniyle vejetaryen yaşam tarzlarını tercih etmektedirler. Bu çalışmada katılımcıların çoğunluğunun vejetaryen

yaşam tarzlarını tercih etmelerinde ve sürdürmelerindeki temel motivasyonun etik motivasyon olduğunu görülmektedir. 17 katılımcıdan 11'i için vejetaryenliği benimsemede birincil motivasyon etik, 1'i için sağlık olmaktadır. Geri kalan 5 katılımcı vejetaryenliği tercih etmelerinde tatsal nedenlerin etkili olduğunu belirtmiş ancak bu yaşam tarzını sürdürmelerinde 1'i için çevresel, diğer 4'ü için etik motivasyonların birincil olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla etik motivasyonlar 17 katılımcıdan 15'i için vejetaryen yaşam tarzını sürdürmede birincil motivasyon olarak öne çıkmıştır.

Etik motivasyonlar bireyler açısından “kayıp gönderge”, “vicdan”, “empati”, “hayvanların birey statüsü” “adalet”, “ayrımcılık” ve “kölelik” kavramlarıyla algılanmaktadır. Diğer temel motivasyonlardan sağlık ve çevresel motivasyonların çoğunlukla destekleyici motivasyon olduğu görülmüştür. Sağlık motivasyonları açısından katılımcıların çoğu vejetaryen beslenme biçimlerinin “daha sağlıklı” olduğu görüşündedir ve bireysel deneyimleri bağlamında kendilerini vejetaryen olduktan sonra daha sağlıklı hissettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar açısından çevresel motivasyonlar ise “insan-doğa ilişkisi”, “çevresel riskler”, “vegan gelecek beklentisi” şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda insan-doğa ilişkisinde insanın çevreye verdiği zararlar konusunda genel bir endişe görülmektedir. İnsanın doğayla uyumlu yaşamayı reddetmesi durumunda artan çevresel riskler katılımcıların çoğu için “vegan gelecek” beklentisi yaratmaktadır. Katılımcıların tümünde veganlığın çevre için faydalı bir yaşam tarzı olduğu görüşü hakimdir.

Bu motivasyonların yanında vejetaryenlikle ilişkili değerlerin katılımcılar açısından algılanma biçimlerinde belirli kavramlar öne çıkmaktadır. Bu çalışmada vejetaryenlikle ilişkili olarak demokratik, altruistik, evrensel ve geleneksel değerler ele alınmıştır. “Eşitlik” “özgürlük” ve “adalet” olarak ele alınan demokratik değerler konusundaki algılar bu değerlerin vejetaryenlikle ilişkili olduğu ve insan olmayan canlıları da kapsaması gerektiğine yöneliktir. Katılımcıların çoğu hayvanları “birey” olarak tanımlamakta ve onların toplumdaki diğer bireyler gibi demokratik haklarının korunması gerektiğini ifade etmektedirler. Yine katılımcıların çoğunda altruistik davranışlara rastlanılması dikkat çekicidir. Altruizm bağlamındaki bulgular Dietz ve diğerlerinin ve Beardsworth ve Keil’in beslenme tarzı seçiminde altruistik

motivasyonların etkili olduğunu ifade ettikleri çalışmalarla örtüşmektedir.²²⁹ Tablo 10’da görüldüğü gibi altruistik davranışlar sokak hayvanlarına yardım, çeşitli sivil toplum kuruluşlarına maddi destek, gönüllü çalışma ve ihtiyaç sahibi insanlara yardım şeklinde karşımıza çıkmıştır.

Geleneksel değerler bağlamında ise katılımcıların dini inanışları ve kader kavramı hakkındaki görüşleri, cinsel yönelimleri ve farklı cinsel yönelimlere karşı olan tutumları incelenmiştir. Bu açıdan dini inanışlarda çeşitlilik ve kader kavramı konusunda farklı tutumlara ulaşılmıştır. Katılımcılardan 1’i kader kavramına inandığını ifade etmiştir. Geri kalan katılımcılar için ise kader kavramı hakkındaki tutumlar farklılık içermektedir. Katılımcılar kader kavramını “İnsanları tembelleştirir”, “Kendi eylemlerinden sorumlu olma” “Davranışlarla şekillenir / Değiştirilebilir”, “Tasadüf / Rastlantı”, “Belirli seçenekler ve kararlar vardır / Seçemediğimiz bazı şeyler vardır ama kader değil”, “Yaptığımız bir şey başkasının hayatını değiştirebilir”, “Şüphelerim var / Bilmiyorum” temaları çerçevesinde ifade etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada ele alınan geleneksellik bağlamında katılımcıların geleneksel değerlere yönelik eleştirel tutumları öne çıkmıştır. Ayrıca “cinsel yönelimlerde çeşitlilik” ve “homofobi karşıtlığı” değerler bağlamında öne çıkan bireysel özellikler olmuştur. Bu sonuç, Dietz ve diğerlerinin gelenekselliğin vejetaryenliğin benimsenmesini olumsuz yönde etkileyebileceğini ifade eden çalışmasıyla²³⁰ örtüşmektedir. Bu çalışmada incelenen az sayıda örneklem Türkiye’nin geleneksel değerler bağlamındaki yapısından farklılaşmaktadır.

Bunların yanında katılımcıların çoğunun veganlık harici farklı toplumsal hareketlere destek verdiği görülmüştür. 17 katılımcıdan 4’ü daha önce hiçbir toplumsal harekete/gösteriye katılmadığını ifade etmiştir. Geri kalan katılımcılarda ise “siyasi eylemler”, “pride”, “8 Mart”, “fayton”, “mezbahalar kapatılsın”, “çevre ile ilgili” ve “veganlıkla ilgili” gösteri ve hareketlere destek verildiği görülmüştür. Bu bağlamda katılımcıların bulundukları hareketler vejetaryenlikle ilgili değerler algılarıyla uyumludur.

²²⁹ Dietz, et.al., a.g.e., s. 539.

²³⁰ Dietz, et al., a.g.e., s. 536-539.

Bireysel bağlamda motivasyon ve değerlerle ilgili elde edilen bu sonuçlar mekânlar açısından da belirli temalarla karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle görüşülen mekân sahipleri ve tüketiciler açısından vejetaryenliğin temel motivasyon ve değerleri incelenen mekânlara yansımaktadır:

- Sağlık motivasyonları mekânlarda “menü içerikleri”, “fiyatlar” ve “uygulamalar” bağlamında farklılıklar yaratmaktadır. Menü içeriklerini daha fazla sebze, meyve ve tahıl ürünleri, glütensiz, unsuz, şekerli ürünler oluşturmaktadır. İncelenen diğer mekânlara oranla daha yüksek fiyatlar görülmektedir. Sağlık motivasyonları, uygulamalar bağlamında ise “kendi ürünlerini yetiştirme”, “organik pazar alışverişi”, “sağlıklı gıda atölyeleri” olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Etik motivasyon ve değerler mekânlarda “hayvanlar için alan sağlama” ve “hayvanlar için maddi destek” olarak izlenmektedir. Bu bağlamda mekânlarda bakımı üstlenilen çok sayıda hayvan bulunmaktadır. Ayrıca hayvanlar için bağış toplama amaçlı uygulamalara rastlanmaktadır. Bunlar “bağış kutusu” “kermesler” ve “bağış etkinlikleri” olarak görülmektedir. Bu bağlamda etik motivasyon ve altruistik davranışlar yakından ilişkilidir. Mekânlar sosyal medya aracılığıyla sokak hayvanlarına yardım, sahiplendirme, kayıp bulma gibi katkılar yapabilmektedir. İncelenen mekânların çoğunluğunda çevrelerindeki sokak hayvanları için su ve mama ayrılmaktadır. Bunların yanında incelenen mekânların birinde mülteciler ve çocuklar için de çeşitli yardım etkinlikleri görülmüştür.

- Katılımcıların “ifade özgürlüğü”, “homofobi karşıtlığı”, “türçülük karşıtlığı”, “çevresel riskler” ve “hoşgörü” gibi temalar bağlamında ifade ettikleri demokratik ve evrensel değerlerin mekânlarda çeşitli uygulamalarla ve dekorasyonla bulunduğu belirlenmiştir. Evrensel değerlerle de ilişkili olan, vejetaryenliğin çevresel motivasyonları çevresel riskler veya evrensel değerler mekânların tasarımında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda mekânlardaki “uygulamalar” incelenmiştir. İncelenen mekânların 2’si iç dekorasyonunun tamamını geri dönüşümden sağlamıştır. Mekânların çoğunda plastik tüketimini azaltma eğilimi, çöplerin geri dönüşüme ayrılmasında duyarlılık görülmüş, görüşülen tüm mekân sahipleri mekânlarında kullanılan temizlik ürünlerinin vegan olduğunu belirtmiştir. Bunların yanında vejetaryen mekânların insanların bir araya gelebilecekleri, fikir alışverişi

yapabilecekleri ve kendilerini “rahat” hissedecekleri bir “alan yaratma” işlevinin bulunması dikkat çekmektedir.

Vejetaryenliğin sağlık, etik ve çevresel olmak üzere üç temel motivasyonu ve vejetaryenlikle ilişkili ele alınan demokratik, altruistik, evrensel ve geleneksel değerlerin birbiriyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bireylerin vejetaryen olmalarındaki motivasyon ve değerler kullanıcı – mekân ilişkisi bağlamında mekânlara yansımaktadır. Böylece vejetaryenlikle ilişkili motivasyon ve değerler bireylerin yaşam tarzlarında ve dolayısıyla ekonomik davranışlarında karşımıza çıkmakta ve vejetaryen ekonomiyi desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Adams, Carol, J.: **Etin Cinsel Politikası, Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram**, Çev. G. Tezcan, M. E. Boyacıoğlu. İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Akbayar, Nuri (Editör): **Dünden Bugüne Beşiktaş**, Beşiktaş Belediyesi Başkanlığı. İstanbul, 1998.
- Ashley, Bob,
Joanne Hollows
Steve Jones
Ben Taylor: **Food and Cultural Studies**. NY: Routledge, 2004.
- Aslan, Cahit: **Sosyal Hareketler Sosyolojisi: Toplumsal Fay Hatlarının Anatomisi**, Adana, Karahan Kitapevi, 2016.
- Bahar, Halil İbrahim: **Sosyoloji**. 2. b.s., Ankara, Usak Yayınları, 2008.
- Beardsworth, Alan,
Keil, Teresa: **Yemek Sosyolojisi: Yemek ve Toplum Çalışmasına Bir Davet**, Çev. Abdulkaki Dede, y.y., Phonix yayın evi, 2012.
- Beşirli, Hayati: “Sosyal Değişme”. **Sosyoloji: Günlük Yaşamı Anlamak**, Ed. Doç.Dr.D. Ali Arslan, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Çağlayandereli. y.y. Paradigma Akademi. 2016.
- Büyükcünal, Feriha: **Bir Zaman Tüneli: Beyoğlu**, Doğan Kitap, İstanbul. 2006.

Çarkoğlu, Ali.

Toprak, Binnaz

Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset.

Tesev Yayınları, İstanbul. 2006.

Cezar, Mustafa:

XIX. Yüzyıl Beyoğlu. İstanbul, Ak Yayınları.

1991.

Christine Chemnitz,

Heinrich Böll Stiftung

Stanka Becheva:

Friends of the Earth, Avrupa. **Et Atlası:**

Yediğimiz hayvanlar hakkında gerçekler ve rakamlar, Atlas Manifaktür. 2014.

Çeçen, Anıl:

Adalet Kavramı. 2. bs., Ankara, Gündoğan

Yayınları. 1993.

De Certeau, Michel.

Giard, Luce. Mayol, Pierre:

Gündelik Hayatın Keşfi II: Konut, Mutfak İşleri. Dost Kitapevi, Ankara. 2009.

Ferry, Luc:

Ekolojik Yeni Düzen: Ağaç, Hayvan ve İnsan.

Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Fichter, Joseph:

Sosyoloji Nedir, Çev. Nilgün Çelebi, Ankara,

Anı Yayıncılık, 2006.

Francione, Gary L:

Hayvan Haklarına Giriş, Çocuğunuz mu

Köpeğiniz mi? Çev. Renan Akman, Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Gardiner, Michael:

Gündelik Hayat Eleştirileri, Ankara, Heretik

Yayınları, 2016.

Gerrig, Richard J.:

Psychology and life. 20th ed., Pearson Education:

United States of America. 2013.

- Giddens, Anthony: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya.** Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2000.
- Giddens, Anthony: **Modernliğin Sonuçları.** Çev. Ersin Kuşdil, 2. b.s., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 1998.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji.** Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınları, 2000.
- Giz, Adnan: **Bir Zamanlar Kadıköy.** İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.
- Glesne, Corrine: **Nitel Araştırmaya Giriş,** 5. b.s., Çev. Ali Ersoy, Pelin Yalçınoglu, Ankara, Anı Yayıncılık, 2015.
- Gürsakal, Necmi: **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi.** Bursa, Uludağ Üniversitesi Basım Evi, 2001.
- Güvenç, Bozkurt: **Sosyal ve Kültürel Değişme,** Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Harvey, David: **Postmodernliğin Durumu,** Çev. Sungur Savran, 5. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2010.
- Harvey, David: **Kent Deneyimi,** Çev. Esin Soğancılar, 2. b.s., İstanbul, Sel Yayıncılık, 2017.
- Hogg, Michael,
A. Vaughan, Graham, M.: **Sosyal Psikoloji.** Ankara, Ütopya Yayınevi, 2007.
- Joy, Melanie: **Why we love dogs, eat pigs and wear cows: An introduction to carnism.** San Francisco, CA: Conari Press. 2009.
- Keyder, Çağlar: **Küreselleşen İstanbul'da Ekonomi.** 1. b.s., İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2010.

- Kuçuradi, İonna: **İnsan ve Değerleri**, İstanbul, Yankı Yayınları, 1971.
- Kümbetoğlu, Belkıs: **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**. 1. b.s., Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Kütükçü, Tamer: **Geçmiş Zamanların Mekânların ve Hatırlamaların Rafında Kadıköy'ün Kitabı**. İstanbul, Ötüken Yayınları, 2014.
- Lewis, Frank **Sosyal Bilim Metodolojisi: Eleştirel Bir Giriş**. Çev. Abdulvahap Taştan, 2. b.s., İstanbul, Lotus Yayınevi, 2017.
- Mağgönül, A. Zeynep: **'Seçkin' Semtin 'Seçkin' Sakinleri Teşvikiye-Nişantaşı**. İstanbul, Kitabevi Yayıncılık, 2005.
- Masson, Jeffrey Moussaieff: **Tabağındaki Yüz, Gıda Hakkındaki Gerçekler**, 1. Baskı, Çev. Zülal Kalkandelen, Ankara, Paloma Yayınevi, 2015.
- Myers, David G.: **Social Psychology**. 5Th ed. The McGraw-Hill Companies. United States of America. 1996.
- Orman, Sabri: **İktisat, Tarih ve Toplum**. 2.b.s., İstanbul, Küre Yayınları, 2010.
- Ryder, Richard D.
- Singer, Peter: **Speciesism, Painism and Happiness : A Morality for the Twenty-first Century**. Exeter, UK: Andrews UK. Ebook. 2007.
- Sen, Amartya: **Etik ve Ekonomi**. Çev. Ali Süha, Doğan Kitap, İstanbul, 2003.

- Singer, Peter: **Hayvan Özgürleşmesi**, Çev. Hayrullah Doğan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Spencer, Colin: **Vegetarianism: A History**, Havertown, Grub Street Cookery, ebook, 2016.
- Şerif, Muzaffer.
- Şerif, W. Carolyn: **Sosyal Psikolojiye Giriş 1**. Çev. Mustafa Atakay, Aysun Yavuz. İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1996.
- Tolan, Barlas: **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara, Kalite Matbaası, 1996.
- Voltaire: **Felsefe Sözlüğü 1**, Çev. Lütfi Ay, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1995.
- Walters, Kerry S.,
- Portmess, Lisa: **Ethical Vegetarianism: From Pythagoras to Peter Singer**. State University of New York Press, ebook, 1999.
- Yaka, Aydın: **Sosyal Değişme: Türk Modernleşmesi**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2011.
- Yörükhan, Ayda
- Yörükhan, Turhan: **Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006.
- Tunçay Son,
- Güzin Yasemin: “Biyoetik Çerçevesinde Vegan ve Vejetaryenlik,” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre anabilim dalı, Doktora Tezi, 2016.

- Akarçay, Erhan: “Sınıfıçı Farklılaşma ve Sınıfıçı Bütünleşme Biçimi Olarak Eskişehir’de Orta Sınıfın Yeme-İçme Örüntüleri”, Doktora Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2014.
- Christine Chemnitz,
Heinrich Böll Stiftung
- Stanka Becheva: **Et Atlası: Yediğimiz hayvanlar hakkında gerçekler ve rakamlar**, Atlas Manufaktur, 2014.
- Aksan, Gamze: “Max Weber ve Değerler Sosyolojisi: Bir Metodolojik İkilemin Düşündürdükleri,” **Sefad**, Vol.35, 2016, s: 427-446.
- Allen, Michael W, et. al.,: “Values and beliefs of vegetarians and omnivores.” **Journal of Social Psychology**, August 2000, Vol.140, No:4, pp. 405-422.
- Altaş, Aysu. “Vegetarianism and Veganism: Current Situation in Turkey in the Light of Examples in the World,” **Journal of Tourism and Gastronomy Studies**, Vol.5, No:4, 2017, s. 403-421.
- Baker, Linda: “The Vegan Economy 2.0: A niche market barrels into the mainstream,” **Oregon Business Magazine**, Vol.5, İss.41, 2018, pp. 26-27.
- Barford, Vanessa: “The Rise of The Part-Time Vegans,” **Amass**, Vol.21, İss:64, 2017, pp.48-49.
- Bastian, Brock,

- Loughnan, Steve: “Resolving The Meat-Paradox: A Motivational Account of Morally Troublesome Behaviour and Its Maintenance.” **Personality and Social Psychology Review**. Vol.21, No:3, 2017, pp. 278-299.
- Bastian, Brock, et. al.,: “Don’t Mind Meat? The Denial of Mind to Animals Used for Human Consumption.” **Personality and Social Psychology Bulletin**, February 2012, Vol.38, No:2, pp. 247-256.
- Beardsworth, Alan,
Keil, Teresa: “Health-Related Beliefs and Dietary Practices Among Vegetarians and Vegans: A Qualitative Study,” **Health Education Journal**, Vol: 50, No: 1, 1991
- Beardsworth, Alan,
Keil, Teresa: “The Vegetarian Option: Varieties, Conversions, Motives, and Careers,” **Sociological Review**, Vol.40, 1992, pp. 251–293.
- Bilewicz, Michal,
Imhoff, Roland,
Drogosz Marek: “The Humanity of What We Eat: Conceptions of Human Uniqueness Among Vegetarians and Omnivores.” **European Journal of Social Psychology, Eur. J. Soc. Psychol.** Vol.41, 2011, pp. 201-209.

Bratanova, Boyka,

Loughnan, Steve

Bastian, Brock: “The Effect of Categorization as Food On The Perceived Moral Standing of Animals.” **Appetite**, Vol.57, 2011, pp. 193-196.

Bulut, Meryem.

Tuncay Son,

Güzin Yasemin: “Yaşam Tarzı Olarak Vegan ve Vejetaryenlik”, **International Journal of Human Sciences**, Vol:13, Issue:1, 2016, pp. 830-843.

Daniel Carvalho de Rezende Matheus

Alberto Rodrigues Silva: "Eating-Out and Experiential Consumption: a Typology of Experience Providers,” **British Food Journal**, Vol.116, Iss:1, 2013, pp. 91–103.

De Groot, Judith. I. M. et.al.,: “Environmental Values in Post-socialist Hungary: Is It Useful to Distinguish Egoistic, Altruistic and Biospheric Values?,” **Sociologický Časopis / Czech Sociological Review**, Vol.48, No:3, 2012, pp. 421-440.

Dietz, Thomas, et. al.,: “Values and Vegetarianism. An Exploratory Analysis,” **Rural Sociology**, Vol.60, No:3, 1995, pp. 533–542.

Dowsett, Elisha, et al.: “Neutralising the Meat Paradox: Cognitive Dissonance, Gender, and Eating Animals,” **Appetite**, Vol.123, 2018, pp. 280-288.

- Ekmekcioglu, Cem, et. al.,: “Red Meat, Diseases, and Healthy Alternatives: A Critical Review,” **Critical Reviews in Food Science and Nutrition**, Vol.58, No:2, 2018, pp. 247-261.
- Erben, Şeyma Esin,
Balaban-Sallı, Jale: “Social Media Use of Vegan Activists in Turkey.” **Global Media Journal: Turkish Edition**. Vol. 6, Iss:12, Spring 2016, pp. 75-88.
- Erdoğan, Mustafa: “Adalet ve Eşitlik,” **Muhafazakar Düşünce**, Kış 2008, Cilt. 4, Sayı: 15, pp. 10-22.
- Erkal, Mustafa: “Sosyal Değişme ve Sosyal Gelişmeye Çağdaş Bir Yaklaşım,” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**. Vol:0, Issue:31, 2012, s. 297-328.
- Fessler, Daniel M.T.,
Navarrete, Carlos D.: “Meat is Good to Taboo. Dietary Proscriptions as a Product of the Interaction of Psychological Mechanisms and Social Processes,” **Journal of Cognition and Culture**, Vol.3, No:1, 2003, pp. 1–40.
- Festinger, Leon: “Cognitive Dissonance,” **Scientific American**, Vol.207, No:4, 1962, pp. 93-106.
- Fiddes, Nick: “Meat: A Natural Symbol,” PHD, University of Edinburgh, 1989.
- Filippi, Massimo, et.al.: “The Brain Functional Networks Associated to Human and Animal Suffering Differ Among Omnivores, Vegetarians, and Vegans,” **PLoS One**, 5, May 2010, e10847.

Fox, Nick,

Ward, Katie: “Health, Ethics and Environment. A Qualitative Study of Vegetarian Motivations,” **Appetite**, Vol.50, 2008, pp. 422–429.

Fox, Nick,

Ward, Katie: “You Are What You Eat? Vegetarianism, Health and Identity,” **Social Science & Medicine**, 66, 2008, pp. 2585-2595.

Gossard, Marcia Hill,

York, Richard: “Social Structural Influences on Meat Consumption,” **Human Ecology Review**, Vol.10, No:1, 2003, pp. 1–9.

Hamilton, Malcolm:

“Eating Death: Vegetarians, Meat, and Violence,” **Food. Culture and Society**, Vol.9, No:2, 2006, pp. 155–177.

Hitlin, Steven. Piliavin,

Jane Allyn: “Values: Reviving a Dormant Concept,” **Annu. Rev. Sociol.**, Vol.30, 2004, pp. 359-93.

Hoffman, Sarah R. et. al.:

“Differences between health and ethical vegetarians. Strength of conviction, nutrition knowledge, dietary restriction, and duration of adherence,” **Appetite**, Vol. 65, 2013, pp. 139–144.

Jabs, Jennifer,

Devine, Carol M.,

Sobal, Jeffery:

“Model of the Process of Adopting Diets: Health Vegetarians and Ethical Vegetarians,” **Journal of Nutrition Education**, Vol.30, pp. 1998, 196–202.

Kalof, Linda, et. al.:

“Social Psychological and Structural Influences on Vegetarian Beliefs,” **Rural Sociology**, Vol.64, 1999, pp. 500–511.

Kaptan, Yeşim:

“Üçü Bir Arada: Melez Bir Mekânın Kuruluşu ve Starbucks Üzerine Gözlemler,” **Kültür ve İletişim**. C.16, No:2, 2013, pp. 73-96.

Leahya, Eimear.

Lyonsa, Seán.

Tola, Richard S.J.:

“An Estimate of the Number of Vegetarians in the World,” **Esri Working Paper**, No.340, Marc 2010.

Leitzmann Claus:

“Vegetarian Nutrition: Past, Present, Future.” **Am J Clin Nutr**, Vol.100, 2014, pp. 496-502.

Loughnan, Steve,

Bastian, Brock,

Haslam, Nick:

“The Psychology of Eating Animals,” **Association For Psychological Science**, Vol. 23, No:2, 2014, pp. 104–108.

Lusk, Jayson L.

Norwood, F. Bailey:

“Some Economic Benefits and Costs of Vegetarianism,” **Agricultural and Resource Economics Review**, Vol.38, No:2, October 2009, pp. 109–124.

Madeline Judge,

Marc S. Wilson:

“Vegetarian Utopias: Visions of Dietary Patterns in Future Societies and Support for Social Change,” **Futures**, Vol:71, 2015, pp. 57-69.

Monteiro Christopher A., et. al.:

“The Carnism Inventory: Measuring the Ideology of Eating Animals,” **Appetite**, Vol.113, 2017, pp. 51-62.

Özcan, Tülay,

Baysal, Serap:

“Vejetaryen beslenme ve sağlık üzerine etkileri,” **Journal of Agricultural Faculty of Uludag University**, Vol.30, No:2, 2016, pp. 101-116.

Özensel, Ertan:

“Sosyolojik bir olgu olarak değer,” **Değerler Eğitimi Dergisi**, C.1, No:3, 2003, s. 217-239.

Özgüven, Ali:

“Sosyal Değişme ve Sosyal Gelişme,” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**. No:0, Issue:32, 2011, s. 135-160.

Piazza, J., et al.:

“Rationalizing Meat Consumption. The 4Ns,” **Appetite**, Vol.91, 2015, pp. 114-128

Radnitz, Cynthia,

Beezhold, Bonnie,

DiMatteo, Julie: "Investigation of Lifestyle Choices of Individuals Following a Vegan Diet for Health and Ethical Reasons," **Appetite**. Vol.90, July 2015, pp. 31-36.

Rosenfeld, Daniel L.

Burrow, Anthony L.: "Vegetarian on Purpose: Understanding the Motivations of Plant-Based Dieters." **Appetite**, Vol.116, September 2017, pp. 456-463.

Rothgerber, Hank: "Efforts to Overcome Vegetarian-Induced Dissonance Among Meat Eaters," **Appetite**, Vol.79, 2014, pp. 32-41.

Rothgerber, Hank: "Real Men Don't Eat (Vegetable) Quiche: Masculinity and the Justification of Meat Consumption," **Psychology of Men & Masculinity**, Advance online Publication, November 2012.

Rozin, P., Hormes, J. M.,

Faith, M. S.,

Wansink, B.: "Is Meat Male? A Quantitative Multimethod Framework to Establish Metaphoric Relationships," **The Journal of Consumer Research**, Vol.39, 2012, pp. 629-643.

Ruby, Matthew B.,

Heine, S. J.: "Meat, Morals, and Masculinity," **Appetite**, Vol.56, 2011, pp. 447-450.

Ruby, Matthew B.

- Heine, S. J. "Too Close to Home: Factors predicting meat avoidance," **Appetite**, Vol.59, 2012, pp. 47-52.
- Ruby, Matthew: "Vegetarianism: A blossoming field of study," **Appetite**, Vol.58, 2012, pp. 141-150.
- Ruhm, Emily.
- Rehder, Leif Erik: "Vegan Market is Cooking in Germany," **Global Agricultural Information Network: Gain Report**, Germany 08/16/2017.
- Shalom H. Schwartz: "Are There Universal Aspects in the Content and Structure of Values?" **Journal of Social Issues**, Vol.50, 1994, pp. 19-45.
- Simonsen, Rasmus R.: "A Queer Vegan Manifesto," **Journal for Critical Animal Studies**, Vol:10, No:3, 2012, pp. 51-81.
- Sims, Laura S.: "Food Related Value-Orientations, Attitudes and Beliefs of Vegetarians and Non-Vegetarians," **Ecology of Food and Nutrition**. Vol.7, 1978, pp. 23-35.
- Tamkoç, Günseli: "Ekofeminizm Amaçları," **Kadın Araştırmaları Dergisi**, C.0, No:4, 2012.
- Topal Demiroğlu, Elif.: "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması," **Siyasal Bilimler Dergisi**. C.2, Sayı:1, 2014, s. 133-144.

Tunçay Son, G. Yasemin,

Bulut, Meryem:

“Yaşam tarzı olarak vegan ve vejetaryenlik,”
International Journal of Human Sciences,
Vol.13, İss.1, 2016, pp. 830-843.

Urhan, Veli:

“Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük,”
**Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Felsefe Dergisi**, Bahar 2016, Sayı. 26,
pp. 103-119.

Uygun, Selçuk,

Engin, Gizem:

“Temel Demokratik Değerler Ölçeği,” **Turkish
Studies** - International Periodical For The
Languages, Literature and History of Turkish or
Turkic Vol. 9, No:5, 2014, p. 2021-2031.

Ünsal, Artun:

“Geçmişten Günümüze İstanbul’un Lokantaları,”
Şehir, Kültür ve İstanbul. 2010 Avrupa Kültür
Başkenti Ajansı. İstanbul.

Yeh, Hısin-Yi:

“Boundaries, Entities, and Modern Vegetarianism:
Examining the Emergence of the First Vegetarian
Organization,” **Qualitative Inquiry**, 2013, pp.
298-309.

Yeşil, Rüştü,

Aydın, Davut:

“Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve
zamanlama,” **Türkiye Sosyal Araştırmalar
Dergisi**, Vol. 11, No:2, 2007, s. 65-84.

Yıldırım, Ali,

Şimşek, Hasan:

Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,
9. baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

“What's so great about eating veggie food?” (çevrimiçi) <https://www.vegsoc.org/>, 27.05.2018

Atilla, Merve, “Gıdada Devrim: Temiz Et”, (çevrimiçi) <https://tvd.org.tr/2019/04/gidada-devrim-temiz-et/>, 06.04.2019.

“Vegan Kelimesi Nereden Geliyor”, (çevrimiçi) <https://tvd.org.tr/2017/11/vegan-kelimesi-nereden-geliyor/>, 06.05.2018.

“History”, (çevrimiçi) <https://hiltl.ch/en/about-us/hiltl-ag/history>, 15.10.2018.

“Cafe Eating and Drinking Establishment”, (çevrimiçi) <https://www.britannica.com/topic/cafe-eating-and-drinking-establishment>, 05.12.2018.

“Better Meat Better World” (çevrimiçi) <http://www.memphismeats.com/home/#aboutus>, 04.01.2019.

“Why people in rich countries are eating more vegan food”, (çevrimiçi) <https://www.economist.com/briefing/2018/10/13/why-people-in-rich-countries-are-eating-more-vegan-food>, 05.01.2019.

“Rice Protein Market in Europe 2018-2023 - Rising Vegan and Vegetarian Population, Increasing Consumption of Plant-Based Protein, Growing Trend of Leading Healthy and Fit Lifestyle”, (çevrimiçi) <https://www.businesswire.com/news/home/20180523006573/en/>, 05.01.2019.

Fox, Katrina, “Here is Why You Should Turn Your Bussiness Vegan” (çevrimiçi) <https://www.forbes.com/sites/katrinafox/2017/12/27/heres-why-you-should-turn-your-business-vegan-in-2018/#2c7baf202144>, 05.01.2019

“Definition”, (çevrimiçi) <https://www.vegsoc.org/definition>, 08.05.2018.

“özgürlük” (çevrimiçi) <http://sozluk.gov.tr/>, 05.05.2019.

“Dernek Tüzüğü”, (çevrimiçi) <https://tvd.org.tr/hakkimizda/>, 29.05.2018.

“Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi”, (çevrimiçi)
<http://www.mahalleistanbul.com/MahalleSEGE/>, 30.10.2019.

EKLER

Ek 1: Katılımcıların Demokratik Değerlerle Yönelik Algıları

“Bana eşitlik dendiğinde hem hayvanlarla bir eşitlik aklıma geliyor hem de insanlar arasındaki eşitlik aklıma geliyor. Hayvanlarla aramızda tabii ki bir fark var biz sonuçta beynimizi kullanan canlılarız hayvanlar öyle değil. Ama hayvanlar öyle değil diye onların haklarını ellerinden almak onları mal yerine koymak zorunda da değiliz aslında. O yüzden onların da bir hakkı var ve onlar da bizim kadar en azından o yaşama hakkına sahipler o yüzden en azından yaşama hakkında biz onlarla eşitiz. Eşitlik denince aklıma bu geliyor... Ve tabii ki insan kısmına da geyi, lezbiyeni, dili, dini, ırkı farklı olan insanlar geliyor mesela pikniklerimize hiçbir zaman o ayırım yapılmıyor herkese eşit gözüyle bakılıyor. Bu da geliyor eşitlik denince aklıma.

Özgürlük denince yine bu kısım insanların kendi özgürlükleri var dinleri, dilleri, ırkları, cinsiyetleri... bu özgürlüğe de hiçbir şekilde müdahale edilmiyor. Yine herkese o özgürlüğün tanınması gerektiğini düşünüyorum. Tıpkı bizim yaşam hakkımız, özgürlüğümüz gibi hayvanların da o yaşam hakkı ve özgürlüğünün olması gerektiğini düşünüyorum.

Adalet de daha adil bir dünya olmalı, herkes için hepimiz için buna hayvanlar da dahil. Maalesef ama şu an o adalet henüz dünyada yok. Hayvanlar mal olarak görüldüğü için – bizim zaten en çok karşı çıktığımız şey bu nasıl ki zamanında insanlar köle olarak kullanılıyordu ve onların yaşam hakları ellerinden alınıp köle olarak çalıştırılıyorlardı ya da para karşılığında satılıyor, kullanılıyorlardı. Bu artık yok en azından dünyanın genelinde, yüzde doksan yok diyelim, insanlar nasıl artık bu haklarını ele alabildiler, birlik olabiliyorlar, karşı çıkabiliyorlar bir şeylere, hayvanlarda bu maalesef yok bu birlik olup karşı çıkma durumu. Bizim onlara zamanında aldığımız haklarını geri onlara tanıyor olmamız gerektiğini düşünüyorum. O yüzden onlara bir adalet sağlanması gerektiğini düşünüyorum.”

“Eşitlik özgürlük adalet zaten insanlığın temelinde olması gereken bir şey, veganlık değil yani. Bir insanın doğasında olması gereken bir şey. Ne dinle alakalı ne etik düşünceyle, veganlıkla alakalı. Baktığınızda yine dinden örnek vereceğim, dinin

temelinde ne vardır işte insanlara saygı duy, insanları sev işte kul hakkı yeme bunlar dinden ziyade iyi insan olmanın kurallarıdır. **Öncelikle iyi insan olmalıyım ben. İyi insan olmak için de vicdanımın rahat olması lazım.** Benim özgürlüğümün bittiği yerde başkasının özgürlüğü başlar. Özgürüm deyip her şeyi yapamam çünkü özgürüm deyip her şeyi yaparsam başkasının özgürlük sınırlarına girerim ve onu rahatsız edebilirim. O yüzden özgürlük sınırlarımı belirlemek zorundayım. Aynı şekilde veganlık da böyle, ben özgürüm deyip her şeyi yaparım deyip hayvanları öldüremem. Onların da özgürlük alanları var, yaşam alanları var. Eşitlik diyorsak tabii ki onlar bizim gibi varlıklar değiller onlar düşünemiyorlar, konuşamıyorlar belki ama onlar da acı çekiyor, onlar da anne, onlar da evlat, onların da bir yaşam alanları var. Bir sürü belgesel izliyoruz hepsi bir sistematik halinde, hepsi yaşıyorlar hepsinin bir şeyi var onlar bakışarak bile anlaşıyorlar telepatik belki anlaşıyorlar, aslında onlar bizim gibi akıllı varlıklar, hisseden, yaşayan, incinen varlıklar. Dolayısıyla benim yaşam alanım her şeyi kapsamıyor, onlar da yaşam alanı içerisinde ve benim dur dedim bir yerde olması gerekiyor. O yüzden ben eşitlik, özgürlük ve adalet kavramlarına baktığım zaman öncelikle iyi insan olmayı aklıma getiriyorum. Ben iyi insan olursam her konuda, insanı sevmeliyim, doğayı sevmeliyim, hayvanı sevmeliyim, börtü böceği sevmeliyim, çiçeği sevmeliyim hani her şeyi seversem, her şeyi vicdanım rahat biçimde yaşarsam zaten başka bir şeye gerek yok. Yani bir şekil koymak gerekmiyor, vegan olmak, vejetaryen olmak, işte fruteryan olmak ne bileyim Müslüman olmak hiçbir şey gerekmiyor, iyi insan olmak gerekiyor, iyi insansan gerisi gelir zaten.”

Mekân Sahibi Görüşme Soruları

1. Vegan/vejetaryen misiniz? Ne zamandır vegan/vejetaryensiniz?
 - a. Vejetaryenseniz/kısmi vegansanız hangi hayvansal ürünleri tüketirsiniz?
2. Veganlığa/vejetaryenliğe başladığınız ilk gün sizi ne etkilemişti? (İlk/öncelikli motivasyonunuz neydi?)
 - a. Veganlık/vejetaryenlik sağlığınız için faydalı olmasaydı bu tercihinizi değiştirmeyi düşünür müydünüz?
3. Sizce veganlık/vejetaryenlik ahlaki bir zorunluluk mudur?
 - a. Çevrenizi vejetaryen/vegan olma konusunda teşvik ediyor musunuz?
 - b. Sizinle aynı masada et yenmesine tepki gösterir misiniz?
 - c. Vejetaryen/vegan olmayanlar hakkında ne düşünüyorsunuz?
4. Eşitlik, özgürlük ve adalet sizin için ne ifade ediyor?
 - a. Vejetaryenliğin/veganlığın daha adil bir dünyaya katkısı olabilir mi?
5. Kendinizi feminist olarak tanımlar mısınız?
6. LGBT’li bireyler hakkında düşünceleriniz nelerdir?
 - a. Sizin cinsel tercihiniz nedir?
7. Dini inancınız nedir? (Kendinizi dindar olarak tanımlar mısınız?)
8. Kadere inanır mısınız?
9. Desteklediğiniz bir sivil toplum kuruluşu var mı ya da oldu mu? (Kadın dernekleri, çevreci kuruluşlar, hayır kuruluşları, insani örgütler gibi)

- a. Vakit ayırdığınız başka bir gönüllü faaliyet var mı?
10. Yasal bir gösteri veya yürüyüşe katıldınız mı? (Ne hakkındaydı?)
11. Verginizin yoksullara gideceğini bilseniz daha fazla vergi ödemeyi kabul eder miydiniz?
12. Sizce vejetaryenlik/veganlık çevre/doğa ile nasıl ilişkilidir?
- a. Çevre dostu ürün kullanır mısınız?
13. Bu semti/çevreyi nasıl tanımlarsınız?
14. Vejetaryen/vegan bir mekânı birkaç kelimeyle anlatır mısınız?
15. Burası ne zaman açıldı?
- a. Burayı açmaya nasıl karar verdiniz?
- b. Açıldığından itibaren hep vejetaryen/vegan mıydı?
16. Daha önce başka bir iş yaptınız mı?
17. Müşteri kitlenizi nasıl tanımlarsınız? (Müşterileriniz genellikle hangi yaş, cinsiyet, gelir, meslek gruplarından oluşur?)
- Kaç yaşındasınız?
 - Eğitim Durumunuz nedir?
 - Hangi bölümden mezunsunuz?
 - Bu işle ilgili bir eğitiminiz oldu mu?

Tüketici Görüşme Soruları

1. Ne zamandır vegan/vejetaryensiniz?
 - a. Vejetaryenseniz/kısmi vegansanız hangi hayvansal ürünleri tüketirsiniz?
2. Veganlığa/vejetaryenliği seçtiğiniz ilk gün sizi ne etkilemişti? (İlk/öncelikli motivasyonunuz neydi?)
 - a. Veganlık/vejetaryenlik sağlığınıza için faydalı olmasaydı bu tercihinizi değiştirmeyi düşünür müydünüz?
3. Sizce veganlık/vejetaryenlik ahlaki bir zorunluluk mudur?
 - a. Çevrenizi vejetaryen/vegan olmaları konusunda teşvik ediyor musunuz?
 - b. Sizinle aynı masada et yenmesine tepki gösterir misiniz?
 - c. Vejetaryen/vegan olmayanlar hakkında ne düşünüyorsunuz?
4. Eşitlik, özgürlük ve adalet sizin için ne ifade ediyor?
 - a. Vejetaryenliğin/veganlığın daha adil bir dünyaya katkısı olabilir mi?
5. Kendinizi feminist olarak tanımlar mısınız?
6. LGBT’li bireyler hakkında düşünceleriniz nelerdir?
 - a. Sizin cinsel yöneliminiz nedir?
7. Dini inancınız nedir?
8. Kadere inanır mısınız?

9. Desteklediğiniz bir sivil toplum kuruluşu var mı ya da oldu mu? (Kadın dernekleri, çevreci kuruluşlar, hayır kuruluşları, insani örgütler gibi)

a. Vakit ayırdığınız başka bir gönüllü faaliyet var mı?

10. Yasal bir gösteri veya yürüyüşe katıldınız mı? Ne hakkındaydı?

11. Verginizin yoksullara gideceğini bilseniz daha fazla vergi ödemeyi kabul eder miydiniz?

12. Sizce veganlık/vejetaryenlik çevre/doğa için faydalı mıdır?

a. Çevre dostu ürün kullanır mısınız?

13. Bu semti/çevreyi nasıl tanımlarsınız? (Müşterisi olduğunuz mekânların bulunduğu semt/çevre)

14. Vejetaryen/vegan bir mekânı birkaç kelimeyle anlatır mısınız?

- Kaç yaşındasınız?
- Eğitim durumunuz nedir?
- Mesleğiniz nedir?